

**KTO KARATAY ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
DİSİPLİNLERARASI AİLE DANIŞMANLIĞI ANABİLİM DALI
AİLE DANIŞMANLIĞI TEZLİ YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

**MEVSİMLİK GÖÇ VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ: SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ AİLELERE YÖNELİK
FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ**

Zeliha Kübra KARAKUŞ

Yüksek Lisans Tezi

**KONYA
Ocak 2024**

MEVSİMLİK GÖÇ VE SİVİL TOPLUM İLİŞKİSİ: SİVİL TOPLUM
KURULUŞLARININ MEVSİMLİK TARIM İŞÇİSİ AİLELERE YÖNELİK
FAALİYETLERİNİN İNCELENMESİ

Zeliha Kübra KARAKUŞ

KTO Karatay Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı
Aile Danışmanlığı Tezli Yüksek Lisans Programı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN

Konya
Ocak 2024

BİLDİRİM

Enstitü tarafından onaylanan Yüksek Lisans tezimin tamamını veya herhangi bir kısmını basılı veya dijital biçimde arşivleme ve aşağıda belirtilen koşullar dâhilinde erişime açma iznini KTO Karatay Üniversitesine verdiğimi bildiririm. Bu izinle, Üniversiteye verilen kullanım hakları dışındaki tüm fikri mülkiyet haklarım bende kalacak ve gelecekteki çalışmalar (makale, kitap, lisans, patent vb.) için tezimin tamamının veya bir bölümünün kullanım hakları yalnızca bana ait olacaktır.

Tezimin bütünüyle kendi çalışmam olduğunu, başkalarının haklarını ihlal etmediğimi ve tezimin tek yetkili sahibi olduğumu beyan ve taahhüt ederim. Telif hakkı bulunan ve sahiplerinden yazılı izinle kullanılması zorunlu olan kaynakları, yazılı izin alarak kullandığımı ve istenildiğinde izinlerin suretlerini Üniversiteye teslim etmeyi taahhüt ederim.

Yükseköğretim Kurulu tarafından yayımlanan “Lisansüstü Tezlerin Elektronik Ortamda Toplanması, Düzenlenmesi ve Erişime Açılmasına İlişkin Yönerge” kapsamında, tezim, aşağıda belirtilen koşullar haricince, YÖK Ulusal Tez Merkezi ve KTO Karatay Üniversitesi Açık Erişim Sisteminde erişime açılır.

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulu kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren 2 yıl ertelenmiştir.¹

Enstitü / Fakülte Yönetim Kurulunun gerekçeli kararı ile tezimin erişime açılması mezuniyet tarihimden itibaren... ay ertelenmiştir.²

Tezimle ilgili gizlilik kararı verilmiştir.³⁴

23 Ocak 2024

**Zeliha Kübra
KARAKUŞ**

---

¹ MADDE 6(1) Lisansüstü teze ilgili patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.

² MADDE 6(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış ve internette paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkânı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile altı ay aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.

³ MADDE 7(1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

⁴ MADDE 7(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

ETİK BEYAN

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Hazırlama ve Yazım Kurallarına uygun olarak Prof. Dr. Nurhan ÜNÜSAN danışmanlığında tarafımdan üretilen bu tez/proje çalışmasında; sunduğum tüm veri, enformasyon, bilgi ve belgeleri bilimsel etik kuralları çerçevesinde elde ettiğimi, tüm değerlendirme, analiz, bulgu ve sonuçları bilimsel usullere uygun olarak sunduğumu, tez/proje çalışmasında yararlandığım kaynakların tümüne bilimsel normlara uygun biçimde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, tezimin/projemin kaynak gösterilen durumlar dışında özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

23 Ocak 2024

**Zeliha Kübra
KARAKUŞ**

TEŐEKKÖR

Bu araştırmanın her aşamasında daima kıymetli desteğini hissettiğim, tecrübesi ve bilgisiyle bana birçok Őey öğreten danışman hocam Prof. Dr. Nurhan Ünüsana;

Tez savunmamda yer alan, kıymetli katkılar sunan jüri üyesi değerli hocam Doğ. Dr. Hatice Yalçın'a ve Doğ. Dr. Oğuz Çetin'e;

Araştırmamı gerçekleştirmemi sağlayan sivil toplum kuruluşlarına ve araştırmam için gönüllü olan sivil toplum kuruluşları çalışanlarına;

Yüksek lisans eğitimim boyunca birçok konuda yardımını esirgemeyen, emek gösteren hocalarıma ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

23 Ocak 2024

Zeliha Kübra KARAKUŞ

ÖZET

Zeliha Kübra KARAKUŞ

Mevsimlik Göç ve Sivil Toplum İlişkisi: Sivil Toplum Kuruluşlarının Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelere Yönelik Faaliyetlerinin İncelenmesi

Yüksek Lisans Tezi

Konya, 2024

Araştırmanın temel amacı; mevsimlik göç ve sivil toplum ilişkisinde sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik faaliyetlerinin incelenmesidir. Temel amaç doğrultusunda araştırmada “mevsimlik göç eden bireylere yönelik olarak sivil toplum kuruluşlarında çalışan yetkililerin, mevsimlik tarım işçisi olan ailelere yönelik faaliyetleri konusundaki görüşleri nedir” sorusuna cevap aranmıştır. Bu araştırma; nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim çalışması deseniyle yapılmıştır. Çalışma grubunu sivil toplum kuruluşlarında çalışan bireyler oluşturmaktadır (N=15). Çalışmanın gerçekleştirileceği sivil toplum kuruluşlarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun veya elverişlilik (convenience) örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu ülkemizde mevsimlik tarım işçileri ile ilgili faaliyetler yürüten; Pikolo Derneği, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Sen Değerlisin Derneği, Kalkınma Atölyesi, Kızılay, Yerelden Kalkınma Derneği ve Genç Hayat Vakfı oluşturmuştur ve bu sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında elde edilen nitel verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği uygulanmıştır. Çalışma grubundakilerin verdikleri yanıtlar farklı zamanlarda birkaç kez kontrol edilmek suretiyle taslak kod ve temalar oluşturulmuştur. İki kodlayıcının oluşturduğu kodlar güvenilirliği sağlamak amacıyla karşılaştırılmıştır. Araştırmanın dış geçerliğini sağlayabilmek için ise, araştırmanın yöntem bölümünde; veri toplama sürecinde kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formunun nasıl geliştirildiği, araştırmanın metodu, çalışma grubu ve özellikleri ve uygulama süreci ayrıntılı bir biçimde tanımlanmıştır. Çalışma sonunda mevsimlik tarım işçilerinin temel sorunları sınıflandırılmış, her soruna yönelik çözüm önerileri geliştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mevsimlik göç, sivil toplum kuruluşları, mevsimlik tarım işçisi, aile danışmanlığı

ABSTRACT

Zeliha Kübra KARAKUŞ

Seasonal Migration and Civil Society Relationship: Examining the Activities of Non-Governmental Organizations towards Seasonal Agricultural Worker Families

Master's Thesis

Konya, 2024

The main purpose of the research is; It is an examination of the activities of non-governmental organizations towards seasonal agricultural worker families in the relationship between seasonal migration and civil society. In line with the main purpose, the research sought an answer to the question "What are the opinions of officials working in non-governmental organizations regarding the activities of seasonal agricultural worker families towards seasonal migrant individuals?" This research; It was conducted with the phenomenology study design, which is one of the qualitative research methods. The study group consists of individuals working in non-governmental organizations (N = 14). Convenience or convenience sampling method, one of the purposeful sampling methods, was used to determine the non-governmental organizations where the study would be carried out. The study group of the research consists of people who carry out activities related to seasonal agricultural workers in our country; It was composed of employees of Pikolo Association, International Labor Organization (ILO), You Are Valuable Association, Development Workshop, Red Crescent, Local Development Association and Genç Hayat Foundation, and interviews were held with employees of these non-governmental organizations. Content analysis technique was applied to evaluate the qualitative data obtained within the scope of this study. Draft codes and themes were created by checking the answers given by the participants in the study group several times at different times. The codes created by the two coders were compared to ensure reliability. In order to ensure the external validity of the research, in the method section of the research; How the semi-structured interview form used in the data collection process was developed, the research method, the study group and its characteristics, and the application process are described in detail. At the end of the study, the main problems of seasonal agricultural workers were classified and solution suggestions were developed for each problem

Keywords

Seasonal migration, non-governmental organizations, seasonal agricultural worker, family counseling

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	i
BİLDİRİM	ii
ETİK BEYAN.....	iii
TEŞEKKÜR.....	iv
ÖZET.....	v
ABSTRACT.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
KISALTMALAR DİZİNİ.....	xi
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Önemi	3
1.3. Araştırmanın Amacı	4
1.4. Araştırmanın Alt Amacı	4
1.5. Araştırmanın Varsayımları	5
1.6. Araştırmanın Sınırlılıkları	5
1.7. Tanımlar	5
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	6
2.1. Göç ve Mevsimlik Göç.....	6
2.1.1. Göç Kavramının Kapsamı	6
2.1.2. Mevsimlik Göçün Tanımı ve Kapsamı	7
2.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği Amacıyla Yapılan Göç	11
2.1.4. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Yasal Boyutu	15
2.1.5. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerinin Karşılaştığı Sorunlar	16
2.2. Sivil Toplum Kuruluşları.....	29
2.2.1. Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı ve Kapsamı	29
2.2.2. Sivil Toplum Kuruluşları ve Mevsimlik Tarım İşçiliği	33
2.3. Aile Danışmanlığı.....	43
2.3.1. Aile Danışmanlığının Tanımı ve Kapsamı	43
2.3.2. Aile Danışmanlığı Modelleri	45
2.3.3. Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Aile Danışmanlığı	49

3.YÖNTEM.....	50
3.1.Araştırmanın Modeli	50
3.2.Çalışma Grubu.....	50
3.3. Veri Toplama.....	51
3.4. Verilerin Değerlendirilmesi.....	53
4. BULGULAR.....	54
4.1. Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler Teması	54
4.2. Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar Teması	59
4.3. Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler Teması.....	68
4.4. Karşılaşılan Engeller Teması.....	72
4.5. STK'ların Rolü Teması	76
4.6. Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK ile İletişimleri Teması.....	78
4.7. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları Teması	81
5.TARTIŞMA	85
6.SONUÇ VE ÖNERİLER	88
KAYNAKLAR	92
EKLER.....	100
ÖZGEÇMİŞ	102

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1. Göç nedenleri	13
Tablo 2. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının genel dağılımı	31
Tablo 3. Sivil toplum kuruluşlarından derneklerin türleri	32
Tablo 4. Çalışma grubundakilerin demografik değişkenleri.....	51
Tablo 5. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşüncelerine ilişkin bulgular	57
Tablo 6. Çalışma grubundakilerin yaş değişkenine göre mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar	68
Tablo 7. Katılımcıların yaşlarına göre tarım işçilerine yönelik faaliyetleri	72
Tablo 8. Katılımcıların yaşlarına göre karşılaşılan engeller	76
Tablo 9. Katılımcıların yaşlarına göre STK’ların rolü	78
Tablo 10. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimlerine ilişkin bulgular	80
Tablo 11. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları.....	83

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1. 2000 – 2019 yıllarında dünya genelinde istihdam edilen nüfusun sektörlere göre dağılımı	9
Şekil 2. T.C Cumhurbaşkanlık verilerine göre tarımsal istihdam grafiği	10
Şekil 3. Göçün ortaya çıkışının genel çerçevesi.....	14
Şekil 4. Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları.....	17
Şekil 5. Çocuklukta 5-17 yaş işçilerin Türkiye’de sektörel dağılımı.....	25
Şekil 6. Aile danışmanlığı süreci	44
Şekil 7. Üçüncü kuşak/dalga danışmanlık modeli	52
Şekil 8. Çalışmadaki temaların gösterimi	54
Şekil 9. Mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi	55
Şekil 10. Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi.....	57
Şekil 11. Tarım işçilerine yönelik faaliyetler temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi.....	69
Şekil 12. Karşılaşılan engeller temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi.....	72
Şekil 13. STK’ların rolü temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi	76
Şekil 14. Mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi	79
Şekil 15. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi.....	81
Şekil 16. Kod Bulutu	83
Şekil 17. Kod Haritası.....	84

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltma	Açıklama
ASHB	Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
DSÖ	Dünya Sağlık Örgütü
ILO	International Labour Organization Uluslararası Çalışma Örgütü
İŞKUR	İş ve İşçi Bulma Kurumu
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
METİP	Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışma ve Sosyal Hayatlarının İyileştirmesi
MTİ	Mevsimlik Tarım İşçiliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TÜİK	Türkiye İstatistik Kurumu
UNICEF	United Nations International Children's Emergency Fund Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

1.GİRİŞ

1.1.Problem Durumu

Göçmen işgücü genellikle uzun süre çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulan, üretim ölçeğinin büyük olduğu alanlarda tercih edilmektedir. Göçmen işçi çalıştırmak özellikle büyük tarım işletmeleri için avantajlıdır çünkü daha az temasla daha geniş bir işçi grubuna ulaşmaktadırlar ve göçmen işçiler genellikle göç ettikleri bölgelerde herhangi bir temasları olmadığından işe daha çabuk tutunmaktadırlar. İşi bırakmak için başka alternatif bulunmayan bireylerdir (İpekçioğlu vd., 2012). Bu temas ve alternatif eksikliği aynı zamanda onları bölgesel işçilere göre daha düşük ücretleri kabul etmeye zorlamaktadır. Bu nedenle göçmen işgücünün kullanılması büyük firmalar için emek maliyetini düşürmekte ve kârlarını arttırmaktadır. Ancak ev içi işgücüne veya karşılıklılığa dayalı köy emeğine çok az erişimi olan veya hiç erişimi olmayan küçük üreticiler ve orta ölçekli çiftlikler, aynı zamanda, bölgesel ücretli işçilerden daha ucuz olan ve işverenlerin emek maliyetlerini düşürmesine ve hayatta kalmasına olanak tanıyan göçmen işgücünden de yararlanmaktadır (Okur, 2014, s. 306).

Mevsimler, özellikle tarım alanlarında sürekli çalışan milyonlarca insanın hayatını şekillendirmekte ve yeryüzündeki hasadın büyümesini desteklemektedir. Tarım sektörünün "görünmeyen elleri" olarak bilinen mevsimlik tarım işçileri ekonomik zorunluluklar ve aile sorumlulukları nedeniyle her yıl zorlu bir yolculuğa çıkmaktadır. Verimli tarlalara göç ettikleri, ekim ve hasat mevsimlerinde yorulmadan çalıştıkları ve daha sonra çoğunlukla yoksul kırsal topluluklar olan köken yerlerine geri döndükleri için yaşamları döngüsel bir ritimle karakterize edilmektedir (Perloff vd., 1998).

Tarım sektöründeki bu mevsimlik göç olgusu, coğrafi ve kültürel sınırları aşan küresel bir realitedir. Mevsimlik tarım işçilerinin kötü yaşam koşulları, sağlık ve eğitim hizmetlerine sınırlı erişimden, yoksulluk döngüsünü sürdüren ekonomik kırılganlığa kadar pek çok zorlukla karşı karşıyadır. Onların içinde bulunduğu bu kötü durum büyük ölçüde toplumdan gizlenmekte, kırsal köşelerde saklı kalmakta ve sıkı çalışmalarının görünür ödülleri gölgede bırakmaktadır. Ancak bu zorlukların arasında Sivil Toplum Kuruluşları (STK) ve sivil toplum çalışanlarının çalışmaları sayesinde bir umut ışığı da oluşmaktadır. Sosyal adalete ve insani değerlere bağlı bu kuruluşlar, mevsimlik tarım

işçisi ailelerinin içinde bulunduğu zorlukları daha fazla fark ederek, ihtiyaçlarını gidererek, onların yaşam koşullarının iyileştirilmesi ve daha onurlu bir yaşamın yolunun açılması için girişimlerde bulunmaktadır (Yıldırım-İşler, 2022).

Mevsimsel göç, insan varoluşunun kalıcı bir yönü; ekonomik zorunluluklara, tarımsal döngülere ve değişen çevre koşullarına karşı asırlık bir tepki olmuştur. Çağdaş toplumlarda bu olgu, işgücü piyasalarındaki küresel değişimleri, çevresel zorlukları ve geçim arayışını yansıtarak yeniden önem kazanmıştır. Mevsimlik göç ile sivil toplumun kesişimi, işte bu dinamik bağlamda kritik bir keşif ve sosyal eylem odağı olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım işçilerinin genellikle mahsulle ilgili istihdam fırsatları arayışındaki geçici hareketlilik kalıplarıyla karakterize edilen mevsimlik göç, çok yönlü sonuçları olan karmaşık bir sosyal olgudur (Yiğit, 2017).

Sivil toplumun, toplumlara şekillendirmede ve sosyal refahı desteklemedeki önemli rolü, sosyoloji, sosyal hizmet ve kamu politikası alanlarında tekrar tekrar ele alınan bir konudur. Topluluk grupları ve bireylerden oluşan çok çeşitli bir dokuyu kapsayan sivil toplum, savunuculuk, hizmet sunumu ve sosyal değişim için hayati bir güç olarak hizmet vermektedir. Mevsimlik göç bağlamına yerleştirildiğinde ise sivil toplumun katılımı daha da büyük önem kazanmaktadır. Mevsimlik Tarım İşçiliği (MTİ), geçici ve çoğu zaman dışlanmış statüsü, onların farklı ihtiyaçlarını ve hassasiyetlerini ele alacak duyarlı ve adil bir yaklaşımı gerektirmektedir (Özkan-Boyras, 2022).

Sivil toplumun araçsal aktörleri olan STK'lar bu çabaların ön saflarında bulunmaktadır. Faaliyetleri sağlık hizmetlerine ve eğitime erişimden, işçi haklarının savunulmasına ve güçlendirilmesine kadar geniş bir yelpazedeki hizmetleri ve müdahaleleri kapsamaktadır. Bu nedenle STK'ların mevsimlik tarım işçisi ailelerle etkileşim kurma yollarını anlamak hem akademik hem de uygulayıcı topluluklar için olduğu kadar, bilinçli, etkili ve eşitlikçi müdahaleleri şekillendirmek isteyenler için de zorunludur (Beydili-Gürbüz ve Demiröz, 2017). Bu doğrultuda mevsimlik tarım işçisi aileler ile çalışan STK'ların mevcut durumlarının incelenmesi ve bu alanda gerçekleştirdikleri faaliyetlerin ortaya konulması önem taşımaktadır.

Kamunun sağladığı hizmetlere ek olarak farklı kurum ve kuruluşların faaliyetlerine de ihtiyaç vardır. İhtiyaçları ve boşlukları doldurmaya yardımcı aktörlerden biri de üçüncü sektör olarak tanımladığımız STK'lardır. Bu araştırmanın mevsimlik tarım işçisi ailelerin

ihtiyaç ve sorunlarının giderilmesinde önemli bir mihenk taşı olan STK faaliyetlerinin değerlendirilmesi bakımından özgün bir çalışma olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın, mevsimlik tarım işçisi aileler ve STK ilişkisi bakımından literatüre katkı sunması, yapılacak çalışmalar için teorik bir alt yapı oluşturması, mevsimlik tarım işçisi ailelere hizmet sunan STK'ların faaliyetlerine ve aile danışmanlığı literatürüne katkı sunması beklenmektedir.

1.2.Araştırmanın Önemi

Tarihsel perspektiften baktığımızda MTİ'nin başlangıcı ülkemizde ve dünyada oldukça eskiye dayanmaktadır. Ancak MTİ olgusu çoğunlukla tarım ekonomisi ve tarım alanında iş gücü açısından ele alınırken bu emeğin temel aktörleri olan aileler göz ardı edilmektedir. Son yıllarda, MTİ ile alakalı farklı disiplinlerde çalışmalarda artış görülsede mevsimlik tarım işçisi aileler hala sosyal dışlanmaya maruz kalan ve dezavantajlı olarak nitelendirilen ülkemizin görünmeyen kahramanlarıdır. Mevsimsel göç, insan varoluşunun kalıcı bir yönü; ekonomik zorluluklara, tarımsal döngülere ve değişen çevre koşullarına karşı asırlık bir tepki olmuştur. Çağdaş toplumlarda bu olgu, işgücü piyasalarındaki küresel değişimleri, çevresel zorlukları ve geçim arayışını yansıtarak yeniden önem kazanmıştır. Mevsimlik göç ile sivil toplumun kesişimi, işte bu dinamik bağlamda kritik bir keşif ve sosyal eylem odağı olarak ortaya çıkmaktadır. Tarım işçilerinin genellikle mahsulle ilgili istihdam fırsatları arayışındaki geçici hareketlilik kalıplarıyla karakterize edilen mevsimlik göç, çok yönlü sonuçları olan karmaşık bir sosyal olgudur (Yiğit, 2017). Bu çalışmada kemikleşmiş bir sosyal sorun olan MTİ olgusu, mevsimlik tarım işçisi aileler özelinde çalışmalar yürüten STK'lar özelinde ele alınmıştır. Mevsimsel göç, dünya çapında milyonlarca insanın hayatında önemli bir rol oynayan, insan göçünün benzersiz ancak sıklıkla gözden kaçırılan bir yönüdür. Mevsimlik göçle ilgili dinamikleri, zorlukları ve fırsatları anlamak, ilgili bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması açısından kritik öneme sahiptir (Hermele, 2021). MTİ, tarım sektörünün önemli bir yönünü kapsayan kendine özgü bir emek uygulamasıdır. Bu tür işler, bireylerin belirli tarım mevsimlerinde ekin ekimi, hasadı ve işlenmesi gibi faaliyetlerle meşgul olmak için genellikle geçici olarak kırsal alanlara göç etmesini içermektedir. MTİ'ni anlamak, tarım emekçileri ve ailelerinin karşılaştığı benzersiz zorlukların ve hassasiyetlerin ele alınması bakımından büyük önem

taşımaktadır (Villarejo, 2003). Genel olarak mevsimlik tarım işçisi aileler ile alakalı ülkemizde ve yurt dışında yapılan araştırmalar incelendiğinde; ailelerin yaşamış oldukları sosyal dışlanma, eğitim, ulaşım, sağlık, beslenme, barınma, idari açıdan sorunlar ve göç ettikleri yerlerdeki sorunlara yönelik araştırmalar bulunmaktadır. Fakat mevsimlik tarım işçisi aileleri ve STK'ları bütüncül bir yaklaşımla odağına alan herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçlarının karşılanması noktasında STK'lar önemli rol ve sorumluluklar üstlenmektedir. STK'lar çalışmalarını ihtiyaç temelli ya da hak temelli olarak gerçekleştirmektedir. Hak temelli yaklaşım mevcut kaynakların eşit dağıtılmasını hedeflerken, ihtiyaç temelli yaklaşım kaynaklara erişemeyen dezavantajlı bireylere ek kaynak oluşturmayı hedef edinmektedir (Şahin, 2018). STK'lar hem MTİ aileler için gerekli desteklerin sağlanması hem de kamunun yükünü hafifletmek için çalışmaktadır. Ayrıca kamu kurumlarının hizmet sunmadığı alanlarda boşluğu tamamlamaktadır. Mevcut literatürde, dezavantajlı bireyler olarak nitelendirilen mevsimlik tarım işçisi aileler ile ilgili aile danışmanlığı alanında da herhangi bir çalışmaya ulaşamamıştır. Bu bakımdan değerlendirildiğinde araştırma ülkemizde aile danışmanlığı alanında mevsimlik tarım işçisi aileler ve STK'ları inceleyen ilk çalışmalardan biridir. Bu araştırmada mevsimlik tarım işçisi ailelere destek sağlayan STK'ların çalışmaları incelenmiştir. Mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik hizmet sunan STK'lar üzerinden mevsimlik göç ve STK ilişkisi tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu bakımdan mevsimlik tarım işçisi ailelere hizmet sunan STK çalışanlarından edinilen bilgilerin önemli olduğu düşünülmektedir.

1.3.Araştırmanın Amacı

Araştırmanın temel amacı; mevsimlik göç ve sivil toplum ilişkisinde sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik faaliyetlerinin incelenmesidir.

1.4.Araştırmanın Alt Amacı

Temel amaç doğrultusunda araştırmada “mevsimlik göç eden bireylere yönelik olarak sivil toplum kuruluşlarında çalışan yetkililerin, mevsimlik tarım işçisi olan ailelere yönelik faaliyetleri konusundaki görüşleri nedir” sorusuna cevap aranmıştır.

1.5.Araştırmanın Varsayımları

-Çalışma grubundaki bireylerin yarı yapılandırılmış görüşme formundaki soruları içten ve samimi bir şekilde cevapladıkları varsayılmıştır.

-Yarı yapılandırılmış görüşme formunun, çalışma grubundaki bireylerin göç, mevsimlik tarım işçilerine yönelik durumları değerlendirebilecek yeterlilikte oldukları varsayılmıştır.

-Bu çalışmada ele alınan ve çalışma grubuna uygulanan yarı yapılandırılmış görüşme formunun; bilimsel olarak mevsimlik tarım işçiliği ve sivil toplum kuruluşları ile ilgili durumları değerlendirebilecek nitelikte bir veri toplama aracı olduğu varsayılmıştır.

1.6.Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma mevsimlik tarım işçisi aileler ve STK faaliyetleri bağlamında ele alınmıştır. Araştırmaya katılmaya gönüllü olan ve ülkemizde mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik hizmet veren STK çalışanlarının görüşleri ile sınırlıdır.

1.7. Tanımlar

Mevsimsel tarım işçiliği: Mevsimlik tarım işçileri, vasıfsızlık, istihdam olanaklarının yetersizliği, ekonomik dezavantajlar, güvenli ulaşım, barınma, altyapı, iş güvencesi, gelir güvencesi gibi pek çok hak ve zorunluluğun bulunmaması nedeniyle arazileri olmadığı gibi başka iş de bulamayan bir grup olarak değerlendirilmektedir (Geçgin, 2009).

Sivil Toplum Kuruluşları: Sivil toplum kuruluşları; bağımsız bir şekilde faaliyetlerini yürüten ve sosyal konuları hedef alan topluluklardır. Bu topluluklar sosyal alanda çevre, kültür, sanat, hukuk, çocuk ve kadın hakları gibi pek çok dalda çeşitli çalışmalar yürütmektedir (Talas, 2011, s. 387).

Aile danışmanlığı: Aile danışmanlığı aileyi oluşturan bireylerin birbirleriyle olan ilişkileri, yaşadıkları sorunlar, sorun çözme, evlilik, ayrılık ve boşanma sırasında çocuklarla ve aile ile ilgili bireysel ya da bireyler arasındaki sorunların üstesinden gelmesine yardımcı olan bir danışmanlık hizmetidir (Carlson vd., 2005).

2.KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Göç ve Mevsimlik Göç

2.1.1.Göç Kavramının Kapsamı

Göç, dünya genelinde bireyler, aileler ve topluluklar üzerinde önemli etkileri olan karmaşık ve çok yönlü bir olgudur. Göç, incelikli bir anlayış ve şefkatli bir tepki gerektiren çok çeşitli konuları ve zorlukları kapsar. Geniş tanımıyla göç, insanların genellikle ulusal veya uluslararası sınırları aşarak bir yerden başka bir yere hareketini ifade eder. Bu hareket gönüllü ya da gönülsüz olabileceği gibi ekonomik göç, zorunlu göç, mülteci göçü gibi çeşitli biçimlerde de olabilir (Piguet, 2018).

İnsanlığın göçebe yaşamdan yerleşik yaşama geçmesinin temelinde toprağın işlenmesi ve tarımsal faaliyetlerin başlangıcı yer almaktadır. İnsanların yaşam kalitelerini artırmak ve daha iyi bir yaşam elde edebilmek için mücadele etmek zorunda kalmaları, göç olgusunun tarihsel süreç içinde aktif bir kavram olarak devam etmesini sağlamıştır. Bu kapsamda iktisadi, sosyal veya siyasi sebepler kaynaklı olarak, bazen gönüllü bazen ise zorunlu olarak insan hareketliliği hâlihazırda devam etmektedir. Günümüzde küreselleşmenin artmasına paralel olarak göç olgusunun varlığını da artırmaktadır. Nitekim ulaşım ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler, insanların, hizmetlerin, bilgi veya sermayenin dolaşımının daha kolay ve hızlı bir şekilde yaşanmasına yol açmaktadır (Aksoy, 2012).

Sanayileşmiş toplumlarda insanların sosyal sistem içindeki dağılımlarında kendi seçimleri doğrultusunda sürekli bir değişim söz konusudur. Bireylerin ikamet yerlerini değiştirme eylemi hem sosyal sistem hem de birey açısından ikili işlevlere sahiptir. Göç olgusunu açıklarken bu iki işlevi birbirinden bağımsız olarak kavramak ve aralarındaki etkileşimi fark etmek önemlidir. Eş zamanlı olarak toplumsal sistem ve onun dış ilişkileri içerisinde üretim ortamı değişirken, ulaşım ve iletişim teknolojilerindeki ilerlemeler meydana geldikçe mekânsal yeniden düzenleme için zorlayıcı bir güç ortaya çıkmaktadır (Bastia ve Skeldon, 2022). Bu kapsamda göç, mekânsal organizasyonu yeni koşullara uyarlamada en güçlü mekanizmalardan biri olarak öne çıkmaktadır. Bu, nüfusun yeniden

dağıtılması ve üretim verimliliğini artırmak için işgücünün dağılımının optimize edilmesiyle elde edilmektedir (Çelik, 2019).

Topluma katılımlarını artırmak isteyen bireyler için göç, daha geniş bir fırsatlar dizisinin önünü açmakta ve hem mesleki hem de sosyal hareketliliği kolaylaştırmaktadır. Bir kişinin konumunu değiştirmek, yalnızca üretim sisteminin gereksinimlerine uymak veya artan verimlilik için işgücü piyasası operasyonlarını optimize etmekle ilgili değildir. Bir kişinin tüketici olarak yer değiştirmesi, yalnızca tüketicilerin mekânsal dağılımını değiştirmekle kalmaz, aynı zamanda pazarı da dönüştürür ve sonuç olarak üretim sistemi içindeki kararları etkiler (Marmasan, 2014). Bunun ışığında, bireylerin coğrafi mekândaki hareketini temsil eden “göç” kavramı, özellikle endüstriyel toplumlarda emeğin mekânsal organizasyonu ile karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Emeğin mekânsal mekân seçimini ifade eden “göç” kavramı, esas itibarıyla kişinin ikamet ettiği yerin değişmesini ifade etmektedir (Tümtaş, 2020).

2.1.2. Mevsimlik Göçün Tanımı ve Kapsamı

Mevsimlik tarım işçisi; başkasının tarım alanında ekim, yetiştirme, ilaçlama, hasat gibi tarımsal üretimin herhangi bir aşamasında ücretli/yevmiyeli veya aynı ödeme karşılığında, sürekli ya da gezici olarak mevsimlik çalışan kişidir (Akalin, 2018).

Mevsimlik göç, dünya çapında milyonlarca insanın hayatında önemli bir rol oynayan, insan göçünün benzersiz ancak sıklıkla gözden kaçırılan bir yönüdür. Mevsimlik göçle ilgili dinamikleri, zorlukları ve fırsatları anlamak, ilgili bireylerin ve toplulukların ihtiyaçlarının karşılanması açısından kritik öneme sahiptir. Döngüsel göç veya geçici göç olarak da bilinen mevsimsel göç, genellikle mevsimlik iş fırsatlarına yanıt olarak bireylerin veya ailelerin belirli bir süre için bir bölgeden diğerine hareketini ifade eder. Bu tür göç tarım, balıkçılık, inşaat ve turizm gibi çeşitli endüstrilerde yaygındır. Uzun vadeli ikamet değişikliklerini içeren kalıcı göçün aksine mevsimlik göç, doğası gereği döngüsel; çalışma süreleri bittikten sonra memleketlerine dönerler (Hermele, 2021).

Mevsimlik işçilerin çoğunluğu, özellikle hasat mevsimine denk gelen Nisan ve Ekim ayları arasında yoğun talep görmektedir. Bu dönemde bir bölgeden diğerine geçerek çilek, fındık, pamuk, tütün, portakal gibi çeşitli tarım ürünlerinin hasadına katılmaktadırlar. Hasat mevsimi dışında bu işçiler genellikle kentsel alanlarda düşük

maliyetli, işsiz işgücü olarak istihdam edilmekte veya işsizlikle karşı karşıya kalmaktadır (Aslan, 2020).

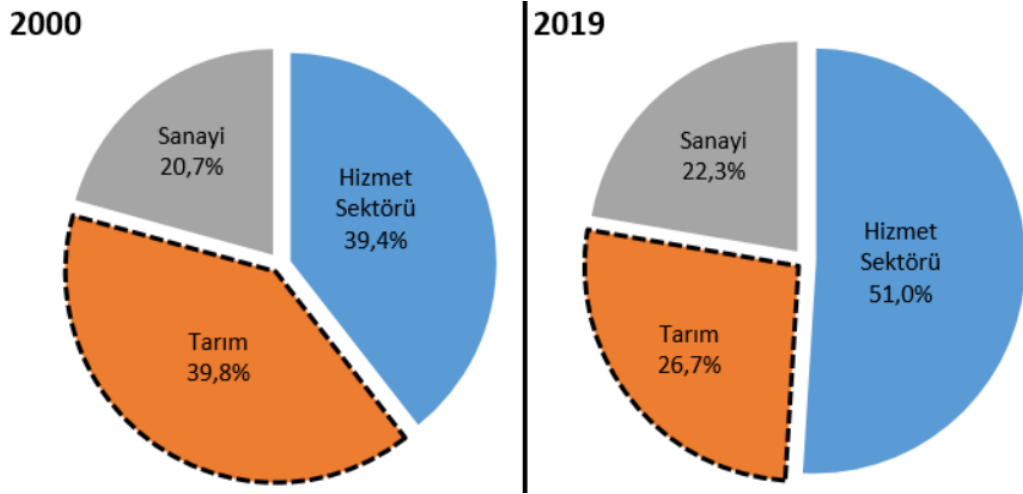
Mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan göçmen işgücü genellikle uzun süre çok sayıda işçiye ihtiyaç duyulan, üretim ölçeğinin büyük olduğu alanlarda tercih edilmektedir. Göçmen işçi çalıştırmak özellikle büyük tarım işletmeleri için avantajlıdır çünkü daha az temaslara daha geniş bir işçi grubuna ulaşmaktadırlar ve göçmen işçiler genellikle göç ettikleri bölgelerde herhangi bir temasları olmadığından işe daha çabuk tutunmaktadırlar. İş bırakmak için başka alternatif bulunmayan bireylerdir (İpekçioğlu vd., 2012). Bu temas ve alternatif eksikliği aynı zamanda onları bölgesel işçilere göre daha düşük ücretleri kabul etmeye zorlamaktadır. Bu nedenle göçmen işgücünün kullanılması büyük firmalar için emek maliyetini düşürmekte ve firmaların gelirlerini ve kârlarını arttırmaktadır. Ancak ev içi işgücüne veya karşılıklılığa dayalı köy emeğine çok az erişimi olan veya hiç erişimi olmayan küçük üreticiler ve orta ölçekli çiftlikler, aynı zamanda, bölgesel ücretli işçilerden daha ucuz olan göçmen işgücünden de yararlanmaktadır (Okur, 2014, s. 306).

Dünya genelinde ücretli tarım emeği, 450 milyon işçiyle tarım sektöründeki toplam istihdamın %40'ını oluşturmaktadır (De Brauw, 2020). Sanayileşmiş ülkelerde tarım emeğinin toplam istihdam içindeki payı %10'un altındayken, gelişmekte olan ülkelere bu oran %60'tır. Çoğu ülkede ücretsiz aile üyeleri tarım işlerinde çalışmaktadır. Yine Uluslararası Çalışma Örgütü'nün tahminlerine göre dünyada 5-14 yaş arası 250 milyon çalışan çocuğun %30'u tarım sektöründe çalışmaktadır (Sproule ve Bliznashka, 2021).

Tarımın nüfusun yaklaşık %10'unu istihdam ettiği sanayileşmiş ülkelere bu durum, işgücünün %59'unun tarımla uğraştığı gelişmekte olan ülkelere tamamen tezatlık oluşturmaktadır. Botswana, Zaire, Nepal, Nijerya ve Sudan gibi nüfusun %85'inden fazlasının tarım sektöründe çalıştığı ülkeler yer almaktadır. Bu keskin eşitsizlik, mevsimlik tarım işçiliğinin küresel manzarasının doğasında var olan zorlukların ve karmaşıklıkların altını çizmektedir (Kasımoğlu, 2006). Bu göç eğilimi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere devam etmekte olup, Amerika Birleşik Devletleri'nin resmi olarak 1,5 milyon, Kanada'nın ise 25-30 bin civarında mevsimlik gezici tarım işçisinin bulunduğu görülmektedir. Avrupa Birliği'nin de mevsimlik tarım işçiliğine dayanması,

500 bini yabancı olmak üzere 4,5 milyon işçi çalıştırması, bu durumun küresel doğasını vurgulamaktadır (Sevinç, 2015).

Tarım alanındaki mevsimlik işçilerin istihdamı ile ilişkili 2000 ve 2019 yılları arasındaki değişimler Şekil 1’de gösterilmiştir.

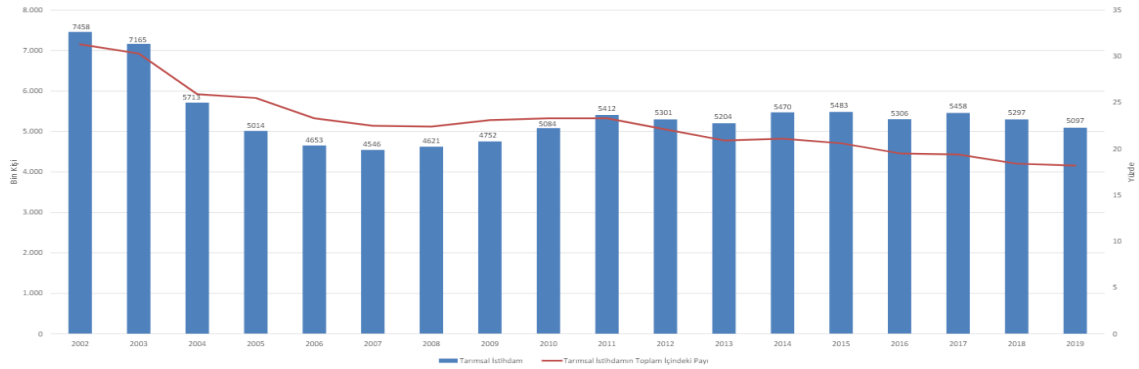
Şekil 1. 2000 – 2019 yıllarında dünya genelinde istihdam edilen nüfusun sektörlere göre dağılımı Kaynak: URL2

Türkiye’de mevsimlik işler bilhassa tarım sektöründe daha yaygın bir şekilde görülmektedir. Bunun temel sebeplerinden biri de şüphesiz, Türkiye’nin ekonomisinin tarımsal üretime dayalı olmasıdır (Büyüktarakçı, 2010). Coğrafi avantajlarından yararlanan Türkiye, yıl boyunca yetiştirilen ve hasat edilen çeşitli ürünlerle bir tarım merkezi olarak ortaya çıkmaktadır. Ocak ayında başlayıp yıl sonuna kadar devam eden bu tarım döngüsü, mevsimlik hasatların ardından güneyden kuzeye doğru işçi göçünü tetiklemektedir (Yıldırım-İşler ve Yılmaz, 2020).

Türkiye’de MTİ’nin Karadeniz, Ege, Akdeniz ve Orta Anadolu bölgelerinde yaygın olarak yapıldığı görülmektedir (Yıldırım, 2015). MTİ’nin yaygın olarak yapıldığı tarımsal ürünler ise “çay, fındık, yaş meyve ve sebze, narenciye, soğan, bakliyat, kimyon, haşhaş, kiraz, şeker pancarı, kayısı, pamuk, Antep fıstığı” gibi ürünlerdir. MTİ kapsamında bu ürünlerin toplanma, hasat, kurutma, serme ve çapalamasına yönelik işler yapılmaktadır. Tarım ürünlerinin hasat, serme ve çapalama süreçlerinin yılın çeşitli dönemlerinde yapılması sebebiyle mevsimlik göç etkinlikleri, tarım ürünlerinin özellikleri doğrultusunda değişmektedir. Bu kapsamda mevsimlik tarım işçileri, bir ürünün hasat veya çapa işlemi bittikten sonra mevsimi gelen diğer tarım ürünlerinde

çalışma imkânı bulabilmektedir. Bu durumun sonucu olarak mevsimlik tarım işçileri, farklı tarım ürünleriyle çalışmalarından dolayı yılın dört mevsiminde çalışabilmektedir (Akalin, 2018). Bilhassa Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu bölgelerinden yüz binlerce gezici ve/veya geçici mevsimlik tarım işçileri, çapa, sulama ve hasat döneminde fındık, pamuk, çay, tütün, üzüm, havuç ve şeker pancarı üretiminin yoğunlukla yapıldığı Çukurova, Karadeniz, Ege ve İç Anadolu bölgelerine mevsimlik olarak çalışmak için gitmektedir (Yıldırak vd., 2002). Bazılarının bu dönem dışında kalan yılın geriye kalan kesiminde de narenciye hasadı için başta Mersin olmak üzere güney illerimize gittiği bilinmektedir. Buna göre yılın tamamında veya en azından sekiz ay boyunca farklı illere giderek, sürekli bir göç halinde bulunmaktadır (Güvenç, 1996).

Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin sayısında son yıllarda önemli bir artışın olduğu tahmin edilmektedir. Bununla birlikte mevsimlik tarım işçilerinin genellikle kayıt dışı istihdam edilmeleri sebebiyle net bir sayının belirtilmesi oldukça zordur. Türkiye’de tarımsal üretimde çalışan tarım işçilerinin yaklaşık yarısının mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştıkları tahmin edilmektedir. Mevsimlik tarım işçileri arasında kadın ve çocuk işçiler de önemli bir konumdadır ve sayıları her yıl artmaktadır (Mevsimlik Tarım İşçileri, 2023). Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin net sayısı bilinmemekle birlikte, yayınlanan çeşitli raporlarda mevsimlik tarım işçilerinin ve mevsimlik tarımsal üretimden etkilenenlerin sayısının en az bir milyon olduğu ifade edilmektedir (Bayraktar ve Çetinkaya, 2020; TBMM, 2015). Ülkemizde 2022 yılı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından açıklanan raporda, tarımsal istihdam grafiğinde bireylerin çalışma oranlarının yıllara göre değişimi Şekil 2’de gösterilmektedir.

Kaynak: TÜİK

Şekil 2. T.C. Cumhurbaşkanlık verilerine göre tarımsal istihdam grafiği (TÜİK)

Ayrıca Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı istatistiklerine göre Türkiye'de çoğunluğu kayıt dışı çalışan mevsimlik tarım işçilerinin sayısı sadece 300.000 civarındadır. Mevsimlik tarım işçiliğini oluşturan bireylerin kesin sayısı bilinmemekle birlikte, çoğu tahmin en az bir milyon kişinin mevsimlik tarım işçiliği yaptığını göstermektedir (Yiğit vd., 2017).

Mevsimlik tarım işçileri, vasıfsızlık, istihdam olanaklarının yetersizliği, ekonomik dezavantajlar, güvenli ulaşım, barınma, altyapı, iş güvencesi, gelir güvencesi gibi pek çok hak ve zorunluluğun bulunmaması nedeniyle arazileri olmadığı gibi başka iş de bulamamaktadırlar. Türkiye'de tarıma ilişkin akademik bilgi tabanı yaklaşık olarak son 30 yıldır hızla genişlemektedir, ancak son yıllarda sektörün artmasına rağmen tarım işçiliği ve özellikle mevsimlik tarım işçiliğine ilişkin yayınlar nadirdir. Mevsimlik tarım işçileri ücret veya aynı ödeme veya her ikisinin birleşimi karşılığında çalışmaktadır. Ekilebilir arazilerde, meyve bahçelerinde, seralarda, hayvan çiftliklerinde ve üretim tesislerinde, arazinin, çalışma alanının veya üretim araçlarının mülkiyeti olmaksızın, genellikle çok zor koşullarda çalışmalar yapmaktadırlar (Beyazova, 2020).

2.1.3. Mevsimlik Tarım İşçiliği Amacıyla Yapılan Göç

Ücretli tarım işçileri arasında mevsimlik tarım işçileri herhangi bir sosyal güvenceden yoksun olarak en dezavantajlı koşullarda çalışmakta ve yaşamaktadırlar ve bu nedenle göç ederek çalışan insan sayısı önemli bir kesimdir (Uyan-Semerci vd., 2014).

Tarım, dünya nüfusunu besleyen önemli bir sektördür ancak aynı zamanda zorluklarla doludur. Tarım işçilerinin ve ailelerinin ihtiyaçlarının ve sorunlarının farkına varılması önemlidir. Bu alanda çalışan uzmanlar, tarımla uğraşan insanların refahını ve haklarını iyileştirmek için yorulmadan çalışan savunucular ve topluluk geliştiricileri olarak hareket ederler. Tarımsal uygulamalar gelişmeye devam ettikçe ve küreselleşme sektörü dönüştürdüğü, bu alanda çalışan uzmanlar çiftçileri etkili bir şekilde desteklemek ve sürekli değişen bir dünyada haklarını savunmak için en son araştırmalar, yönergeler ve araçlarla en iyi uygulamalar hakkında güncel kalması gerekmektedir. Bunu yaparak, çiftçilerin katkılarının tanındığı ve değer verildiği, daha adil ve adil bir topluma katkıda bulunabilir (Yüksel, 2022).

Tarımsal iş; ekim, yetiştirme, hasat, mahsul işleme ve hayvanların bakımı gibi tarımsal ve ilgili faaliyetleri ifade etmektedir. Sahadaki işçilikten çiftliklerdeki idari işlere kadar çok çeşitli görevleri kapsayan tarım işçiliği; küçük aile çiftliklerinden, büyük ticaret şirketleri veya mevsimlik veya göçmen işçi olarak çalıştırılabilmektedir (Kasimis vd., 2010). Yılın her dönemi için aynı sayıda işçi çalıştırılmasına elverişli olmayan ve işyerinin faaliyetlerine göre işçilerin çalışma sürelerinin yılın belirli dönemlerinde yoğunlaştığı, yılın diğer dönemlerinde ise işçilerin yaptıkları iş sözleşmeleri uyarınca çalışmanın bir sonraki yılın faaliyete başlama dönemine kadar ara verilmesinin gerektiği işler, mevsimlik iş olarak tanımlanmaktadır. Bu işlerde çalışan işçiler ise mevsimlik işçi statüsünde değerlendirilmektedir (Lordoğlu ve Etiler, 2014).

Mevsimlik işler, kimi zamanlarda “muvakkat işler” veya “geçici işler” olarak da tanımlanmaktadır. Ancak mevsimlik işler ve muvakkat veya geçici işler arasında bazı farklılıklar bulunmaktadır. Nitekim mevsimlik işler, iş yerlerinin her yıl yeniden yaptığı işleri ifade ederken; geçici işler ise her yıl düzenli bir şekilde yeniden yapılan çalışmalarını kapsamamaktadır. Geçici işler, bir ihtiyaç kapsamında oluşur ve bu işlerde çalışan işçiler ihtiyaç duydukları zaman geçici bir süreliğine çalışırlar. Geçici işlerin süreleri değişkenlik göstermektedir. Bu kapsamda bu işler bazen birkaç gün, bazen de aylarca devam eder ve işin bitmesi ile iş de bitmiş olur. Bir işin mevsimlik iş olarak değerlendirilmesi için, çalışılan yerin mevsimlik işyeri olma zorunluluğu bulunmamaktadır. Nitekim bir iş yerinde çalışma süresi bütün bir yılı kapsıyor olmasına rağmen, yapılan faaliyetler mevsimsel dönemlere göre yılın belirli dönem veya dönemlerinde artıyorsa, iş yeri mevsimlik iş yeri statüsünde olmasa da çalışanların yaptıkları iş, mevsimlik iş statüsünde olmaktadır (Yıldırım ve Karakoyun, 2023).

Mevsimlik tarım işçilerinin gezici ve geçici tiplere ayrılması, istihdamın süresine ve niteliğine göre yapılmakta olup, tarımın yıl boyunca değişen taleplerini yansıtmaktadır (Görücü ve Akbıyık, 2010). Mevsimlik tarım işçileri, hasat dönemlerinin başladığı aylardan hasat dönemlerinin sonlandığı aylara kadar yaklaşık 7 aylık bir süreliğine yaşadıkları yerden farklı bir bölgeye geçici bir şekilde göç ederek, geçimlerini sağlamak için tarımsal üretim işlerinde çalışan işçilerdir. Geçici mevsimlik tarım işçileri ise, yaşadığı bölgenin yakınında bulunan tarım işletmelerinde yevmiyeli bir şekilde saatlik veya günlük olarak çalışan işçilerdir (Önen, 2012).

Sonuç olarak MTİ'nin temelinde olan göç olgusu, tarımsal üretim şekillerindeki değişimler ve kırsal bölgelerdeki dönüşümler ve bunun sonucunda üretim ilişkilerinin çözülmesi devamlı işçiliğin yerine MTİ'ine yönelik talebin ortaya çıkmasına paralel olarak gelişmiştir. Yine insanların gelir kaynaklarına ulaşamaması ve bu kapsamda yoksulluk sınırını aşamaması karşısında, bilhassa kırsal nüfus kendileri için ek gelir imkânı oluşturmak için MTİ'ine yönelmekte ve bu durum tarımsal üretimin gerçekleştirildiği bölgelere göç edilmesi ile sonuçlanmaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011).

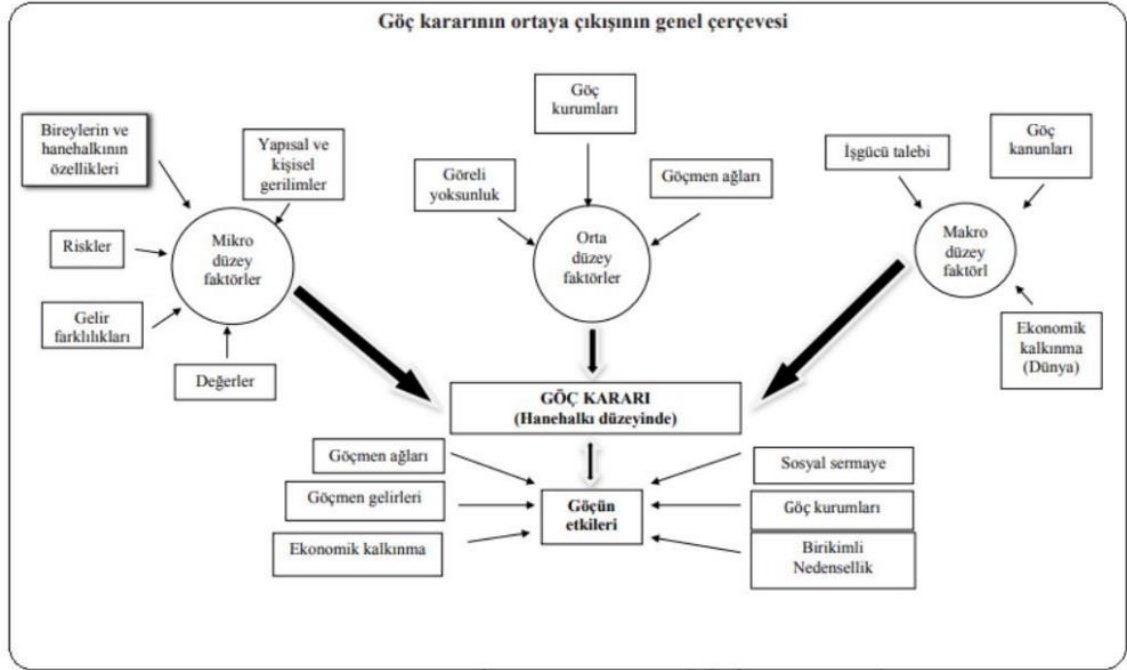
2.1.3.1. Göçe İten Sebepler

Mevsimlik işçiliğin ortaya çıkmasındaki en büyük sebepler, işin yapıldığı dönemin hava şartları veya toplumdaki satın alma alışkanlıklarının varlığıdır. Bu kapsamda tarımsal üretimde yapılan ve üretimin mevsimsel şartlara bağlı olarak değiştiği veya turizm sektöründe yapılan ve hava şartlarına bağlı olarak yoğunluğun arttığı işler, hava şartlarından yoğun şekilde etkilenen işlerdir. Bununla birlikte balıkçılık, avcılık gibi dönemsel şartlara göre değişkenlik gösteren işler; sulama, yangın söndürme, fidan dikim işlerini yapan Köy Hizmetleri ve Orman Bakanlığı işçileri; kış mevsiminde yoğun kar yağışı kaynaklı olarak kar temizleme işlerinin yapıldığı Karayolu işçileri ve Devlet Su İşleri'nde çalışan işçilerin de mevsimsel olarak çalışmaları sebebiyle, bu işler de mevsimlik işler kapsamında değerlendirilmektedir (Büyüktarakçı, 2010).

Tablo 1. Göç nedenleri

Doğal nedenler	-Erozyon -Kuraklık -Deprem -Heyelan
Sosyal nedenler	-Eğitim -Sağlık
Siyasi nedenler	-Savaş -Mübadele
Ekonomik nedenler	-İş imkânları -Doğal kaynakların varlığı

Mevsimlik tarım işçiliğinden kaynaklı olarak tarım işçilerinin göç etmesinin başka bir nedeni de çevresel faktörlerdir. Tarımda mevsimlik göç, ekonomik, ekolojik ve sosyal faktörlerin karmaşık etkileşimiyle karakterize edilir. Birçok tarım işçisi ve ailesi için mevsimlik göç kararları, daha yüksek ücret ve istihdam fırsatları arayışındaki ekonomik gerekliliğe dayanmaktadır. İklim değişikliği ve hasat mevsimi gibi çevresel koşullar göç şekillerini daha da etkilemektedir. Çevresel faktörler, özellikle de iklim değişikliği, tarımda mevsimlik göçün teşvik edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Kuraklık, sel ve diğer aşırı hava olayları tarımsal üretimi etkileyebilir ve istihdam fırsatlarını azaltabilir. Buna karşılık, bazı işçiler daha istikrarlı tarımsal iklime sahip bölgelere göç etmektedir (Gray ve Mueller, 2012). Şekil 3’de göç kararının alınması ve göçün ortaya çıkışının genel çerçevesi özetlenmektedir.

Şekil 3. Göçün ortaya çıkışının genel çerçevesi (Hagen-Zanker, 2008)

Şekil 3’de göç kararının ortaya çıkışının temel sebepleri özetlenmektedir. Makro düzey, orta düzey ve mikro düzeydeki faktörlerin göç kararını etkilediği; göçün genel olarak etkilerinin de hem ekonomik hem de sosyal sonuçları olduğu vurgulanmaktadır.

Tarımda mevsimlik göç sorunu, çeşitli ekonomik, çevresel ve sosyal faktörlerden etkilenen yoksulluk modeliyle karmaşık bir şekilde bağlantılıdır. Gelir eşitsizlikleri, tarımda mevsimlik göçü tetikleyen önemli bir ekonomik faktör olarak öne çıkmaktadır ve bu topluluklarda yoksulluğun devam etmesine önemli ölçüde neden olmaktadır. Gelir

eşitsizlikleri, bireylerin ve ailelerin tarım bölgelerine mevsimlik göçe zorlanmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekim ve hasat mevsimlerinde daha yüksek ücretler ve daha iyi iş fırsatları arayışı birçokları için zorlayıcı bir gereklilik haline gelmektedir. Gelir eşitsizliklerinin devam ettiği bölgelerde, mevsimlik tarıma göç, sınırlı mali kaynaklarla boğuşanlar için ekonomik bir hayatta kalma aracı haline gelmektedir. Ekonomik faktörlerden kaynaklanan mevsimlik göçün döngüsel doğası, tarımsal çalışmanın ekonomik zorluklara geçici bir çözüm haline geldiği bir model oluşturmaktadır. Bireyler ve aileler yoğun sezonlarda daha yüksek ücretler için göç ederken, genellikle sınırlı ekonomik fırsatların yoksulluğun devam etmesine neden olabileceği yoğun olmayan dönemlerde de topluluklarına geri dönmektedirler (Ata, 2020).

2.1.4. Türkiye’de Mevsimlik Tarım İşçiliği ve Yasal Boyutu

24 Mart 2010 tarihinde T.C. Başbakanlık tarafından yayınlanan bir genelge ile mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir hükümet girişimi hayata geçirilmiştir. Bu genelge, işçi çocuklarının göç ettikleri bölgelerdeki ulaşım, konaklama ve eğitimlerinin düzenlenmesine odaklanmıştır. Direktif hem merkezi hem de yerel yönetimlere belirli sorumluluklar yüklemektedir. Tarımda iş eşleştirmelerini kolaylaştırma ve hizmet sunma görevi İş ve İşçi Bulma Kurumu’na (İŞKUR) verilmiştir. Ancak 1946 yılından bu yana İŞKUR’un işçi alım hizmetlerini yönetme kapasitesinin uygulamada yetersiz görülmesi nedeniyle bu görev elçibaşı ve daybaşı gibi araçlar tarafından hem yasal hem de yasa dışı olarak yerine getirilmektedir. İşçi, işveren, araçlar ve İŞKUR arasındaki ilişkilere ilişkin düzenlemelere rağmen, arabuluculuk süreci çoğunlukla gayri resmi olarak yürütülmekte ve kayıt dışı kalmaktadır (Uyan-Semerci vd., 2014).

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik özel bir mevzuat bulunmamaktadır. 4857 sayılı İş Kanunu’nun mevsimlik tarım işçilerine ilişkin bazı hükümleri izin ve sözleşme gibi konularda yönlendirmeler sunarken, bu konuda özel bir kanunun olmayışı bu işçilerin Borçlar Kanunu’na tabi olmalarına yol açmaktadır. 51 ve daha fazla çalışanı olan tarım işletmelerinin 4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. maddesinde belirtilen yasal yükümlülüklerine uyması gerekmektedir (Beyazova, 2020).

4857 sayılı İş Kanunu’nun 4. maddesinde tarım ve orman işletmelerine yönelik istisnalar düzenlenerek, 50’den az işçi çalıştıranların tarımla ilgili çeşitli işçi haklarından muaf

olduğu belirtilmektedir. İş Kanunu kapsamı dışında kalan tarım işçileri, sözleşme kurma, ücret, fesih işlemleri, haftalık ve yıllık izin, hastalık izni, iş sağlığı ve güvenliği yaptırımları gibi haklardan mahrum bırakılmaktadır. 51’den fazla çalışanı olan işletmeler, 4. maddede belirtilen hakları yerine getirmekle yükümlüdür (Mesleki Sağlık ve Güvenlik Kurulu 2010; TBMM, 2015).

Tarımda iş aracılığına ilişkin düzenleme, aracılardan işçilerden ücret almamasını, yalnızca işverenlerden hizmetlerinin karşılığını talep etmelerini zorunlu kılmaktadır. Yönetmeliğin 12. maddesinde, işveren ile çalışan arasında çalışma koşulları ve ücret farkları konusunda sözleşmeye dayalı bir anlaşmanın gerekliliği öngörülmektedir. Aracıların geçerli bir aracılık sertifikasına sahip olma zorunluluğuna rağmen Pikolo Derneği tarafından yapılan araştırma, aracılardan yalnızca %5’inin bu tür sertifikaya sahip olduğunu ortaya koymaktadır. MTİ sistemini, düzenlemeye yönelik çabalara rağmen, aracılardan resmi olmayan yollarla sürece hâkim olmaya devam etmektedir. Kontrolsüz ve düzenlenmemiş aracılardan genellikle işçilerden günlük ücretlerinden yaklaşık %10 komisyon almakta ve çalışma saatleri sıklıkla iş kanunlarını ihlal edecek şekilde uzatılmaktadır (Beydili-Gürbüz ve Yılmaz, 2021).

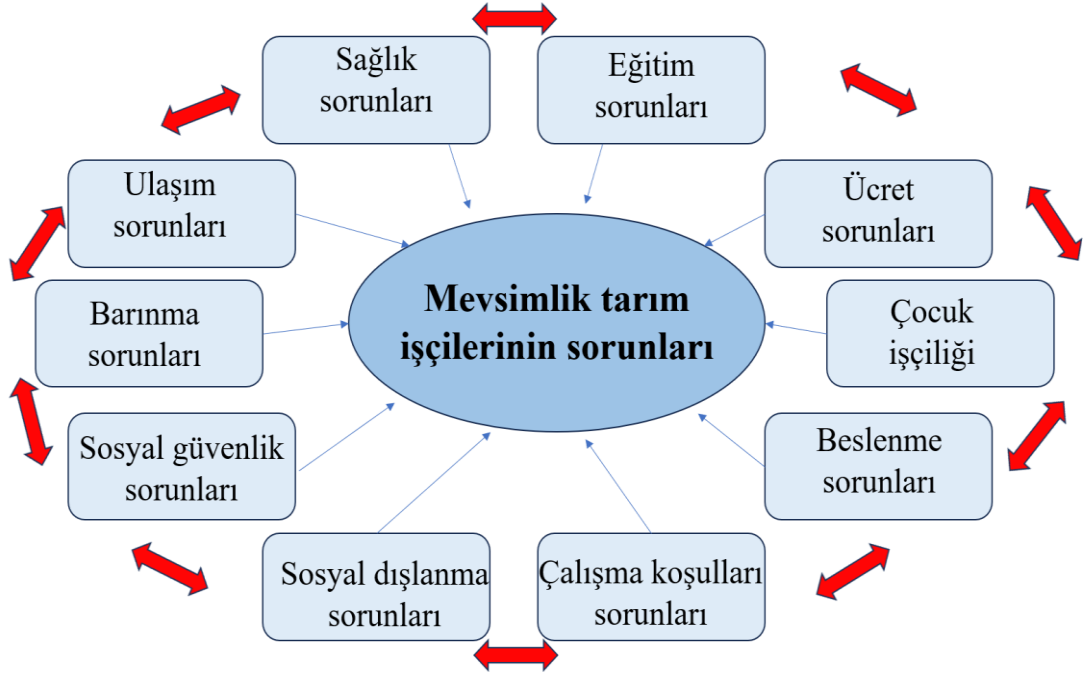
2.1.5. Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerinin Karşılaştığı Sorunlar

Tarım işiyle uğraşan ailelerin yılda yaklaşık 4-5 farklı şehre göç ettiği görülmektedir. MTİ’nin önemli bir yönü göç sürecinin ailenin tüm üyelerini kapsamasıdır. Bu özellik, yılın önemli bir bölümünde doğuştan gelen hareketlilik ve geçicilik ile birleştğinde; ulaşım, barınma, eğitim, sağlık, güvenlik ve sosyal uyum gibi birçok alanda aksamlara ve zorluklara yol açmaktadır. Esas itibarıyla MTİ sisteminin yapısı hem yönetici makamlar hem de bu sistemin insan kaynağını oluşturan işçi aileleri açısından pek çok sorunu beraberinde getirmektedir (Orhan, 2017).

Göçmen ve mevsimlik tarım işçileri sıklıkla barınma koşulları, aile ayrılığı ve kendileri ve aileleri için sağlık ve eğitim hizmetlerine sınırlı erişimle karşı karşıyadır. Özellikle kırsal bölgelerdeki tarım işçileri arasında izolasyon yaygındır. Sosyal hizmetlere ve destek ağlarına sınırlı erişim, yalnızlık ve depresyon duygularına yol açabilmektedir. Tarım işçilerinin çoğu göçmendir ve yasal statüleri istikrarsız olabilmektedir. Aileleri ve

gruplar, gözaltı ve sınır dışı edilme gibi göçle ilgili zorluklarla karşılaşabilmektedir (Gülçubuk, 2012).

İdari açıdan bakıldığında en önemli sorunlardan biri, söz konusu tarım işçilerinin ikametgâhı ve kalış süresine ilişkin belirsizlik nedeniyle kayıt tutmanın ve hizmetlerin etkin şekilde sunulmasının zorluğudur. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştığı zorluklara bakıldığında, sorunların daha da derin ve karmaşık olduğu görülmektedir. Mevsimlik tarım işçileri çalışma alanlarına genellikle minibüs ve kamyonet başta olmak üzere araçlarını kullanarak gitmektedirler. Ancak minibüslerdeki yolcu ve yük sayısının fazlalığının yorgunluk ve uykusuzlukla birleşmesi, kazalara ve büyük kayıplara yol açmaktadır (Yıldırım-İşler, 2022). Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları Şekil 4’de özetlenmiştir.

Şekil 4. Mevsimlik tarım işçilerinin sorunları

Tarımsal işler, pestisitlere maruz kalma, ağır makine kazaları ve yorucu fiziksel emek dâhil olmak üzere çok sayıda işyeri tehlikesi içerir. Bu riskler yaralanmalara, hastalıklara ve uzun vadeli sağlık sorunlarına yol açabilir. Birçok tarım işçisi, özellikle mevsimlik veya gezici işlerde çalışanlar, düşük ücret almakta ve iş güvencesinden yoksun

bırakılmakta ayrıca sömürüyle, ücret hırsızlığıyla ve standartların altındaki çalışma koşullarıyla karşı karşıya kalabilmektedir (Görücü ve Akbıyık, 2010).

2.1.5.1. Ücret Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları en önemli sorunların başında ücretlendirme gelmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin aldıkları ücretle ilgili en sık karşılaştıkları sorunlar, ücretin saptanması, ödenmesi ve işçilerin cinsiyetlerine bağlı olarak ücret farklılıkları olmak üzere üç başlık altında incelenebilir (Aksoylu, 2023). Mevsimlik tarım işçileri için belirlenmiş bir asgari ücret bulunmazken, mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri vali veya yardımcılarının başkanlığını yaptığı bir komisyon tarafından belirlenmektedir. Periyodik tarım işlerinde çalışan bu işçilerin aldıkları ücretler her yıl mart ayında TÜİK tarafından il bazında analiz edilerek açıklanmaktadır. 2022 yılı için mevsimlik tarım işçi yevmiyeleri erkek işçiler için 253 TL, kadın işçiler için ise 225 TL olarak belirlenmiştir (TÜİK, 2022).

Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyet gruplarına bakıldığında, mevsimlik tarım işçilerinin büyük çoğunluğunun kadın olduğu ve erkek işçilerle aynı işi aynı şartlarda yapmalarına rağmen, cinsiyete bağlı ücret ayrımcılığına maruz kaldıkları görülmektedir (Aksoylu, 2023). Nitekim TÜİK verilerinde de görüleceği üzere, 2022 yılında kadın işçiler ile erkek işçiler arasında 28 TL’lik ücret farkı bulunmaktadır.

Mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin belirlenmesinde çeşitli faktörler bulunmaktadır. Bu durum mevsimlik tarım işçilerinin yaptıkları iş sonucu aldıkları ücretlerde standart bir ücret tarifesinin olmaması sorunu ile karşılaşmalarına neden olmaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinde ücretlendirme, günlük yevmiye, aylık maaş, çalışılan dönüm başına ücret gibi çeşitli kriter dikkate alınarak saptanmaktadır (TBMM, 2015). Bununla birlikte mevsimlik tarım işçilerinin ücretlerinin saptanmasında çalışılan şehir, işçinin hangi tarım ürünüyle çalıştığı, işçinin yaşı ve cinsiyeti gibi faktörlerde etkilidir (Görücü ve Akbıyık, 2010).

Mevsimlik tarım işçilerinin aynı işi yapmasına rağmen, çocuk işçiliğinin yoğun olduğu bölgelerde eşitlik ilkesine aykırı çocuklar aleyhine ücretlendirme yapılmakta ve çocuklara daha düşük bir ücret ödenmektedir. Kadın ve çocuklar aleyhine görülen ücret eşitsizliğinin, yerli ve yabancı işler arasında da olduğu görülmektedir. Her ne kadar mevsimlik tarım işçilerinin alması gereken yevmiyeler TÜİK tarafından belirlense de

mevsimlik tarım işçilerinin alacakları ücretlerin çalışılan bölgeye ve tarım ürününe göre değişmesi, bölgeler arası ücret eşitsizliğinin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Nitekim TÜİK (2022) verilerine göre mevsimlik tarım işçilerine en yüksek yevmiye ödemesi 362 TL ile Ardahan'da, en düşük yevmiye ödemesi ise 191 TL ile Hatay ve Ankara'da yapıldığı görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin cinsiyetine göre ise kadınlara yapılan en yüksek yevmiye ödemesi 305 TL ile Ordu'da, en düşük yevmiye ödemesi ise 139 TL ile Hatay'da yapılmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerine yevmiye ödemesinin bölgelere göre dağılımına bakıldığında, en yüksek yevmiye ödemesinin Karadeniz bölgesinde yapıldığı görülmektedir. Bunun temel sebebi ise, Karadeniz bölgesinin en önemli tarım ürünlerinden biri olan fındık işçiliğinin diğer tarım ürünlerine göre daha maliyetli olmasıdır (TÜİK, 2022).

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı bir başka sorun ise, bilhassa mevsimlik tarım işçiliği yapan ailelerin yoksulluk kaynaklı olarak gittikleri bölgelerde tüm aile üyelerinin çalışması ve çalıştıkları mevsimle sınırlı olan gelirleriyle yıl boyunca geçinmeye çalışmalarıdır. Bu durum ise tüm aile üyelerinin mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmasına ortam hazırlamaktadır. Bu konuda dikkati çeken bir başka husus ise, tarım sektöründe çalışan bütün aile üyelerinin ücretlerini hane reisine (baba, abi, büyük erkek çocuk) vermesidir (TBMM, 2015).

2.1.5.2.Barınma Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları bir başka sorun ise, çalışmak için geldikleri yerlerde yaşadıkları barınma sorunudur. Mevsimlik tarım işlerinde çalışmak için dönemselsel olarak göç edilen bölgelerde mevsimlik tarım işçilerinin ekonomik ve sosyo-kültürel nedenler dolayısıyla yetersiz barınma şartlarıyla karşı karşıya kaldıkları görülmektedir (TBMM, 2015).

Mevsimlik tarım işçileri, göç ettikleri bölgelerde sağlıklı şartlar içinde barınma olanaklarına sahip olamamaktadır. Bu durumun çeşitli sebepleri bulunmaktadır. Öncelikle mevsimlik tarım işçilerinin yaşayacakları barınma alanlarının seçilmesinde, tarım alanlarına ve su kaynaklarına yakın yerlerin seçildiği veya işverenin sağladığı konaklama yerlerinde kalındığı görülmektedir. Tarım işçilerine bir konaklama yerinin sağlanmaması durumunda işçiler, aileleriyle birlikte kendi imkânlarıyla yaptıkları derme çatma barınaklarda veya naylon veya muşamba gibi malzemelerden yaptıkları çadırlarda

kalmaktadır (Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 2016). Mevsimlik tarım işçilerinin kendi imkânlarıyla kurdukları çadırlarda altyapı eksikliği kaynaklı olarak yağmurlu havalarda su basması yaşanmakta, aşırı yağışlarda ise bu çadırlar kullanılamaz hale gelmektedir. Mevsimsel etkiler kaynaklı olarak çok sıcak veya çok soğuk havalarda çadırlar insan sağlığı için olumsuz şartlar oluşturmaktadır. Çadırların tozlu alanlarda kurulduğu durumlarda ise mevsimlik tarım işçileri solunum yolu rahatsızlıkları yaşayabilmekte, hâlihazırdaki rahatsızlıklarıyla ilgili sorunlarda artış görülebilmektedir (Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2017).

Sorunlar mevsimlik gezici tarım işçilerinin kurduğu çadır yerleşimlerine kadar uzanmaktadır. Yerel ailelerin bu yerleşim yerlerine çok yakın olma konusundaki isteksizliği nedeniyle, genellikle uygunsuz alanlara kurulmaktadır. Bu yerleşim alanlarında su sıkıntısı önemli bir sorun teşkil etmekte ve çadırlarda banyo, tuvalet gibi temel olanakların bulunmaması hijyen kaygılarını artırmaktadır. Bu alanların çoğunda çöp depolama sorunları da yaşanmaktadır (Özkan, 2022).

Çadırlarda çoğunlukla temiz suya erişimin mümkün olmaması (Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 2016), tuvalet ve banyo ihtiyaçlarının naylon veya çuvallarla çevrili bir alanın oluşturularak giderilmeye çalışılması, altyapı eksikliğinden dolayı sağlık sorunlarının yaşanması ve çeşitli böcek zehirlenmelerine maruz kalınması gibi sağlık ve temizlik sorunları, mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı diğer barınma sorunlarındandır.

Sonuç olarak Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerinin hemen hemen tamamı, geçici bir şekilde yerleştikleri barınma yerlerinde standart dışı olarak değerlendirilen evlerde veya kendilerine gösterilen yerlerde kurdukları çadırlarda yaşamaktadırlar. Mevsimsel olarak belirli bir süreli olarak yaşanan bu yerlerde kurulan barınma yerlerinde kullanılan malzemeler ve plan şemalarının insan sağlığına ve refahına uymaması, bazı barınma yerlerinin planlamalarının ailelerin sağlıklı olarak yaşamalarına uygun olmaması gibi sorunların varlığı mevsimlik tarım işçilerinin barınma sorunlarından bazılarıdır.

Bazı mevsimlik tarım işçileri, işverenleri tarafından sağlanan kapalı konutlarda konaklama imkânı bulabilmektedir. Özellikle Karadeniz Bölgesi’ndeki illerde fındık bahçelerinin yakınındaki terk edilmiş eski evler ve aceleyle inşa edilen tuğla barakalar dikkat çekicidir. Bu kategoridekiler ufak bir avantaja sahip olsa da sayıları nispeten azdır.

2.1.5.3.Ulaşım Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı en önemli sorunlardan biri de işçilerin hem çalışacakları bölgelere göç ederken hem de göç ettikten sonra yerleşim yerlerinden eğitim, alışveriş, sağlık hizmetlerine yönelik ulaşımında yaşadıkları sorunlardır. Mevsimlik tarım işçileri, insani şartlardan uzak ve güvenli olmayan şekillerde ulaşımını sağlamaktadır. Ulaşımını genellikle traktör römorkları ve kamyon kasaları gibi insan taşımaya uygun olmayan taşıma araçlarıyla sağlamaya çalışan mevsimlik tarım işçileri, çeşitli kaza riskleriyle karşı karşıya kalmaktadır. Uygun ulaşım altyapısının bulunmadığı bölgelerde mevsimlik işçiler, aşırı kalabalık araçlar veya uzun mesafeler yürümek gibi daha az güvenli veya resmi olmayan işe gidip gelme yollarına başvurabilmektedir. Bu, onları potansiyel güvenlik tehlikelerine maruz bırakarak kaza veya sağlık sorunları riskini artırmaktadır. Nitekim mevsimlik tarım işçilerinin sıklıkla karşı karşıya kaldıkları traktörden veya kamyon kasasından düşme riski ise, mevsimlik tarım işçilerinin yaralanmasına ve hatta ölmelerine ortam hazırlayabilmektedir (Doğan ve Pekasıl, 2021).

Bilhassa yaşadıkları yerlerden tarım alanlarına gidiş gelişlerinde karşılaştıkları ulaşım masrafları da genellikle düşük gelirli mevsimlik tarım işçisi aileler için önemli bir maddi yük oluşturmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik uygun fiyatlı ve güvenli ulaşım seçeneklerinin olmaması, yevmiyelerinin önemli bir bölümünün ulaşımına ayrılmasına sebep olabilmektedir (Akgeyik, 2022).

Mevsimlik tarım işçilerinin ulaşım kaynaklı karşılaştıkları bir başka sorun ise, yukarıda da belirtildiği gibi göç ettikleri yerlerde sağlık, eğitim vb. günlük hizmetlere ulaşımında yaşanan sorunlar olarak ön plana çıkmaktadır. Bilhassa mevsimlik tarım işçilerinin çocukları, ulaşım sorunları kaynaklı olarak okula erişimde zorluk yaşayabilmektedir. Bu durum ise onların örgün eğitime dâhil olmalarının aksamasına ve eğitimde fırsat eşitsizliğinin oluşmasına ortam hazırlamaktadır. Ulaşım imkânlarının sınırlı olması mevsimlik tarım işçilerinin sağlık hizmetlerine erişimlerinin de önünde bir engel teşkil etmektedir. Ulaşım zorlukları nedeniyle sağlık tesislerine sınırlı erişim, tıbbi müdahalenin gecikmesine neden olarak hem yetişkinler hem de çocuklar için sağlık sorunlarının daha da kötüleşmesine neden olabilir. Ulaşım kaynaklı sorunlardan bir başkası ise, ulaşım sistemlerinin eksik ve uygun olmamasının ekonomik verimsizliğe ortam hazırlamasıdır. İşçilerin çiftliklere gidiş-dönüş ulaşımındaki gecikmeler verimliliği etkilemekte ve

potansiyel olarak hem işçiler hem de işverenler için ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ulaşım sorununun ele alınması, onların genel yaşam ve çalışma koşullarını iyileştirecek maliyet, güvenlik ve erişilebilirliği dikkate alan kapsamlı bir yaklaşımı gerektirmektedir (Doğan ve Pekasıl, 2021).

2.1.5.4.Sağlık Sorunları

Tarımsal üretimin yoğun olduğu bölgelerde sağlık tesislerinin ve personel yetersizliğinin yanı sıra dengeli beslenme eksikliği de mevsimlik tarım işçilerinde ölüm ve hastalık görülme sıklığının artmasına neden olmaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sağlık sorunlarının genellikle yaptıkları iş kaynaklı olarak çalışma ortamında görülen sorunlar olarak görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin tamamının çalışma süresi boyunca tarlalarda açık alanda çalışması, hava sıcaklığı, nem, gürültü, toz gibi sorunlardan etkilenmesine ortam hazırlamaktadır. Mevsimlik tarım işçilerinin genellikle yaz mevsiminde çalışması, bu işçilerin yüksek sıcak ve nem gibi sorunlarla baş etmesine sebep olmaktadır. Çalışma saatlerinin yoğun olması, açık alanda çalışırken sıcaktan ve güneş ışığından korunmak için gölge alanlarının az olması, temiz suyun yeterli olmaması ve dinlenme sürelerinin az olması veya hiç olmaması, çalışırken sıcağı çeken giysiler giymesi gibi durumlar, mevsimlik tarım işçilerini olumsuz etkilemektedir (Özkan-Boyras ve Çağlar, 2023).

Mevsimlik tarım işçilerinin tarımsal kimyasallara doğrudan maruz kalması, kimyasal kaynaklı zehirlenmelerin yaşanmasına sebep olmaktadır (MİGA, 2012). Tarım işçilerinin hem tarlalarda hem de yaşam alanlarında pestisitlere maruz kalması, sinir sistemi, endokrin sistemi, karaciğer, gözler ve kardiyovasküler sistem gibi çeşitli vücut sistemlerini etkileyerek sıklıkla akut zehirlenmeye yol açan ciddi sağlık riskleri oluşturmaktadır. Hamile kadın işçiler pestisitlere maruz kalma nedeniyle yüksek düşük ve doğuştan anomali riskiyle karşı karşıyadır; bu da maruz kalma seviyelerinin belirlenmesi ve koruyucu önlemlerin uygulanması ihtiyacını vurgulamaktadır (Fereli vd., 2017).

Mevsimlik tarım işçilerinin barınmalarına yönelik yaşadıkları sorunlar da çeşitli sağlık sorunları yaşamalarına sebep olmaktadır. Nitekim mevsimlik tarım işçilerinin barınma alanlarında temiz ve klorlanmış içme ve temiz suya ulaşmalarının sınırlı olması veya olmaması, su ihtiyacının sağlıklı ve temiz olmayan dere ve akarsulardan sağlanması ile

sonuçlanmaktadır (TBMM, 2015). Barınma ve çalışma şartlarının hijyenik olmaması, barınma alanlarının alt yapı imkanlarına sahip olunmaması, evsel atık ve atık suların barınma alanlarına yakın bir alanda depolanması gibi sorunlar, mevsimlik tarım işçilerinin hijyen kaynaklı sağlık sorunları yaşamasına ortam hazırlamaktadır. Bu durum ise mevsimlik tarım işçilerinin hijyen imkanlarına ulaşamama sebebiyle çeşitli sağlık sorunları yaşamalarına sebep olmaktadır (MİGA, 2012).

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşadığı sağlık sorunları bakımından değerlendirilebilecek diğer faktörler ise hem çalışma alanlarında hem de barınma alanlarında yılan, akrep, böcek sokması sebebiyle zehirlenmelere maruz kalmaları, su kaynaklarının ve barınma alanlarının anayol kenarına kurulması kaynaklı olarak yaşanan trafik kazaları, bilhassa çocukların su kanallarına düşmesi sonucu boğulması gibi tehlikelerdir (Pate ve Görücü, 2020).

2.1.5.5.Eğitim Sorunları

Mevsimlik tarım işçilerinin aileleri ve çocukları, eğitime erişim hususunda önemli sorunlar yaşamaktadır. Aileleriyle birlikte devamlı göç etmek durumunda kalan çocuklar, iş mevsiminin başladığı dönemde göç etmekte ve hasat mevsiminin sonuna kadar örgün eğitim imkânlarından yararlanamamaktadırlar (<https://www.hayatadestek.org/>). Mevsimlik tarım işçilerinin aileleriyle birlikte göç etmeleri, örgün eğitim dönemindeki çocukların yaşadıkları yerde birlikte yaşayacakları akrabalarının olmaması sorununu oluşturmaktadır. Bu kapsamda örgün eğitim dönemindeki çocuklar aileleriyle birlikte göç ederek, aileleriyle birlikte çalışmak durumunda kalmaktadır. Bu durum ise, lise ve üzeri seviyesinde örgün eğitime devam eden mevsimlik tarım işçisi çocukların sayılarının oldukça sınırlı olmasına ortam hazırlamaktadır Eğitime ulaşımın zor ve masraflı olması, mevsimlik tarım işçisi ailelerinin çocuklarını okula göndermelerini zorlaştırmaktadır (Geçgin, 2009). Bu nedenle bazı illerde çadır okullar ve kurs merkezleri kurulmuştur. Ancak bu girişimin uygulanması ülke genelinde eşitsiz ve önemli eksikliklerin olduğu görülmektedir (Avcı ve Ekici, 2023).

2.1.5.6.Sosyal Güvenlik Sorunları

Mevsimlik gezici tarım işçileri, resmi iş sözleşmelerinin olmaması nedeniyle, işverenlerinin primlerine katkı yapmaması nedeniyle sosyal güvenlik güvencesinden

faydalanmadan çalışmaktadır. Sonuç olarak hem sağlık hem de emeklilik güvencelerinden yoksundurlar. *“Mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı çalışmaları ve ekonomik olarak kötü durumda olmaları kaynaklı olarak sigortalarını kendilerinin ödeyememeleri, onların sigortasız çalışmalarına ortam hazırlamaktadır”* (Ata, 2020).

Tarım işçilerine yönelik sosyal güvenlik sisteminin yeniden yapılandırılması, kurumların tek çatı altında toplanmasına rağmen önemli bir engel teşkil etmektedir. Yılda ortalama 3-4 ay çalışan bu işçilerin, yıllık kazançlarının 44 gününe denk gelen prim ödemeleri gerektiği dikkate alındığında, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi giderek zorlaşmaktadır (Yiğit vd., 2017).

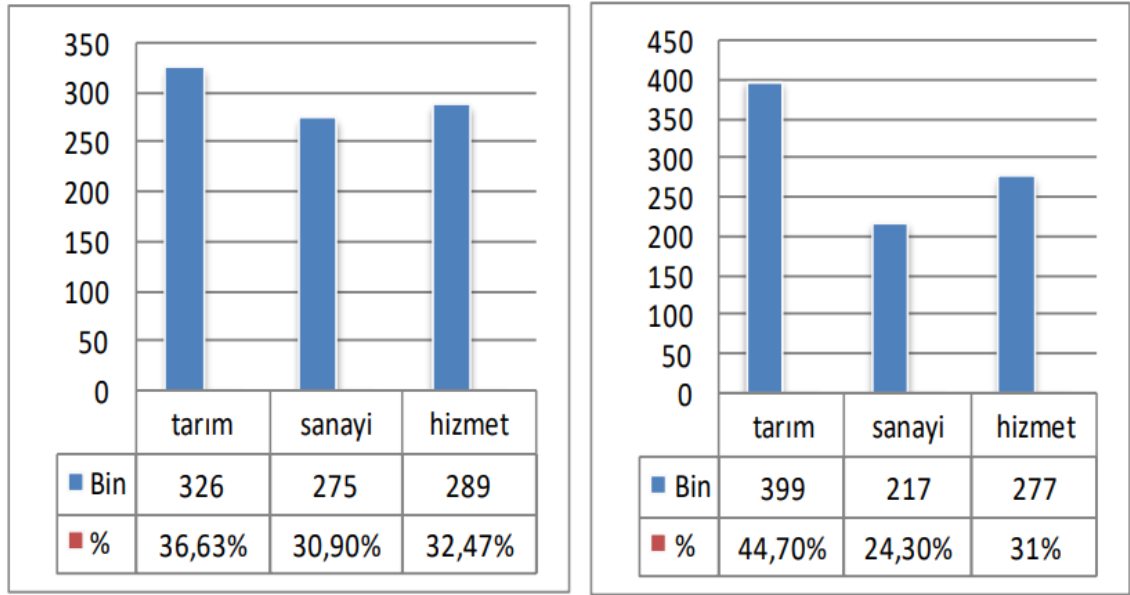
Çalışılan tarım alanlarında ve barınma alanlarında sağlık hizmetlerinin olmaması, barınma alanlarının şehir merkezi veya sağlık kuruluşlarına olan uzaklığı kaynaklı olarak sağlık hizmetlerine erişim konusunda Pate ve Görücü (2020) yaşanan zorluklar ve aynı zamanda sosyal güvencenin olmamasından dolayı ücretsiz tedavi imkânlarından yararlanılamaması, mevsimlik tarım işçilerinin sağlık hizmetlerine erişimlerini engelleyen unsurlar olarak tanımlamışlardır.

Mevsimlik tarım işçilerinin sosyal güvenlik kaynaklı karşılaştıkları bir başka sorun ise, işlerinin iş kazası riskine açık olması ve bu riskler karşısında işçilerin güvence altında olmamasıdır. Mevsimlik tarım işçilerinin zorlu çalışma koşulları onları iş kazası riskiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Sigortası olmayan bu işçiler, bir meslek hastalığı veya ölüm durumunda kendilerini destekten yoksun bulmaktadırlar (Yiğit vd., 2017).

2.1.5.7.Çocuk İşçiliği Sorunları

Türkiye’de mevsimlik tarım işlerinde çalışan çocuk işçi sayısının 350.000 ile 400.000 arasında değiştiği görülmektedir. Tarım sektöründe çalışan çocuk işçiler, pamuk, fındık, şeker pancarı, tütün gibi tarım ürünlerinin hasadında yoğunlukla çalışmaktadır (Aslan, 2020).

Normalde okulda bulunmaları gereken zamanlarda çalışan 5-17 yaş çocuk işçilerin Türkiye’de sektörel dağılımı Şekil 5’de gösterilmiştir.

Şekil 5. Çocuklukta 5-17 yaş işçilerin Türkiye’de sektörel dağılımı (TÜİK, 2020)

Şekil 5’de gösterildiği gibi Türkiye’deki çocuk işçiliğinde oranların %36,63 ile %44,70 arasında değiştiği görülmektedir. Bununla birlikte sanayi ve hizmet sektöründe çalışan çocukların oranı kısmen düşerken, tarım sektöründe çalışan çocukların oranı artmıştır.

Çocuk işçiliği Türkiye’de uzun süredir devam eden, özellikle mevsimlik gezici tarım işçileri arasında yaygın olan bir toplumsal sorundur. Göç ve tarımsal faaliyetlerde çocuk işçiliğinin kullanılması, göçmen hanelere bir gelir kaynağı ve ticari tarımsal üretim için uygun maliyetli bir işgücü sağlamaktadır. Ancak bu uygulama kontrole tabidir. Çocukların zorlu çalışma koşullarında çalıştırılması güvencesiz çalışmaya, eğitimin aksamasına ve yoksulluğun sürmesine yol açmaktadır. Çocuk işçiliğinin artması, Türkiye’de emeğin güvencesiz duruma gelmesini hızlandırmaktadır. Çocukların sağlığı ve güvenliği böcek ısırıkları gibi faktörler nedeniyle tehlikeye atılmakta ve tarımda çalışan çocuk işçilerin önemli bir kısmı uzun saatler çalıştırıldığından, bu da bu uygulamayla ilişkili riskleri daha da artırmaktadır. Genel olarak bulgular, Türk tarımında göçmen ailelerin çocuklarının eğitimi ve refahını etkileyen çocuk işçiliği sorununun yaygın olduğunu göstermektedir (Dedeoğlu vd., 2019).

Temel insan hak ve özgürlüklerinden yararlanamayan mevsimlik tarım işçisi olarak çalışan çocuk işçiler, haftalık 6 gün, günlük ise 10-12 saat arasında uzun çalışma saatleriyle ağır bir şekilde çalışmaktadır. Çalışma şartlarının ağır olmasının yanı sıra, kötü barınma şartları, yetersiz beslenme, iş güvenliği uygulamaları olmaksızın çalışılan uzun

hasat süresi, hasat süresi boyunca eğitim, sağlık ve oyun gibi temel insani ihtiyaçlara ulaşamamaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Çocuk mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları bir başka sorun ise, yetişkinlerle aynı zorlukta ve aynı sürede çalışmalarına rağmen daha az yevmiye almalarıdır. Bu durumun temel sebepleri olarak, çocuk işçilerin haklarını arayacak bilinç sahibi olmamaları, kolaylıkla kandırılmaları, ailelerinin buna ses çıkartmaması gibi sebepler olarak ifade edilebilir. Çocuk işçileri için sorun olarak değerlendirilen bu sebepler ise, işveren için çocuk işçiliğine yönelik talebi artıran sebepler olarak ortaya çıkmaktadır. Nitekim tarım sektöründe çocuk işçiliğinin üretimdeki payında etkili olması, tarım sektöründe düşük yevmiyeye çalışan çocuk işçi sayısının çok olması, işveren için daha uygun maliyetli bir işgücü olması gibi sebepler, mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçilerin sayısının her yıl artmasına ortam hazırlamaktadır (Ağyar ve Atış, 2022).

2.1.5.8.Sosyal Dışlanma Sorunları

İnsani yaşam standartlarının altında ücret almaları, barınma alanlarının insan onuruna yakışmayan bir şekilde olması, kendilerini ve sosyal yaşamlarını güvence altına alacak yasa ve düzenlemelerin olmaması gibi faktörler, mevsimlik tarım işçilerine yönelik büyük bir sosyal dışlanmanın vücut bulmuş şeklidir (Yıldırım ve Karakoyun, 2023). Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı bir diğer önemli sosyal dışlanma sorunu ise, işçilerin etnik, ırkçı ve kimliksel dışlanmaya maruz kalmaları ve toplumda marjinal grup olarak değerlendirilmeleridir. Mevsimlik tarım işçileri etnik kimlikleri kaynaklı olarak, sosyal dışlanmışlık ve ayrımcılık gibi insan onuruna yakışmayan davranışlarla karşılaşmaktadır. Nitekim Türkiye’de bilhassa Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinden her yıl göç eden mevsimlik tarım işçileri, etnik kimlikleri kaynaklı olarak gittikleri bölgelerde sosyal dışlanma ve ayrımcılık gibi baskılarla karşılaştıkları bilinmektedir (Nuh, 2019).

Sosyal statüleri doğrultusunda kendilerini dışlanmış ve hor görülmüş olarak hisseden mevsimlik tarım işçileri, aynı zamanda çalıştıkları bölgeye dışarıdan gelmeleri kaynaklı olarak bölge halkının önyargılarıyla karşılaşmaktadır. Bununla birlikte mevsimlik tarım işçilerinin sınıfsal farklılıklarının bulunması ve insani yaşam standartlarında yaşamamaları dolayısıyla, içinde buldukları toplum tarafından sosyal dışlanmayla karşı karşıya kalmalarına ortam hazırlamaktadır. Bu kapsamda bilhassa genç mevsimlik tarım

işçileri, çocuklarının gelecekte toplumun saygı gösterdiği bir iş sahibi olmalarını ve kendilerinin karşılaştıkları zorlukları yaşamamalarını istemektedir (Yiğit vd., 2017).

2.1.5.9.Çalışma Koşullarıyla İlgili Sorunları

Mevsimlik tarım işçileri yaşadıkları sosyo-ekonomik sorunlara ek olarak, işlerinin ve çalışma ortamının şartları kaynaklı olarak bazı sorunlar yaşamaktadırlar. Bu kapsamda mevsimlik tarım işçilerinin uzun saatler çalışmaları ve çalışma şartlarının zor olmasına rağmen aldıkları yevmiyelerin düşük olması ve kimi zamanlarda ücretlerini alamamaları, aynı işe farklı ücretlerin ödenmesi, cinsiyet ve yaşa göre ücretlerin farklılıklar göstermesi, aracılardan işçi ücretlerinde kesintiler yapması gibi sorunlar, mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları çalışma koşullarıyla ilgili sorunlar olarak görülmektedir (Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, 2016).

Mevsimlik tarım işçilerinin kayıt dışı çalışmaları kaynaklı olarak yasal bir hak sahibi olmamaları ve bu kapsamda işverenlerinden yasal bir hak talep edememesi, bu işçilerin işveren karşısında güçsüz duruma düşmelerine sebep olmaktadır. Bu durum ise mevsimlik tarım işçilerinin iş bulmak ve işveren ile iletişimini sağlamak için bir aracıya ihtiyaç duymasına ortam hazırlamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliğinde aracılardan, mevsimlik tarım işçiler adına çalışılacak olan bölgenin saptanması, işverenle ücret pazarlığı yapılması, işçilerin çalışılacak bölgeye taşınması, göç edilen yerde yapılacak alışverişlerin yapılması gibi çeşitli konularla ilgilenmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin iş bulması ve göç ettikleri yerde yaşamlarını devam ettirmesi hususlarında aracılardan bu kadar aktif rol oynaması, mevsimlik tarım işçilerinin aracılara olan bağımlılıklarını artırmakta ve kendi kendilerine iş bulamayacak ve işverenleriyle aralarındaki olası sorunları çözemeyecek duruma gelmelerine önemli oranda ortam hazırlamaktadır (Çınar, 2014).

Aracıların mevsimlik tarım işçilerine yönelik yasa dışı işlemler yapması, mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşullarıyla ilgili en önemli sorunlardan biridir. Aracıların işçilerin maaşından kesinti yapmalarına yönelik bir yönetmeliğin olmaması ve resmi aracılık belgesi olmayan çok sayıda aracılardan bulunması, mevsimlik tarım işçilerinin iş bulma ve ücret alma konusunda sorunlar yaşamalarına ortam hazırlamaktadır. Aracıların mevsimlik tarım işçilerine iş bulma karşılığı ücretlerinin %10'unu kendilerine komisyon

olarak alması, mevsimlik tarım işçileri için ekonomik ve sosyal güvenlik sorunlar oluşturmaktadır (Kablay, 2016).

2.1.5.10.Beslenme Sorunları

Mevsimlik tarım işçileri, düşük gelir düzeyleri ve sınırlı yiyecek hazırlama süreleri nedeniyle, yetersiz beslenme ve gıda güvensizliği nedeniyle önemli zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Gıda güvensizliği, yetersiz kaynaklar nedeniyle hane halkının yeme alışkanlıklarını değiştirmesi hem yetişkinlerde hem de çocuklarda stres, kaygı ve depresyona neden olmasıyla karakterizedir. Düşük gelir ve yetersiz beslenme bilgisi mevsimlik tarım işçilerinin beslenme sorunlarına neden olmaktadır. Ağır fiziksel işler, yüksek enerji ve besin gereksinimleri gerektirir ve bu da özellikle kadınlarda ve çocuklarda demir eksikliği anemisi ve B12 vitamini eksikliği gibi sorunlara yol açar. Sebze, meyve, süt ve et ürünlerinin tüketimi sınırlıdır ve düzensiz yemek saatleri beslenme eksikliklerine katkıda bulunur. Kolay ulaşılabilir ve uygun fiyatlı gıda maddelerinin önceliklendirilmesi, mevsimlik tarım işçisi ailelerin yeterli ve dengeli beslenme konusunda karşılaştığı sürekli zorlukları vurgulamaktadır (Fereli vd., 2017).

Kadınlar ve çocuklar en çok yeterli ve dengeli beslenme olanakları bulunmaması nedeniyle önemli oranda beslenme kaynaklı hastalıklarla mücadele etmektedirler. Zor iş koşulları arasında yeterli ve dengeli beslenme nedeniyle pek çok mevsimlik işçi uzun yıllar sonra da ortaya çıkabilecek komplikasyonlar ile baş etmek zorunda kalmaktadırlar (Erbay, 2013).

2.2.Sivil Toplum Kuruluşları

2.2.1.Sivil Toplum Kuruluşlarının Tanımı ve Kapsamı

Sivil Toplum Kuruluşları (STK) yasal düzenlemeler dâhilinde kurulan, gönüllülük esaslı çalışmalar yapan, kendi kaynaklarına sahip, özerk bir yapıda olan ve devlet ile toplum arasında örgütlü bir yapılanmayı tanımlamaktadır (Çaha, 2000). Sivil Toplum Kuruluşları küreselleşmenin yoğun bir hız kazandığı günümüzde aktif politika oluşturan aktörlerinden biridir. STK'ların bu önemi, bilhassa toplumları yönlendirme hususunda önemli rol oynamalarından kaynaklanmaktadır (Talas, 2011).

STK'lar devlet dışında özerk bir yapılanmaya sahip olmakla birlikte, devlete karşı bir örgütlenme değildir. Devletten bağımsız bir yapı olan STK'lar, aynı zamanda devletle birlikte ve varlığını devam ettirmektedir. STK'ların devletten bağımsız olması bu kuruluşların temel niteliği iken, günümüzde STK'ların en büyük gelir kaynakları ise devlet yardımlarıdır (Tınar, 2022, s. 129). Devletlerle bir ilişki içinde olan STK'ların amacı devleti kontrol altına almak değil, toplumdaki etkilerinin artırılmasının sağlanmasıdır. Sosyal yapıya yönelik çeşitli alanlarda çalışan STK'lar, siyasi yapıyı düzenlemeyi ve çoğulculuğu somutlaştırmayı amaçlayan etkinliklerde bulunmaktadır. Siyasi yapıyı düzenlemek ve çoğulculuğu somutlaştırmak sivil toplum anlayışı için önem teşkil etmektedir. Nitekim STK'lar toplum içinde yer alan farklılıkları temsil etmektedir (Usta, 2006).

STK'lar toplumda çeşitli amaçları gerçekleştirmek için çalıştıkları faaliyet alanları doğrultusunda farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Siyasi, sosyo-ekonomik ve kültürel alanlarda yaşanan gelişmelerle birlikte, STK'ların çalışma alan ve kapsamı da gelişmektedir. Yaşanan bu gelişime göre STK'ları ekonomik örgütler, siyasi örgütler, farklı tematik alanlara yönelik çalışmalar yapan sosyo-kültürel örgütler ve dini örgütler olarak dört grupta incelenebilmektedir (Çaha vd., 2013). STK'ların sınıflandırılmasında yararlanılan bir başka faktör ise bu kuruluşların statüleridir. Statülerine göre değerlendirildiğinde ise STK'ları vakıf, dernek, kooperatif, birlik, oda ve sendikalar şeklinde sınıflandırmak mümkündür (Kaya, 2008). STK'lara yönelik yapılan bir başka sınıflandırma ise bu kuruluşların özellikleri doğrultusunda yapılan sınıflandırmadır. Buna göre STK'lar, amaçları ve uygulama alanlarına göre sınıflandırılabilir. Bu

kapsamda amaçlarına göre STK'lar, yardım yapmaya yönelik, hizmete yönelik, katılıma yönelik ve toplumu güçlendirmeye yönelik STK'lar olarak sınıflandırılmaktadır. Uygulama alanlarına göre STK'lar ise, cemaat temelli örgütler, kent çapındaki örgütler ve ulusal ve uluslararası STK'lar şeklinde incelenebilmektedir (Erdoğan-Tosun, 2001).

Sosyal yapıdaki sorunların artması ve çeşitlenmesiyle birlikte STK'ların sayılarının da arttığı görülmektedir. STK'ların sayılarının artmasıyla bu kuruluşların sınıflandırmasında da farklılıklar meydana gelmiştir (Kaya, 2023). Bu kapsamda yaşanan gelişmeler doğrultusunda yapılan yeni sınıflandırmaya göre STK'lar, sendikalar, meslek kuruluşları gibi teknik örgütler, üniversite ve araştırma dernekleri gibi bilimsel örgütler, sosyal örgütler, insani yardım ve gelişmeye yönelik örgütler, çevre örgütleri, hak temelli örgütler ve toplumsal harekete dayalı örgütler olmak üzere sınıflandırılabilir (Çiftçi, 2012).

STK'lar, ülkelerin ve toplumların kalkınması, insan hakları, çevre ve diğer çeşitli kamusal eylem alanlarında yaşanan faaliyetler doğrultusunda önemli aktörlerden biridir. STK'lar, yardıma ve desteğe muhtaç insanlara hizmet sunumu, sosyal dönüşümün sağlanması için politika savunuculuğu, kamu kampanyalarının düzenlenmesi, demokrasinin kurulması, sosyal gruplar arasında veya sosyal gruplar ve devlet arasındaki uyuşmazlıkların çözümü, insan haklarının sağlanması, kültürel koruma, çevrenin korunması, politika analizi, araştırma ve bilgi sağlanması gibi birbirinden farklı uzmanlık alanlarını kapsamaktadır (Özmutaf ve Aydın, 2015).

Kamu yönetim anlayışının değişmesi ve bu durumla birlikte insan hakları, kentsel haklar, çevreye yönelik endişeler gibi birçok yeni sosyal konuların ortaya çıkması sonucu bu konulara yönelik politikaların şekillendirilmesinde STK'lar oldukça etkili konumdadır. Sivil toplumun kamu politikaları oluşturma sürecine dâhil olması, yönetim tartışmalarının yeniden başlaması ve böylelikle devlet ve toplum arasındaki ilişkinin yeniden yapılandırılma süreçlerinin gelişmesine ortam hazırlamıştır. STK'nın rolünün ve etkinliğinin artması ile birlikte STK'lar, hükümetlerin politika oluşturma sürecine ortak olmuştur. Bu durum ise STK'nın rolünün gelişmesine sebep olmuştur. Küreselleşme süreci ile birlikte yaşanan siyasi ve iktisadi liberalleşme ve teknolojiye yaşanan gelişmeler, hükümet dışı aktörlerin politika yapma sürecine daha fazla katılmalarına ortam hazırlamıştır. Yaşanan gelişmeler, STK'ların hem karar alma süreçlerine katılımını hem de geliştirilen kamu politikalarını izleme ve değerlendirme sorumluluğuna sahip

olmalarında etkili olmuştur (Kaya, 2023). Türkiye’de statülerine göre sivil toplum kuruluşlarının sayısal göstergeleri Tablo 2’de gösterilmiştir (TÜİK, 2020).

Tablo 2. Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının genel dağılımı

Statü	Sayı	%
Dernek	121.720	66.01%
Vakıf	5.775	3.13%
Sendika	604	0.32%
Oda	3.003	1.62%
Kooperatif	53.259	28.88%
Toplam	184.361	100%

Tablo 2’de belirtildiği gibi sivil toplum kuruluşlarının pek çok farklı faaliyet alanına sahip olduğu, bu alanların bazılarında daha yoğun faaliyet gösterdiği sayısal göstergeler ile görülmektedir (<https://www.siviltoplum.gov.tr/dernek-sayilari>).

Türkiye’de sosyal yaşam dâhilinde devlet otoritesinin bir parçası olmayan ve devlet ile eşit olarak temsil edilen her örgütlenme STK kapsamında değerlendirilmektedir (Usta, 2006). Bu kapsamda işçi ve işveren sendikaları, dini kurum ve kuruluşlar, meslek odaları, küçük ve özel sektör girişimleri, sanat, kültür ve diğer konulara yönelik savunuculuk yapan kuruluşlar, vakıflar, dernekler, sendikalar, loncalar, spor kulüpleri, sanat dernekleri gibi sivil toplum yararına çalışan çeşitli oluşumlar, STK olarak değerlendirilmektedir (Usta, 2006).

STK’lar, belirli kamu çıkarlarını hayata geçirmek için oluşturulan gönüllülük esaslı ve kâr amacı gütmeyen kuruluşlardır. STK’lar bu amaçlarını gerçekleştirmek için hükümet dışı bir bakış açısı doğrultusunda politikalar üretmektedir. Bilhassa son yıllarda STK’ların devletin kamu politikaları oluşturma hususundaki rolü önem kazanmıştır (Kaya, 2023).

Sosyal hizmet alanında sivil toplum ve STK’lar, ötekileştirilmiş toplulukların karşılaştığı çok yönlü zorlukların çözümünde vazgeçilmez ortaklar olarak hizmet etmektedir. Bu

alandaki çalışan uzmanlar, STK'larla etkileşime girdikçe, olumlu değişimi teşvik etmek ve sosyal adalet ve insan hakları ilkelerini desteklemek için bu kuruluşların zengin tarihinden, işlevlerinden ve değerlerinden yararlanmaktadırlar. Alan uzmanları, sivil toplumun önemini ve STK'ların dinamik rolünü anlayarak, mesleklerinin gelişen ortamında daha iyi yol alabilir ve değişimi besleme ve yaşamları iyileştirme misyonlarını devam ettirebileceklerdir (Cheetham, 2022).

Sivil toplum kuruluşları arasında önemli bir yer oluşturan dernekler, STK'lar arasında en fazla fonksiyonel olan kurumlardır. Dernek türü sınıflandırmasına göre 21 dernek türü bulunmaktadır, bu türler Tablo 3'de verilmiştir (TÜİK, 2022).

Tablo 3. Sivil toplum kuruluşlarından derneklerin türleri

Dernek türü	Sayı
Mesleki ve dayanışma dernekleri	38.057
Spor ve sporla ilgili dernekler	27.145
Din hizmetlerinin gerçekleştirilmesine yönelik dernekler	18.430
Eğitim araştırma dernekleri	6.196
Kültür, sanat ve turizm dernekleri	6.031
İnsani yardım dernekleri	5.570
Sağlık alanında faaliyet gösteren dernekler	2.722
Toplumsal değerleri yaşatma dernekleri	2.648
Bireysel öğreti ve toplumsal gelişim dernekleri	2.615
Çevre, doğal hayat, hayvanları koruma dernekleri	2.572
İmar, şehircilik ve kalkındırma dernekleri	1.649
Hak ve savunuculuk dernekleri	1.506
Engelli dernekleri	1.403
Düşünce temelli dernekler	1.110
Kamu kurumları ve personeli destekleyen dernekler	1.044

Gıda, tarım, hayvancılık alanında dernekler	807
Dış Türklerle dayanışma dernekleri	667
Uluslararası teşekküller ve iş birliği dernekleri	629
Şehit yakını ve gazi dernekleri	471
Yaşlı ve çocuklara yönelik dernekler	323
Çocuk dernekleri	12
Toplam	121.607

Tablo 3’de özetlendiği gibi dernekler çok farklı hizmetlerde yer almaktadır. STK’ların kamu politikalarına yönelik çalışmaları toplum ihtiyaçlarının artmasıyla birlikte çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda STK’lar toplumun dezavantajlı her kesimine yönelik olarak farklı alanlarda farklı politika ve destek faaliyetleri yürütmektedir. Bu faaliyet alanlarından biri de mevsimlik tarım işçilerine yöneliktir (Usta, 2006).

2.2.2.Sivil Toplum Kuruluşları ve Mevsimlik Tarım İşçiliği

Mevsimlik tarım işçilerinin yaşamlarını devam ettirebilmek için ihtiyaçlarının karşılanması, karşılaştıkları sorunların çözümü, dezavantajlı konumdaki mevsimlik tarım işçilerinin sosyal yapıda sosyo-ekonomik olarak güçlendirilmesi, sosyal bütünleşmenin sağlanması gibi amaçlara ulaşmak için STK’lar aktif rol oynamaktadır. Düşük sosyo-ekonomik seviyede ve etnik olarak azınlık grubunda olan, çocuk ve kadın gibi kırılgan nüfusun yoğun olduğu mevsimlik tarım işçilerinin sosyal yapı içinde diğer gruplara göre daha güçsüz ve savunmasız olması, çok katmanlı ve iç içe olan sorunlarının çözülmesini daha da önemli duruma getirmektedir. Mevsimlik tarım işçileri hem toplum hem devlet tarafından ihmal edilmiş bir gruptur. Bu kapsamda STK’lar, mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının ve sorunlarının saptanması, olası sorunların bertaraf edilmesi, sosyal yapı içindeki pozisyonlarının güçlendirilmesi, hak ve özgürlüklerinin kazandırılması, insan onuruna yakışır ve sosyal eşitliğin sağlandığı eşit vatandaş olarak muamele görmeleri, topluma adaptasyon ve entegrasyonlarının sağlanması konularında STK’lara önemli sorumluluklar düşmektedir. Nitekim bu hususların sağlanması ve mevsimlik tarım

işçilerinin sosyo-ekonomik seviyelerinin artırılmalarına yönelik çalışma ve araştırmalar yapılması hususlarında politika ve faaliyetler üretmektedir (Eraslan, 2011).

Sivil toplum alanında çalışan uzmanlar, tarım işçileri ve ailelerinin ihtiyaçlarına ve karşılaştığı zorlukların ele alınmasında kritik bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda sivil toplum uzmanları, adil çalışma uygulamalarını, güvenli çalışma koşullarını ve diğer hizmetlere eşit erişimi teşvik ederek tarım işçilerinin haklarını ve refahını savunmada aktif rol oynamaktadır. Bu kapsamda STK'lar, mevsimlik tarım işçilerine sağlık hizmetlerine erişim, psikolojik danışmanlık, hukuki yardım ve eğitim kaynakları dâhil olmak üzere çok çeşitli destek hizmetleri sunmaktadır (Özmutaf ve Aydın, 2015).

STK'ların mevsimlik tarım işçilerine yönelik benimseyecekleri roller, işçilerin yaşadıkları sorunlara göre çeşitlilik göstermektedir. Bu kapsamda STK'ların yönetici, eğitici, kolaylaştırıcı ve savunucu rolleri bulunmaktadır. STK'ların mevsimlik tarım işçilerine yönelik benimseyecekleri roller şu şekilde ifade edilebilir (Özkan, 2022):

- Yönetici rol kapsamında STK'lar, mevsimlik tarım işçilerine yönelik programların planlanması ve bu programlarda aktif rol alacak kişi veya kurumların koordinasyonunun sağlanması, bu programlara finansal kaynak sağlanması, mevsimlik tarım işçilerine yönelik sosyal destek sağlanması, kaynak elde edilmesi ve kaynakların dağıtımını gibi görevlerde bulunmaktadır.
- Eğitici rol kapsamında STK'lar, mevsimlik tarım işçilerinin sahip oldukları haklar ve kendilerine yönelik hizmet ve politikalar hususunda bilgilendirerek onlara çeşitli yetiler kazandırılmasında ve aynı zamanda toplumu ve devleti mevsimlik tarım işçilerinin durumlarına yönelik bilgilendirme hususunda aktif rol oynamaktadır.
- Kolaylaştırıcı rol kapsamında STK'lar, mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarının karşılanması için saptanan amaçlara ulaşmak maksadıyla ilgili kurum, kuruluş ve topluluklarla ortak çalışmalarda bulunmaktadır.
- Savunucu rol kapsamında STK'lar, mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını karşılama hususunda bu konuda yetkili kurum ve kuruluşların isteksiz veya yetersiz olması durumunda, bu kurum ve kuruluşların politikasını iyileştirme ve değiştirme hususunda çalışabilmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin hakları ve kendilerine yönelik hizmetlerle ilgili bilgisiz olabilmektedir. Bu kapsamda

STK'lar mevsimlik tarım işçilerinin haklarının savunulması, bunların kaynak, imkân ve desteklere ulaşmalarının sağlanması, onlara destek olunmasına yönelik çalışmalarda bulunmaktadır.

Mevsimlik tarım işçileri ve göç kalıplarına ilişkin tarihsel perspektifler, tarım işçileri ve topluluklarının karşı karşıya kaldığı süregelen zorlukları ve hassasiyetleri vurgulamaktadır. Eski tarım toplumlarından modern küresel göç modellerine kadar mevsimlik işçileri tarihi sömürü, sosyal dışlanma ve aile ayrılığıyla damgalanmıştır. Bu alanda çalışan STK'lar, tarım işçilerinin haklarını ve refahını savunarak ve gerekli destek hizmetlerini sağlayarak bu tarihsel zorlukların üstesinden gelmede kritik bir rol oynamaktadır. Tarihsel bağlamı anlayarak mevsimlik tarım işçilerinin bugün karşı karşıya olduğu sorunların karmaşıklığını daha iyi idrak eden STK'lar ve bu bireyler ve topluluklar için daha adil ve eşitlikçi bir toplum inşa edilmesine yardımcı olunmasında aktif rol oynamaktadır (Parreñas, 2015).

Mevsimlik tarım işçilerine uygun çalışma ve yaşam koşullarının oluşturulması konusunda çeşitli kurum ve kuruluşlar sorumluluk taşımaktadır. Bu konuda akademisyenlere ve STK'lara saha çalışmaları yapma, durum değerlendirmesi yapma, anlayış ve farkındalığın gelişmesine katkı sağlama konusunda önemli görevler düşmektedir. Bu tür çabalar, ilgili yönetim personelinin dikkatini çekmek ve mevsimlik tarım işçilerinin koşullarının iyileştirilmesi yönünde olumlu değişikliklerin teşvik edilmesi açısından önemlidir (Özkan, 2022).

Dünyanın birçok yerinde olduğu gibi Türkiye'de de mevsimlik tarım işçisi ailelerin karşılaştığı zorluklar büyüktür. STK'lar, yaşam koşullarını iyileştirmeye, işçi haklarını korumaya ve genellikle dışlanan bu toplulukları güçlendirmeye yönelik girişimlerde aktif olarak yer alarak bu sorunları ele almada kilit aktörler olarak ortaya çıkmıştır (Uğur, 1998).

Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştığı sorunların çözülmesi ve onlara daha iyi bir yaşam sunulması konularında faaliyetler üreten çeşitli STK'lar bulunmaktadır. Bu bölümde Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerine yönelik çalışmalarda bulunan STK'lardan Pikolo Derneği, Sen Değerlisin Derneği, Genç Hayat Vakfı, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) ve Kalkınma Atölyesi, Kızılay ve Yerelden Kalkınma Derneği'nin faaliyetleri incelenmiştir.

2.2.2.1.Pikolo Derneği (Pikolo Eğitim Kültür Gençlik ve Spor Kulübü Derneği)

2014 yılında Ordu’da kurulmuştur. Misyonu, toplumdaki dezavantajlı bireylerin insan onuruna yakışır şartlarda yaşamlarını devam ettirmelerinin sağlanmasıdır. Ordu merkezli bir dernek olan Pikolo, bu amaçları gerçekleştirmek amacıyla faaliyetlerini ülke genelinde devam ettirmektedir.

Pikolo Derneğinin mevsimlik tarım işçileri için yürüttüğü projelerin genel olarak tarım işçisi çocuklara yönelik olduğu görülmektedir. Bu kapsamda dernek, “Mevsimlik Tarımda Fındık Hasadında ocuk İşçiliğinin En Kötü Biçimlerinin Sona Erdirilmesi Projesi” ve “Mevsimlik Tarımda ocuk İşçiliğinin nlenmesi Projesi” olmak üzere mevsimlik tarım faaliyetlerinde ocuk işçiliğini önlemek ve ocuk işçiliğinin oluşturduğu kötü koştulları bertaraf etmek için iki temel proje yürütmektedir. Proje T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı alışma Genel Müdürlüğü ve Uluslararası alışma rgt (ILO) Türkiye Ofisi iş birliğiyle yürütülmekte ve FERRERO tarafından finanse edilmektedir.

Proje kapsamında risk altında olan ocuk işçiler için saptama, eğitime yönlendirme ve izlemeye yönelik faaliyetler yürütülmekte, çocuklar ve aileleri için farkındalık eğitimlerinde bulunulmakta ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan ocuk işçilerin eğitime aktif olarak devam etmeleri hususunda çeşitli destekler sunulmaktadır. Projenin faaliyetleri 3 ilde gerçekleştirilmektedir. Bu kapsamda Trabzon ve Zonguldak illerinde yaygın eğitime yönelik faaliyetler yürütülürken, şanlıurfa ilinde ise izleme faaliyetleri yürütülmektedir. Temmuz-Eylül 2021 döneminde Trabzon ve Zonguldak’ta 455 ocuk saptanmış ve yaygın eğitim almaları için Sosyal Destek Merkezlerine yönlendirilmiştir. Aynı zamanda servis, gıda ve kırtasiye desteği sunularak yaz dönemi yaygın eğitim faaliyetlerinden yararlanmaları sağlanmıştır. Aynı dönemde düzenlenen faaliyetlere katılan ocuklara Kişisel Hijyen, Sağlık ve Güvenlik eğitimi verilmiştir. Mevsimlik tarım işçisi ailelere mensup 217 kişi, ocuk işçiliğiyle mücadele ve eğitimin önemine yönelik farkındalık faaliyetlerine dâhil olmuştur.

Proje dâhilinde “ok Aşamalı Müdahale Sistemi” geliştirilmiştir. Sistem kapsamında risk altında bulunan çocukların saptanarak eğitime yönlendirilmeleri sağlanmakta, eğitimden uzaklaşma sebepleri saptanmakta, farklı proje illerine göç ettikleri saptanan çocukların

ilgili saha ekiplerine transfer edilerek mevsimlik tarım döngüsü dâhilinde eğitime ulaşmalarının devamlılıklarının sağlanması amaçlanmaktadır.

Aynı proje kapsamında çocuk işçilere ve ailelerine eğitimler verilmekte, çocukların eğitime erişimlerinin desteklenmesi ve ailelerin çocuk işçiliğine yönelik farkındalık oluşturulmasına teşvik edilmesi için aynı destekler sunulmaktadır. Proje doğrultusunda 2719 çocuk Hijyen, Sağlık ve Güvenlik Eğitimlerine katılmış, 753 aile bireyine Genel Aile Eğitimleri verilmiş, 400 aile bireyine ise alışveriş kartı verilmiş, 307 aile bireyine İş Sağlığı Güvenliği eğitimi verilmiştir. Yapılan saha çalışmaları doğrultusunda mevsimlik tarım işçiliği kapsamında göç alan bölgelerde 1141 hane ziyareti gerçekleştirilmiştir. Hane ziyaretlerinde 2977 çocuk saptanmış ve 2890 çocuk örgün ve yaygın eğitime yönlendirilmiştir. Göç veren illerde ise 1671 hane ziyareti gerçekleştirilmiştir. Göç veren illerde gerçekleştirilen hane ziyaretlerinde 4881 çocuk tespit edilmiş ve 1095 çocuk eğitim faaliyetlerine yönlendirilmiştir. Proje kapsamında gerçekleştirilen hane ziyaretleri, okul görüşmeleri ve takip aramaları sonucu 6056 çocuk izleme sistemine dâhil edilmiştir. Proje kapsamında çocuklara yönlendirme ve danışmanlık hizmeti sunulmuştur. Bu hizmetler doğrultusunda çocuklara beslenme, kırtasiye ve kıyafet desteği sağlanırken, çocukların eğitime erişimlerinin artırılması amacıyla servis ve yemek destekleri sunulmuştur. Proje salt mevsimlik tarım işçisi çocuklar ve aileleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda tarım sektöründe yer alan üreticiler ve iş araçlarına da eğitim ve bilgilendirme faaliyetleri gerçekleştirilmiş ve iş araçlarına sertifika verilmiştir. Bu kapsamda Adana, Mersin, Hatay ve Şanlıurfa illerinde 212 iş aracısı eğitimlere dâhil edilmiş ve sertifika verilmiştir (<https://www.pikolo.org>).

2.2.2.2.Sen Değerlisin Derneği

Dezavantajlı çocuklara destek faaliyetlerinde bulunmak için 2020 yılında Konya'da kurulmuştur. Sen Değerlisin Derneği, uluslararası insan hakları standartlarının temel alındığı bir yaklaşımın benimsenerek, bireylerin sahip oldukları hakların desteklenmesi ve korunması için toplumda dışlanan ve ötekileştirilerek hak ihlaline maruz kalma riski altındaki bireylerin haklarının korunmasını ve bu bireylerin desteklenerek insani standartlara sahip olmaları doğrultusunda toplumun dikkatinin çekilmesini amaçlamaktadır. Derneğin vizyonu, yüksek refah düzeyi ve sosyal işlevselliğine sahip bir toplumun oluşturulmasıdır. Misyonu ise, hak temelli bir yaklaşımın benimsenerek sivil

toplum alanındaki görev sahiplerinin yükümlülüklerini gerçekleştirmek için sorumlu tutulması, hak sahiplerinin hak talebinde bulunmaları doğrultusunda güçlendirilmesi, hedef kitlesi için ise savunuculuk, kampanya, eğitim ve lobi çalışmalarında bulunulmasıdır (<http://www.sendegerlisin.org>)

Sen Değerlisin Derneği, Şanlıurfa'dan Konya'ya mevsimlik olarak göç eden tarım işçilerinin çocukları için "Tarlaya Umut Ekelim" projesi düzenlemiştir. Proje kapsamında yürüttükleri "1 Bağış 1 Gülüş" kampanyası doğrultusunda Konya'nın Obruk köyünde çalışan mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına hijyen kiti ve oyuncak paketi dağıtılmış ve çocuklarla vakit geçirilmiştir. Konya'nın Hayıroğlu köyündeki çocukların yaşadıkları çadır alanına jeneratör götürülmüş ve çocuklara film izletme etkinliğinde bulunulmuştur. Yine bu proje kapsamında sahada oluşan sorunların gözlemlenmesi için Çorum'un Karadona köyüne ziyaret gerçekleştirilmiştir. Sosyal İnovasyon Ajansı ile iş birliğinde bulunan dernek, mevsimlik tarım işçileri için örnek bir yaşam alanı oluşturmak için teknik geziler düzenlemiştir. Bu faaliyetlere ek olarak dernek tarafından "Yakındaki Uzak: Mevsimlik Tarım İşçileri" paneli, mevsimlik tarım işçilerinin çocukları için sürdürülebilir eğitim modellerinin oluşturulması için "Eğitim Çalıştayı" ve mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına yönelik "Kalkınma Forumu" düzenlenmiştir (İpekyolu Haber, 2023).

2.2.2.3. Genç Hayat Vakfı

İnsan odaklı yaklaşım doğrultusunda 11-18 yaş grubundaki çocuk ve gençlerin eğitime erişimlerinin desteklenmesi için 2008 yılında kurulmuştur. Çalışma alanları salt çocuk ve gençlerle sınırlı olmayan dernek, aynı zamanda onlarla temas halinde olan herkesle ortak çalışmalarda bulunarak sürdürülebilir modeller üretmeyi amaçlamaktadır. Yaptıkları faaliyetler doğrultusunda mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin önlenmesi, çocukların ve gençlerin 21. yüzyıl becerileri edinmelerinin sağlanması, sosyal uyum ve kız çocuklarının güçlendirilmesine yönelik projeler geliştirerek ve burs imkânı sunarak çocuk ve gençlerin eğitimlerini desteklemektedir.

Genç Hayat Vakfının mevsimlik tarım işçileri için yürüttüğü projelerin genel olarak tarım işçisi çocuklara yönelik olduğu görülmektedir. Bu kapsamda dernek, "Fındık Bahane 2021", "Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması Projesi", "Çocuk İşçiliği için Son Durak: Eskişehir!", "Hayallerimi Sporla Keşfediyorum", "Çocuk İşçiliğini Önleme Projesi" ve "Fındık Bahane" olmak üzere mevsimlik tarım

faaliyetlerinde çocuk işçiliğini önlemek ve çocuk işçiliğinin oluşturduğu kötü koşulları bertaraf etmek için çeşitli projeler yürütmektedir.

2021 yılında başlayan ve yaz çalışmalarının Sakarya, Düzce, Ordu ve Samsun'da, kış çalışmalarının Mardin'de gerçekleştirildiği Fındık Bahane 2021 projesi kapsamında fındık hasadında çalışan mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları ve yerel çocukların çocuk işçi olma riskinin bertaraf edilmesi amaçlanmaktadır. Proje doğrultusunda mevsimlik tarım işçilerinin yaşadıkları barınma alanlarına gidilerek ailelerle tanışma, çalışan veya çalışma riski bulunan çocukların saptanması ve ailelere gıda paketi dağıtımının yapılması amaçlanmıştır. Sakarya, Düzce ve Ordu illerinde mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının Milli Eğitim Bakanlığı'nda görevli olan ve bölgede çalışan öğretmenler tarafından gerçekleştirilen yaz kampındaki çocuk atölyelerine yönlendirilmesi sağlanmıştır. Mardin'de düzenlenen kış çalışmasında ise 500 çocuğu eğitim sistemi dâhilinde kalması ve çocuk işçiliğine yönlendirmelerinin engellenmesi amacıyla okul yönetimi ve öğretmenlerle iş birliğinde bulunulmuş, çocukların okula devamlılığı izlenmiş ve ailelere gıda yardım paketleri dağıtılmıştır. Proje T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı ve Balsu iş birliğiyle yürütülmektedir.

Mayıs 2021-Ocak 2024 döneminde göç alan iller olan Eskişehir, Bursa, Manisa ve İzmir ile göç veren iller olan Adıyaman, Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır'da gerçekleştirilen Mevsimlik Tarımda Çocuk İşçiliğinin Ortadan Kaldırılması projesi kapsamında mevsimlik tarımsal üretim sürecinde çocuk işçiliğinin bertaraf edilmesi amacıyla mevsimlik geçici tarım işçisi aileleri ve çocuklarına destek olunması amaçlanmaktadır. Mevsimlik geçici tarım işçisi ailelerinin çocuk işçiliğine yönelik bilinçlendirilmesi, mevsimlik geçici tarım işçisi ailelerinin yaşam ve çalışma şartlarının iyileştirilmesi hedeflerine yönelik proje ve faaliyetlerin geliştirilmesine yönelik çalışmalarda bulunulmuştur. Bu amaçla izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmış, gönüllü eğitimleri düzenlenmiş, çocuklara anket çalışmaları yapılmış, yerel yönetimlerle yuvarlak masa toplantıları gerçekleştirilmiş, yaz okulu uygulamaları yapılmış, rol model buluşmaları gerçekleştirilmiştir. Proje T.C. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, Fair Labor Association, Nestle, Olam ve Balsu iş birliğiyle yürütülmüştür.

2014-2019 yılları arasında Düzce ve Sakarya'da gerçekleştirilen Fındık Bahane projesi kapsamında mevsimlik fındık hasadı için bu illere göç eden ailelerin 5-15 yaş grubundaki

çocukları ve yereldeki 5-15 yaş grubundaki çocuklara eğitim hizmetine erişmelerine destek olunması, mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları üreticiler ve araçlar, yerel halk ve yerel yönetimlerin çocuk işçiliği, çocuk hakları ve sosyal haklar gibi konularda bilgilendirilmelerinin sağlanması amaçlanmıştır. Bu amaçla gönüllü eğitimleri gerçekleştirilmiş, bahçe sahiplerine seminerler düzenlenmiş, öğretmen eğitimleri yapılmış, öğrencilere uygulamalar düzenlenmiş ve izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılmıştır. Proje T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, yerel yönetimler ve Balsu iş birliğiyle yürütülmüştür (<https://genchayat.org>).

2.2.2.4.Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)

1919 yılında Versay Antlaşması kapsamında, evrensel ve küresel barışın salt sosyal adalet temelli olarak kurulabileceği inancı doğrultusunda kurulmuştur. Çalışma yaşamında barışın refahın sağlanması için vazgeçilmez bir unsur olduğuna yönelik kurucu misyonu kapsamında çalışmalarını devam ettiren ILO, sosyal adaletin ve uluslararası alanda tanınan insan ve emek haklarının gerçekleştirilmesi için çalışmaktadır.

ILO'nun temel amaçları, çalışma yaşamında çalışan haklarının yaşama geçirilmesi, insan onuruna yakışır istihdam olanaklarının teşvik edilmesi, sosyal korumanın güçlendirilmesi ve çalışma yaşamına yönelik hususlarda diyalogun güçlendirilmesidir. Bu kapsamda ILO, çalışmalarını dört stratejik amaç doğrultusunda şekillendirmektedir. Bu amaçlar çalışma yaşamında standart, temel ilke ve hakların yaygınlaştırılması ve yaşama geçirilmesi; kadın ve erkeklerin insan onuruna yakışır işlerde çalışarak insan onuruna yakışır bir kazanç sağlayabilmeleri hususunda gereken fırsatların artırılması; herkes için sosyal korumanın kapsamının genişletilmesi ve etkinliğinin artırılması ile üç taraflılığın ve sosyal diyalogun güçlendirilmesidir.

ILO, çalışma yaşamına yönelik aktif politika ve uygulamalar geliştirerek, günümüz çalışma yaşamında etkin rol oynamaktadır. Türkiye, ILO'ya 1932 yılında üye olmuştur. ILO, 91 yıldır üyesi olan Türkiye'de mevsimlik tarım işçileri de dâhil olmak üzere çalışma yaşamı ve işçilerin korunmasına yönelik birçok faaliyette bulunmuştur. ILO'nun son dönemde Türkiye'de mevsimlik tarım işçilerine yönelik yürüttüğü temel projelerden biri "Dört Mevsim Çocuk" projesidir. Avrupa Birliği fonuyla desteklenen ve bu alanda Türkiye'nin en büyük projesi olan proje, mevsimlik tarım sektöründe aileleriyle birlikte göç eden ve mevsimlik tarım işlerinde çalışan veya çalışma riski bulunan çocuklar için

faaliyetlerin yürütülmesi amaçlanmaktadır. 29,7 milyon Euro bütçesi olan ve 40 aylık bir dönemde gerçekleşecek proje kapsamında mevsimlik tarım işinde çalışan çocuklar, mevsimlik tarım işçileri aileleri, işverenler, okul yöneticileri, öğretmenler, araçlar ve muhtarlar iş birliğinde bulunularak çocukların eğitime yönlendirilmesinin sağlanması ve ulusal ve yerel kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi amaçlanmaktadır (<https://www.ilo.org>)

2.2.2.5.Kalkınma Atölyesi

2004 yılında Türkiye'nin kalkınmasındaki boşluğu doldurmak ve her seviyedeki projelerin sürdürülebilir, yenilenebilir ve başarılı olmasına katkıda bulunmak için kurulmuştur. Kalkınma Atölyesi'nin çalışma sistemi ve örgüt yapısı kapsamında, paydaşların deneyimlerinin paylaşılmasına yönelik ortaklaşa üreten ve paylaşan bir geleneğin oluşturulması ve bu doğrultuda kültürel bir oluşumun ortaya konulması öngörülmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2023).

Kalkınma Atölyesi, mevsimlik tarım işçileri de dâhil olmak üzere dışlanmış nüfuslara fayda sağlayan toplumsal kalkınma projeleriyle ilgilenmektedir. Bu ailelerin yaşam koşullarını ve fırsatlara erişimini iyileştirmek için beceri eğitimi, altyapı geliştirme ve savunuculuk gibi sosyal hizmetler sunmaktadır (Kalkınma Atölyesi, 2019). Kalkınma Atölyesi, BM kuruluşlarından UNDP, UNICEF ve ILO, uluslararası üniversiteler ve özel sektör firmalarıyla birlikte çalışarak dezavantajlı nüfusların yaşadığı sosyal, ekonomik ve sağlık konularındaki kritik boşlukları anlamaya yönelik araştırma, haritalama ve eylem planları hazırlama çalışmaları yürütmektedir. Bu işçilerin çalıştığı kırsal alanlara tıbbi muayeneler, aşılar ve sağlık eğitimi sunan gezici sağlık klinikleri kurulmaktadır. Bu girişim, bu toplulukların sıklıkla karşılaştığı sağlık hizmetleri açığını kapatmayı amaçlamaktadır (<https://www.ka.org.tr>).

2.2.2.6.Kızılay

Kızılay'ın amacı, hiçbir ayırım yapmaksızın insanın acısını önlemeye veya hafifletmeye çalışmak, insanın hayatını ve sağlığını korumak, onun kişiliğine saygı gösterilmesini sağlamak ve insanlar arasındaki karşılıklı anlayışı, dostluğu saygıyı, iş birliğini ve sürekli barışı getirmeye uğraşmaktır.

Kızılay özellikle afetlerde ilk yardım hizmetlerinde ilk akla gelen ve kan transfüzyonu konusunda ÷lkedeki en büyük lider sivil toplum kuruluşudur.

2.2.2.7.Yerelden Kalkınma Derneği

Çocukların ve gençlerin bu işlerde çalıştırılmaları sonucu eğitimlerinin aksaması temel bir problem olarak değerlendirilerek ilgili yetkililere ve diğer sivil toplum kuruluşlarına bilgi aktarımı yapılmış ve disiplinler arası bir iş birliği çalışması yapılarak mevsimlik tarım işçilerinin olanaklarının iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmıştır.

Yerelden Kalkınma Derneği tarafından geliştirilen başka bir proje de “Mevsimlik Tarım İşçisi Öğrencilere Yönelik Yeni Bir Eğitim Modeli” isimli projedir. Bu projede yeni bir eğitim modeli ortaya konarak, mevsimlik tarım işçisi çocukların eğitimden kopmasını engellemek, mevsimlik tarım işçisi çocukların başarısını artırmak amacıyla faaliyetler gerçekleştirilmiştir.

Yerelden Kalkınma Derneğinin çalışmaları; sivil toplum kuruluşları arasında mevsimlik tarım işçilerinin olanaklarının iyileştirilmesi konusunda ÷lkemizdeki en etkili çalışmalardan biridir.

2.3.Aile Danışmanlığı

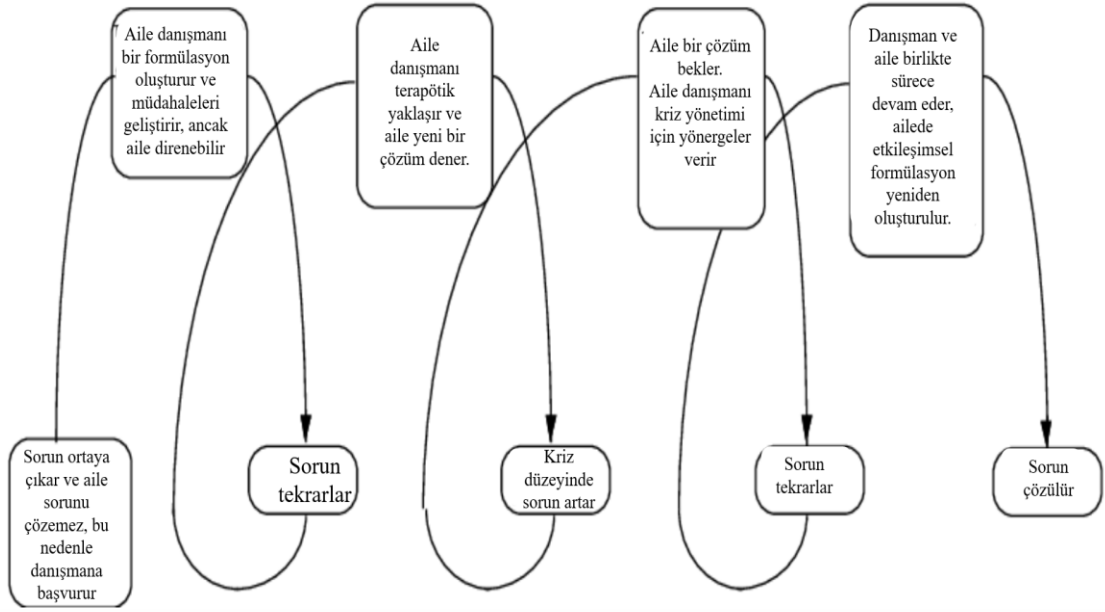
2.3.1.Aile Danışmanlığının Tanımı ve Kapsamı

Aile danışmanlığı, aile üyeleri arasındaki ilişkilerin geliştirilmesine odaklanan bir konuşma terapisi şeklindedir. Aile danışmanlığı; aile bireyleri arasındaki sağlıklı ortamın desteklenebilmesi için aile bireylerine sunulan psikolojik yardım olarak tanımlanmaktadır (Carr, 2008). Ayrıca madde kullanım bozukluğu veya karşıt gelme bozukluğu gibi belirli zihinsel sağlık veya davranışsal durumların tedavisine de yardımcı olabilir. Aile terapisi, aile üyelerinin herhangi bir kombinasyonunu içerebilir (Nichols, 2013, s. 279).

Aile danışmanlığı aynı zamanda danışanın olayları daha net, farklı bir bakış açısıyla görmesine yardımcı olma eylemidir. Bu destek, olumlu değişimi kolaylaştırmak amacıyla danışanın duygulara, deneyimlere veya davranışlara odaklanmasını sağlayabilir. Aile danışmanlığı; sorun yaşayan ve bu sorunu aşmak için profesyonel yardıma ihtiyaç duyan bireye sunulan bir hizmettir. Sorun bir bireyi rahatsız ediyor ve gerilim altında tutuyorsa aile danışmanı bu bireye farklı düşünme biçimlerini tanıtabilmektedir (Gladding, 2012). Bu nedenle danışmanlık, kişilik gelişimi ve istisnai birey gruplarıyla ilgilenme konusunda eğitim gerektiren uzmanlaşmış bir hizmettir. Danışmanlık, tavsiye vermemek, yargılayıcı olmak, danışanın sorunlarını çözmeye çalışmak, danışanın, danışmanın kendi yaşamında benzer bir sorunla karşılaştığında davrandığı şekilde davranmasını beklemek veya teşvik etmek, psikolojik danışmanla duygusal olarak ilgilenmek değildir. Danışanın sorunlarına, danışan bireyin kendi değer sistemine dayalı olarak bireyin kendi bakış açısından bakarak destek olmayı içermektedir (Nazlı, 2001).

Danışmanlık, 1940'larda Amerikan Psikoloji Derneği (APA) bünyesinde uygulamalı bir uzmanlık alanı olarak ortaya çıkmıştır. APA tarafından 1946 yılından bu yana bir uzmanlık alanı olarak tanınmaktadır ve bu tanınma, 1998 yılında APA'nın uzmanlık tanınması için yeni bir başvuru dönemi başlatmasıyla yeniden teyit edilmiştir. Tanınmış bir danışmanlık psikolojisi tarihçisi olan John Whiteley, danışmanlık psikolojisinin en uzak tohumlarını mesleki rehberlik, zihinsel hijyen ve psikometri/bireysel farklılıklar hareketlerinde tanımlarken, Carl Rogers'ın kişisel danışmanlık müdahaleleri gibi tıbbi olmayan ve psikanalitik olmayan danışmanlık müdahale biçimleri ortaya çıkmıştır (Mert, 2014).

Danışmanlık, eğitilmiş bir aile danışmanının bireyi dinlemesini ve duygusal sorunlarla başa çıkmanın yollarını bulmasına yardımcı olmasını içeren bir konuşma terapisi. Danışmanlık sürecinde danışan bireylerin bazı değişkenlerine göre değişmekle birlikte inişler ve çıkışlar yaşanmaktadır. Danışmanlık süreci Şekil 6’da gösterilmiştir.

Şekil 6. Aile danışmanlığı süreci (Carr, 2008)

Şekil 6’da gösterildiği gibi öncelikle bireyde veya ailede sorun çıkmakta, bu sorunun tüm genel özelliklerini dikkate alarak aile danışmanı tarafından bir formülasyon oluşturulmaktadır. Aile danışmanı bu formülasyona göre bir müdahale geliştirir. Bazı birey veya aileler bu müdahalelere direnebilir, bu durumda sorun tekrarlar. Yeniden aile danışmanı bir terapötik müdahale daha geliştirir ve yeni çözümler üretir. Bu durumda bazen kriz düzeyinde sorunlar artabilir. Kriz oluştuğunda genellikle aile bir çözüm bekler. Aile danışmanı kriz yönetimi için yeni yönergeler verir ve öneriler sunar, bazı durumlarda sorun yine tekrarlayabilir. Bu durumda danışman ve aile birlikte sürece devam eder, ailede etkileşimsel formülasyon yeniden oluşturulur. Çoğu zaman bu sürecin ardından sorun çözülür (Carr, 2008)

Aile sistemi de sadece kişilerin bir araya gelmesini değil aile sistemini oluşturan kişilerin birbirleri ile olan etkileşimleri de sistemin bir parçasını ifade etmektedir (Nichols, 2013). Aile sistem kuramlarının ilkeleri (Mert, 2014):

1. Sistem bir bütündür ve sistemin öğelerinin bağımlı olması zorunludur.
2. Sistem içerisinde doğrusal değil döngüsel iletişim kalıpları yer almaktadır.
3. Değerlendirme ve değişim sistemin uyumunu sağlamada etkilidir.
4. Kompleks sistemler sınırları ayrılmış, kuralları ve etkileşim kalıpları belli olan alt sistemlerden oluşmaktadır. Aile çeşitli davranış kalıplarından oluşan bir sistemdir. Bu davranışlar aile içerisinde geliştirilir ve devam ettirilir. Bu durum aile içerisindeki dönütlerle gerçekleştirilir.

Birey bazen problemin ve problemin yarattığı zorlukların farkında olduğu halde onu tanımlamakta ve anlamakta zorluk çekiyorsa, problemin varlığına ve doğasına aşina olmasına rağmen bunu yapamıyorsa aile danışmanına ihtiyaç duymaktadır (Nazlı, 2016). Benzer şekilde birey üzgün, kızgın hissettiğinde, kontrol edilemeyen üzüntü, öfke veya umutsuzluk, tedaviyle düzelebilecek bir zihinsel sağlık sorununun işareti olabilir. Her zamankinden daha fazla veya daha az yemek yiyor veya uyuyorsa, ailesinden ve arkadaşlarından uzaklaşıyorsa veya kendini kötü hissediyorsa, yaşam kalitesini etkileyen ciddi sorunlar ortaya çıkmadan önce birisiyle konuşması yararlı olmaktadır. Bu duygular, hayatın yaşamaya değer olup olmadığını sorgulayacak noktaya ulaşırsa veya ölüm ya da intihar düşünceleri varsa aile danışmanlığı hizmetinin önemli yararları olabilmektedir (Özgüven, 2009).

2.3.2. Aile Danışmanlığı Modelleri

Her aile danışmanlığı modeli, terapi tedavisini birbirinden çok farklı şekilde sunmaktadır. Ailenin dinamiğini ve seanslarda bireylere aile danışmanının nasıl yaklaşması gerektiği önemli bir konudur; bu durum seansların başarısında ve danışanların keyif almasında büyük rol oynamaktadır (Bal ve Bedel, 2015).

Bir aile danışmanına ilk kez danışıldığında, farklı aile danışmanlığı modelleri uygulanabilmektedir. Aileye ya da bireye en çok fayda sağlayacağı düşünülen bazı yaklaşımlar, danışan ile birlikte konuşularak karar verilmesi gerekmektedir. Danışmanın önerdiği veya benimsediği yaklaşımı danışan bireyin anlaması ve benimsemesi önemlidir, böylece diğer seçenekler danışan tarafından bilinir ve seanslarda uygulanacak aile danışmanlığı modelleri danışman ve danışanın ortak karar aldığı bir süreç içinde karşılaştırılabilir (Arch ve Ayers, 2013).

Problem durumu ne olursa olsun, genel olarak danışanlara seanslarda sıklıkla uygulanan en yaygın aile danışmanlığı müdahaleleri şunlardır:

Narratif Danışmanlık

Danışmanlığa anlatsal yaklaşım, sorunların insanların hayatlarını yönlendiren baskıcı hikayelerden kaynaklandığını öne sürer (Carr, 2008). Kişisel yaşamlar ve ilişkilerle ilgili her bireyin hikayeleri vardır. Bireylerin yetenekleri, eylemleri, ilgi alanları, başarıları ve kayıpları hakkında anıları bireyleri yaşam boyu etkilemektedir. Her hikaye birbirini takip eden olayların doğasında olan bir süreç tarafından oluşturulur. “Anlam” hikayelerle ilişkilendirilen soyut düşüncedir. Deneyimlere tekrar tekrar anlamlar verilir. Bireyler, yorumlayıcı hikâyeler yardımıyla yaşamlarına anlam yüklerler ve bu inşa, kişinin kendisi tarafından yapılabileceği gibi başkaları tarafından da yapılabilir (Corey, 2001).

Narratif danışmanlığın bir başka yönü de kullanılan dile güçlü bir vurgu yapmasıdır. Bu danışmanlık yaklaşımında danışan sadece sorunlarına isim veren, hakkında seans raporları yazılan kişiler olarak kabul edilmez; aynı zamanda kendi hikâyelerini yazıp anlatan kişi olarak süreçte yer alır. Narratif yaklaşımda birey hiçbir zaman "vaka" veya "danışan" terimleri kullanılmamaktadır; bir danışandan “kişi” olarak bahsedilmektedir. “Konuşma” ve “ses” terimleri kişinin gündemine veya sürecine gönderme yapan metaforlardır. Bu anlamda narratif danışmanlık, sürecini diğerlerinden ayıran benzersiz bir dil kullanır. Aile danışmanının rolü aile üyelerinin farklı hikayeleri ve aile ilişkilerini nasıl şekillendirdiklerini görmelerine yardımcı olmaktır (Disque ve Bitter, 1998).

Narratif danışmanlık yoluyla kişi kendisini problemden ayırabilir ve soruna subjektif bir bakış açısı yerine objektif olarak bakabilir. Bu, insanların becerilerine güvenmelerini ve soruna nasıl yaklaşacaklarını daha iyi anlamalarını sağlar. Bu süreç sayesinde aile üyeleri, aile dinamikleri hakkında daha fazla bilgi sahibi olur ve daha sağlıklı aile ilişkileri geliştirir (Wampler ve Patterson, 2020).

Sistemik Danışmanlık

Sistemik aile danışmanlığı, ailevi sorunların karmaşıklığını, romantik ilişkiler, ebeveyn rolleri ve geniş aileyle etkileşimler dahil olmak üzere birçok bağlamda araştıran bir yaklaşımdır. Bu yaklaşım aynı zamanda psikolojik gelişimi ve duygusal sağlığı şekillendirebilecek siyasi görüşler ve sosyoekonomik durum gibi bir dizi kültürel etkiyi de hesaba katmaktadır. Sistemik aile danışmanlığı, bu çeşitli faktörler arasındaki

etkileşimi anlayarak, daha geniş bir sosyal bağlamda bireysel düzeyde iyileşmeyi teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Sistemik danışmanlık konunun yapısızlaştırılması, tekrarlanan kalıpları ve geri bildirim mekanizmalarını belirlemek, inançları ve açıklamaları değerlendirmek, duyguları anlamak, bağlamsal koşulların değerlendirilmesi olmak üzere beş ayrı bölüme ayrılarak yapılan bir aile danışmanlığı yaklaşımıdır (Goldenberg ve Goldenberg, 2007).

Yapısal (structural) danışmanlık

Yapısal aile danışmanlığı, eşler, ebeveynler, çocuklar ve diğer bireyler de dahil olmak üzere aile üyelerinin birbirleriyle nasıl etkileşimde bulunduğunu anlamayı amaçlamaktadır. Bu yaklaşım, hiyerarşik yapısı, alt ilişkileri ve sınırları da dahil olmak üzere aile birimi içindeki karmaşık "kimlik matrisinin" analiz edilmesini içermektedir. Bu yaklaşım; aile sorunlarının aile dinamiklerinden ve her aile üyesinin aile yapısındaki yerleşiminden kaynaklandığını varsaymaktadır (Monk vd., 2001).

Danışman, öncelikle aile sorunlarının temelindeki aile kalıplarını ve rollerini tanımlar. Doğrudan müdahaleler yoluyla aile üyeleri, aile kalıplarını tanıma ve aile çapında bir çözüme yönelik aktif olarak çalışma konusunda güçlendirilebilir. Bu yaklaşımda; aile danışmanları modelde öngörülen etkinlikleri gerçekleştirmek için çeşitli teknikler geliştirmişlerdir. Aile ile uygulayıcı arasındaki kaynaşma süreci olan birleştirme tekniği en temel tekniklerden biridir. Bu şekilde danışman aileye entegre olur ve tedavi tamamlanıncaya kadar ailenin bir parçası olarak kalır. İkincisi ise değişime yönelik tüm müdahaleleri ele alan dengesizlik tekniğidir. Bu strateji, durumun uygulanabilir olabilmesi için tüm üyelerin farklı bakış açılarını dikkate alarak sorunu yeniden çerçevelemenin bir yolu olarak açıklanabilir (Tadros ve Ogden, 2020). Bunu daha sonra danışmanın, üyelerin davranışlarını bir anlamaya varacak şekilde ayarlayabilmeleri için etkileşim kalıplarının gerçekleştirilmesini kontrol ettiği canlandırma izler. Canlandırmanın başarılı olması için danışman sıklıkla etkileşim alanlarını belirlemek amacıyla sınırlar çizer (Demirbilek, 2016). Profesyonelin rolü ailenin uyumlu bir şekilde çalışmasına yardımcı olmak olduğundan, bir yandan belirlenen sınırlar içinde çalışmalarını sağlayarak yeniden yapılanmalarına yardımcı olur, bir yandan da ortaya çıkabilecek farklı zorluklara uyum sağlayacak bir formül üzerinde çalışmaktır (Baygül, 2015).

Çözüm odaklı danışmanlık

Bu yaklaşım, aile sorunlarına odaklanmak yerine ailenin güçlü yönlerine ve çözümlerine odaklanır. Aile terapisti, aile üyelerinin sorunlara çözüm bulmalarına ve bu çözümlere yönelik hedefler belirlemelerine yardımcı olur. Bu yaklaşım, aile üyelerinin zayıf yönlerine odaklanmak yerine, aile üyelerini güçlü yönlerini geliştirmeye teşvik eder. Pozitif psikoloji danışanın güçlü yanlarını vurgular ve mutluluğun doğru genlere sahip olmanın ya da sadece şansın sonucu olmadığı, danışanın zaten sahip olduğu samimiyet, özgünlük, mizah gibi güçlü noktaları belirleyip kullanarak bulunabileceği varsayımını vurgular. Danışanlar giderek daha özgürleşmekte ve kendilerini tanıma konusunda daha bilinçli davranabilmektedirler. Danışman, bu yaklaşımda daha kolaylaştırıcı bir rol üstlenir, danışana yaşadığı sorunları kendi çözme yolunu keşfetmesi konusunda koçluk yapar ve böylece kendi yeterliliğini mümkün olan en üst düzeyde kullanır. Çözüm Odaklı Kısa Terapi bu evrimi destekler ve danışmanın rolünün 'tıbbi modeli' olmayacağı yönünde bir yaklaşım sergiler (Gingerich ve Eisengart, 2000).

Çift danışmanlığı

Bu tür danışmanlık, aile danışmanlığı sürecine katılan eşleri veya romantik partnerleri içerir. Evlilik danışmanlığı, iletişim kesintileri, sadakatsizlik, zihinsel sağlık sorunları, duygusal mesafe, kültürel farklılıklar, cinsel yakınlıkla ilgili zorluklar, finansal stres ve güven eksikliği gibi çiftlerin karşılaşılabileceği çeşitli sorunları ele almak için yararlı bir yaklaşım olabilir. Çiftler bu sorunları kabul edip danışmanlık almaya karar verdiklerinde, aile terapistleri onların daha sağlıklı iletişim kalıpları geliştirmelerine, dinleme becerilerini geliştirmelerine ve çatışmaları daha yapıcı bir şekilde çözmelerine yardımcı olabilir (Demirbilek, 2016).

Bilişsel davranışçı terapi

Bilişsel davranışçı aile terapisi, aile üyelerinin inanç, düşünce ve davranışlarının birbiriyle ilişkili olduğu ve değiştirilebileceği fikrine dayanmaktadır. Bu tür aile danışmanlığı, aile üyelerinin düşüncelerinin, duygularının ve davranışlarının nasıl bağlantılı olduğunu belirlemelerine yardımcı olarak aile üyelerinin birbirleriyle nasıl etkileşimde buldukları konusunda daha dikkatli olmalarına yardımcı olur. Bu aile terapisi, aile üyelerinin daha sağlıklı iletişim becerileri, daha iyi problem çözme

stratejileri ve daha etkili başa çıkma mekanizmaları geliştirmelerine yardımcı olabilir (Baygöl, 2015).

2.3.3.Mevsimlik Tarım İşçilerine Yönelik Aile Danışmanlığı

Literatürde mevsimlik tarım işçilerinin davranışsal sorunlarına yönelik hiçbir araştırma bulunmamaktadır. İşçilere yönelik spesifik hale getirilen bir aile danışmanlığı yaklaşımı araştırmalarda vurgulanmamaktadır ve farklı sektörlerde çalışan bireylerin davranış ya da aile ile ilişkili sorunlarına bireyin demografik değişkenlerine uyumlu olabilecek nitelikteki aile danışmanlığı yaklaşımlarının genel olarak uygulanabileceğine ilişkin açıklamalar vardır (Bach ve Hayes, 2002; Dannahy vd., 2011; Wampler ve Patterson, 2020).

Sadece tarım sektöründe değil işçilik gerektiren pek çok sektörde çoğu zaman insanlar, işleri için fizyolojik ihtiyaçlarını ve güvenlik ihtiyaçlarını gerçekleştirmelerine olanak tanıyan bir geçim kaynağı elde etmektedirler. Dolayısıyla ücret insanlar için temel ve sürdürülebilir gelir kaynağıdır. Emek verilen ve bireyin sağlık sorunları, ekonomik zorluklar, ötekileştirilme gibi pek çok zorlayıcı durumlar ile uğraşması; psikoloji bilim alanının ve dolayısıyla aile danışmanlığının temel unsurlarından biridir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerinin ve ailelerinin sosyal ve duygusal sorunlarının fazla olduğu ve aile danışmanlığı hizmeti verilmemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Sebepler mevsimlik tarım işçilerinin kendilerine bağlı olmasa bile geçici olarak çalışmak ve tarım sektörü gibi emek gerektiren işlerde güvencesiz şekilde çalışmanın, aile danışmanlığı profesyonellerini ilgilendiren bir alan olduğu ve mevsimlik tarım işçilerine yönelik destek verme gerekliliğini ortaya koymaktadır.

3.YÖNTEM

Mevsimlik göç ve sivil toplum ilişkisinde sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik faaliyetlerinin incelendiği araştırmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, verilerin elde edilmesi ve verilerin değerlendirilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiştir.

3.1.Araştırmanın Modeli

Mevsimlik tarım işçileri ile ilgili görüşlerin incelenmesinin amaçlandığı bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden olgubilim çalışması deseniyle yapılmıştır. Nitel araştırma ise yürütülen çalışmanın bilgi ve tecrübelerle doğruluğunun ve gerçekliğinin tespit edilmesini ve yorumlanmasını sağlayan çalışma türüdür (Baltacı, 2019, s. 372).

Olgubilim deseni farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır. Olgubilim bireylerin deneyimlerini, nasıl anlamlandırdıklarını incelemek için en uygun nitel araştırma desendir (Yıldırım ve Şimşek, 2011). Olgubilim deseninde temel veri kaynağı görüşmelerdir (Baltacı, 2019). Bu çalışmada mevsimlik tarım işçiliği üzerine sivil toplum kuruluşlarında çalışanların deneyimleri derinlemesine yorumlanmış, algıları ve olguyu anlamlandırmaları üzerine yoğunlaşmıştır.

3.2.Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu sivil toplum kuruluşlarında çalışan bireyler oluşturmaktadır (N=15). Çalışmanın gerçekleştirileceği sivil toplum kuruluşlarının belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan uygun veya elverişlilik (convenience) örnekleme yöntemi uygulanmıştır. Uygun örnekleme yöntemi, araştırmaya hız kazandıran bir yöntem olarak değerlendirilmektedir, çünkü bu yöntemde araştırmacı, yakın ve erişilmesi kolay olan bir durumu ve çalışma grubunu seçmektedir. Bu kapsamda araştırmanın çalışma grubunu ülkemizde mevsimlik tarım işçileri ile ilgili faaliyetler yürüten; Pikolo Derneği, Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO), Sen Değerlisin Derneği, Kalkınma Atölyesi, Kızılay, Yerelden Kalkınma Derneği ve Genç Hayat Vakfı çalışanları oluşturmuştur ve bu sivil toplum kuruluşlarında çalışanlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu STK'ların seçilmelerinin nedeni mevsimlik tarım işçileri alanında

tanınırlıklarının yüksek olması ve mevsimlik tarım işçisi ailelerine yönelik çalışmalar yürütmeleridir. Araştırmanın çalışma grubunu oluşturan bireyler ile ilişkili özellikleri Tablo 4’de verilmiştir.

Tablo 4. Çalışma grubundakilerin demografik değişkenleri (N=15)

Kod/Belge Adı	Yaş	Cinsiyet	Eğitim Durumu	Görev Süresi
K1	26-30	Erkek	Yüksek Lisans	0-1 yıl
K2	51-55	Erkek	Yüksek Lisans	+20 yıl
K3	26-30	Erkek	Lisans	0-1 yıl
K4	21-25	Kadın	Lisans	0-1 yıl
K5	41-45	Kadın	Doktora	6-10 yıl
K6	41-45	Erkek	Yüksek Lisans	+20 yıl
K7	41-45	Erkek	Yüksek Lisans	+20 yıl
K8	46-50	Kadın	Lisans	11-15 yıl
K9	26-30	Erkek	Yüksek Lisans	6-10 yıl
K10	36-40	Kadın	Yüksek Lisans	0-1 yıl
K11	26-30	Erkek	Yüksek Lisans	0-1 yıl
K12	26-30	Erkek	Lisans	6-10 yıl
K13	36-40	Kadın	Lisans	0-1 yıl
K14	31-35	Kadın	Yüksek Lisans	0-1 yıl
K15	41-45	Erkek	Lisans	6-10 yıl

Tablo 4’de gösterildiği gibi çalışma grubunda yer alan Sivil Toplum Kuruluşunda çalışan personelin 5’i 26-30 yaş grubundadır; 4’ü 41-45 yaş grubundadır. Çalışma grubundakilerin 9’u erkek cinsiyettedir. Çalışma grubundakilerin 9’u lisans üstü eğitim mezunudur. Katılımcıların çoğunluğu 0-1 yıl süre ile Sivil Toplum Kuruluşunda çalıştıklarını belirtmişlerdir.

3.3. Veri Toplama

Veri toplama yöntemi olarak araştırmada görüşme tekniği tercih edilmiştir. Veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Görüşme tekniği;

bireylerin farklı bakış açılarını, öznel deneyimlerini, algılarını ve değerlerini ortaya koymada oldukça güçlü bir yöntemdir. Bunlara ek olarak görüşme sürecinin yazılı dokümanlardan ve gözlemlerden elde edilen verilerle destekleniyor olması araştırmanın güvenilirliğini ve geçerliliğini arttırmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2011, s. 40-41). Veri toplama aracındaki maddeler araştırmanın temel amacına yönelik oluşturulmuştur. Görüşme formunda yaş, cinsiyet, eğitim durumu ve çalışma süresi olmak üzere dört bireysel bilgi ve çalışmanın amacına ulaşmasını sağlayacak 11 açık uçlu soru bulunmaktadır.

Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki maddelerin hazırlanmasında literatürdeki metodolojik yaklaşımlar takip edilerek, mevsimlik tarım işçilerine ilişkin literatür (Ağyar ve Atış, 2022; Aslan, 2020; Benek ve Ökten, 2011; Çınar ve Lordoğlu, 2011; Fereli vd., 2017; Kaya ve Özgülnar, 2015; Önen, 2012; Sevinç, 2015; Uyan-Semerci ve Erdoğan, 2017) ve sivil toplum kuruluşlarının faaliyetleri ile ilgili (Çaha vd., 2013; Çiftçi, 2012; Eraslan, 2011; Kaya, 2023; Özkan ve Boyraz, 2022; Talas, 2011) çalışmalar temel alınmıştır. Aynı zamanda yarı yapılandırılmış form için oluşturulan madde havuzu biri sosyal hizmet alanında doçent, ikisi sivil toplum kuruluşlarında uzun süredir çalışan yönetici personel olmak üzere üç uzmana sunularak görüşleri alınmış; kısaltma ya da birleştirme yapılması önerilerine göre soru maddeleri yeniden düzenlenmiştir.

Araştırmaya başlamadan önce KTO Karatay Üniversitesi Etik Kurulu onayı alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formunu uygulamadan önce sivil toplum kuruluşlarında çalışan yetkililer ve personel ile görüşmeler yapıp onayladıkları tarih aralığında ve belirli saatlerde görüşmeler yapılmıştır. Araştırmada öncelikle veri toplama sürecine başlamadan sivil toplum kuruluşu çalışanı ile tanışılmıştır. Böylelikle form uygulama sürecinde yaşanabilecek olaylara dair ön deneyim elde edildiği gibi sivil toplum kuruluşu çalışanlarının kendilerini daha sıcak ve samimi bir ortamda ifade etmeleri sağlanmıştır. Görüşmelerin yapılması birebir araştırmacı ve STK personeli ile gerçekleştirilmiş ve yaklaşık olarak uygulama 25-30 dakika sürmüştür. Bu sayede görüşme formu, STK çalışanlarından bağlı buldukları STK'ların faaliyetleri ile ilgili detaylı bilgi elde etmeye imkân sağlamıştır.

3.4.Verilerin Değerlendirilmesi

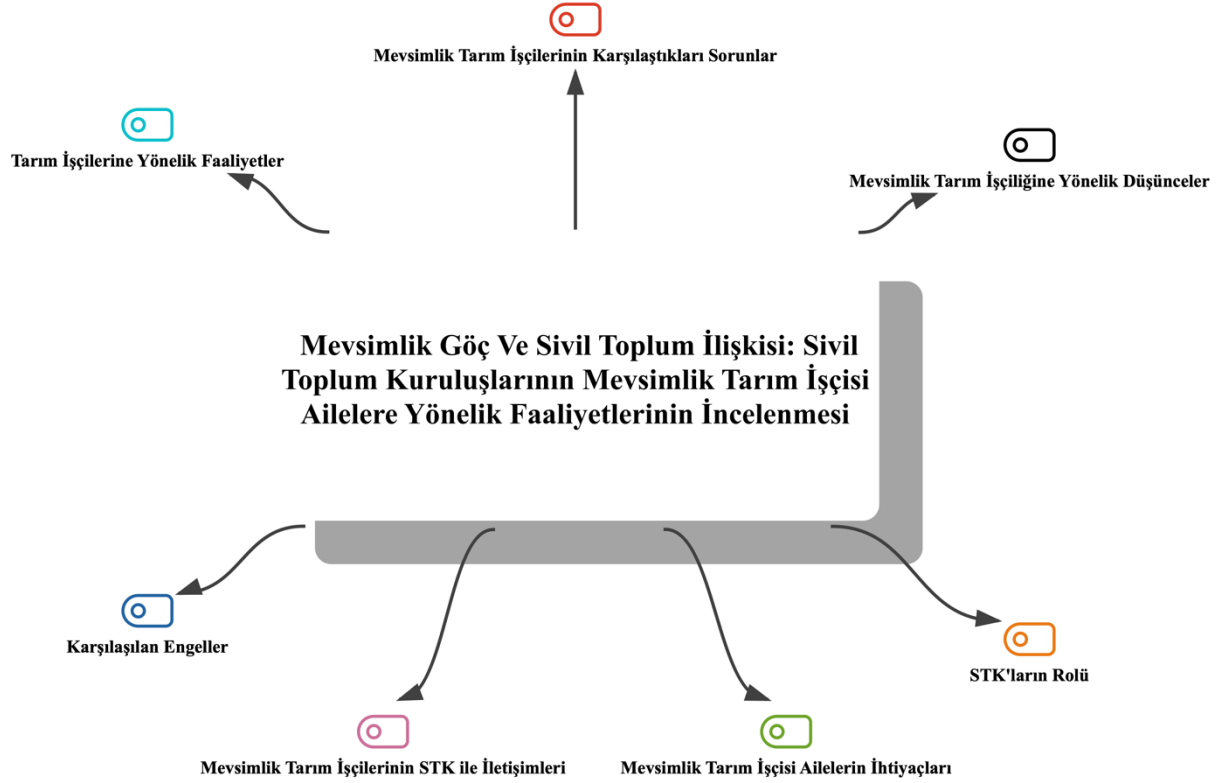
Bu alışma kapsamında elde edilen nitel verilerin değerlendirilmesinde içerik analizi tekniği uygulanmıştır. İçerik analizi; toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşma olarak tanımlanmaktadır (Metin ve Ünal, 2022, s. 274). İçerik analizi kapsamında resim çizdirme yoluyla elde edilen veriler, dört aşamada analiz edilmiştir: (1) Öncelikle çalışmaya katılan bireylerin verdikleri yanıtlar kodlanmıştır, (2) Kodlar kategori ve temalar halinde sınıflandırılmıştır, (3) Kod, kategori ve temalar düzenlenerek elde edilen bulgular tanımlanmış ve yorumlanmıştır.

Araştırmanın temel amacı doğrultusunda çalışma grubundakilerin verdikleri yanıtlar farklı zamanlarda birkaç kez kontrol edilmek suretiyle taslak kod ve temalar oluşturulmuştur. Ortaya çıkan taslak kod ve temalar tekrar tekrar kontrol edilmiş ve yanıtların temalarının birbirine yakın olup olmadığı test edilmiştir. İki bağımsız kodlayıcının görüş birliği ve görüş ayrılığı karşılaştırılmış ve en uygun kod ve temalar düzenlenmiştir. Araştırmanın i geçerliğini sağlayabilmek için, araştırmacı, birebir ve yüz yüze çalışma grubundakilerin alanlarına katılım sağlamıştır.

4.BULGULAR

Araştırma problemine açıklık getirmesi adına yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular ve çalışmaya dâhil olan 15 katılımcıların detaylı bilgileri bu başlık altında sunulmuştur.

Çalışmadaki verilerden elde edilen temalar Şekil 8’de gösterilmiştir.

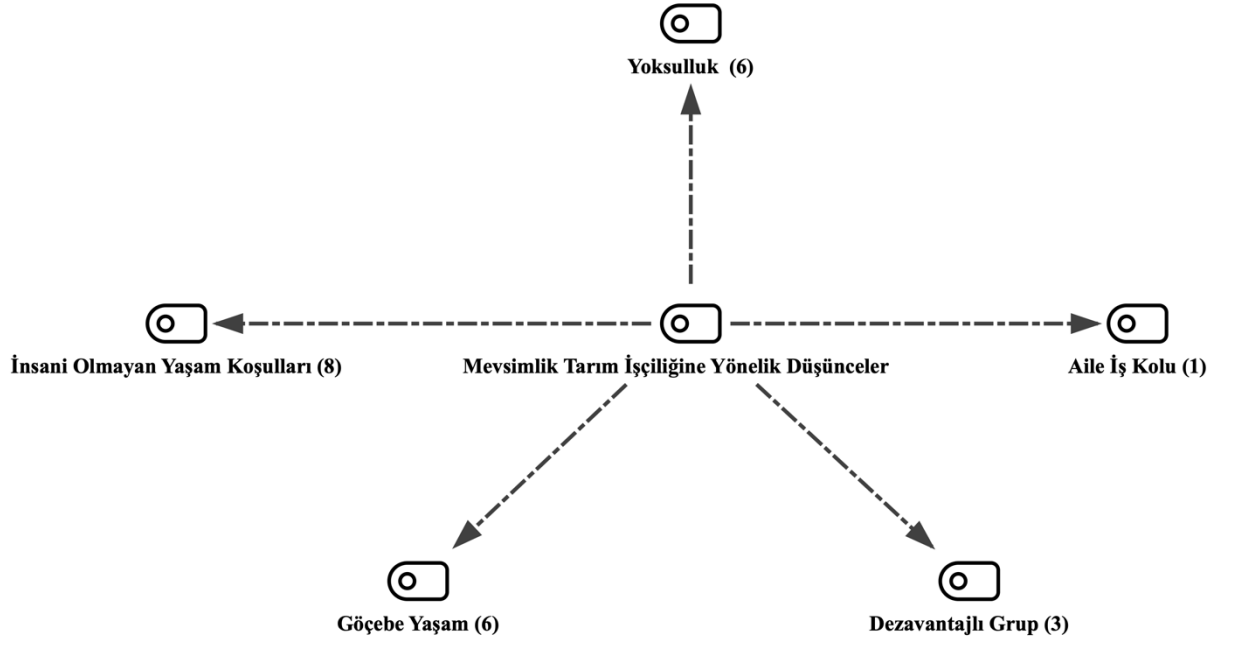

Şekil 8. Çalışmadaki temaların gösterimi

Çalışma Şekil 8’de görüldüğü üzere 7 tema altında toplanmıştır. Bunlar; mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler, mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar, tarım işçilerine yönelik faaliyetler, karşılaşılan engeller, STK’ların rolü, mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri ve mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları olarak sınıflandırılmıştır.

4.1.Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler” temasına ait 5 kod oluşturulmuştur. Bunlar; aile iş kolu, dezavantajlı grup, göçebe yaşam, insani olmayan yaşam koşullarıdır.

Şekil 9. Mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler temasında katılımcılar aile iş kolu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinin ailenin tamamını kapsadığını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K8 kodlu katılımcı;

“Hiçbir güvencesi olmayan, düşük ücretli, barınma ve yaşama koşulları bakımında oldukça kötü olan bir sektör. Genel olarak aile bireylerinin çoğunluğunu kapsayan, bireyden çok “Aile” iş kolu da denebilecek bir sektör. Bu nedenle çocuk işçiliği bu sektörde oldukça fazladır.” (K8)

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler temasında katılımcılar dezavantajlı grup ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlara sahip kişilerin tercih ettiğini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K4 kodlu katılımcıların ifadeleri:

“Eğitim düzeyi düşük, sosyal sermayesi zayıf ve mecburen bu işi yapmak zorunda kalan bir toplumsal kesimini oluşturuyor.” (K2)

“Göç ve yaşadıkları alanlarla ilgili birçok dezavantaja sahip olan gruplar olarak değerlendiriyoruz.” (K4)

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler temasında katılımcılar göçebe yaşam ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl

boyu göç ederek yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 ve K10 kodlu katılımcıların ifadeleri:

“Neredeyse yılın tamamında göçer halde yaşıyorlar.” (K3)

“Mevsimlik tarım işçileri ülkemizde en zorlu koşullarda çalışan işçi gruplarından. Memleketlerinden tarımın gerektiği süreçlerde ayrılıp, farklı şehirlerde genellikle kurdukları derme çatma çadırlarda veya barakalarda hayatlarını idame etmek zorunda olduklarını, yaşam koşullarının kötü olduğunu, güvenlik ve barınma ihtiyaçlarının yeterince karşılanmadığını, özellikle çocukların bu süreçte örselendiğini, eğitim hayatlarından geri kaldıklarını, temel ihtiyaçlara erişim ile ilgili sıkıntı yaşadıklarını gözlemledim.” (K10)

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler temasında katılımcılar yoksulluk ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin yoksulluk ile mücadele ettiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 ve K12 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Bir örnek verecek olursam; yoksul denince gecekonduda yaşayan insanlar gelir genelde insanların aklına.” (K5)

“Mevsimlik tarım işçilerinin başka bir iş bulamadığı ve yokluk içinde olduğu bu yüzden böylesi zor işlerde çalıştıklarını söyleyebilirim. Ailenin yoksulluk ile mücadelesinde beden işçiliğine önem veren işlere yöneldiği bunun sebebinin ise ailede her ferdin bir gelir sahibi olabileceği düşüncesinin sağladığını söyleyebiliriz.” (K12)

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler temasında katılımcılar insani olmayan yaşam koşulları ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yasal ve sosyal haklardan yararlanmadan çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K6 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Tarım işçileri yaklaşık bu topraklarda 200 yıldır olduğu gibi halen ilkel yaşam ortamları, zorlu bir çalışma ortamında güvencesiz çalışma, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimin kısıtlı olduğu, beslenme yetersizlikleri, erken yaşta evliliğin, çoklu evliliklerin, kimliksizliğin ve ikametgâh sorunlarının yaşandığı devam ettiği binlerce insandan bahsediyoruz.” (K6)

“

Çalışma grubundakilerin yaş değişkenine göre mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceleri Tablo 5’de özetlenmiştir.

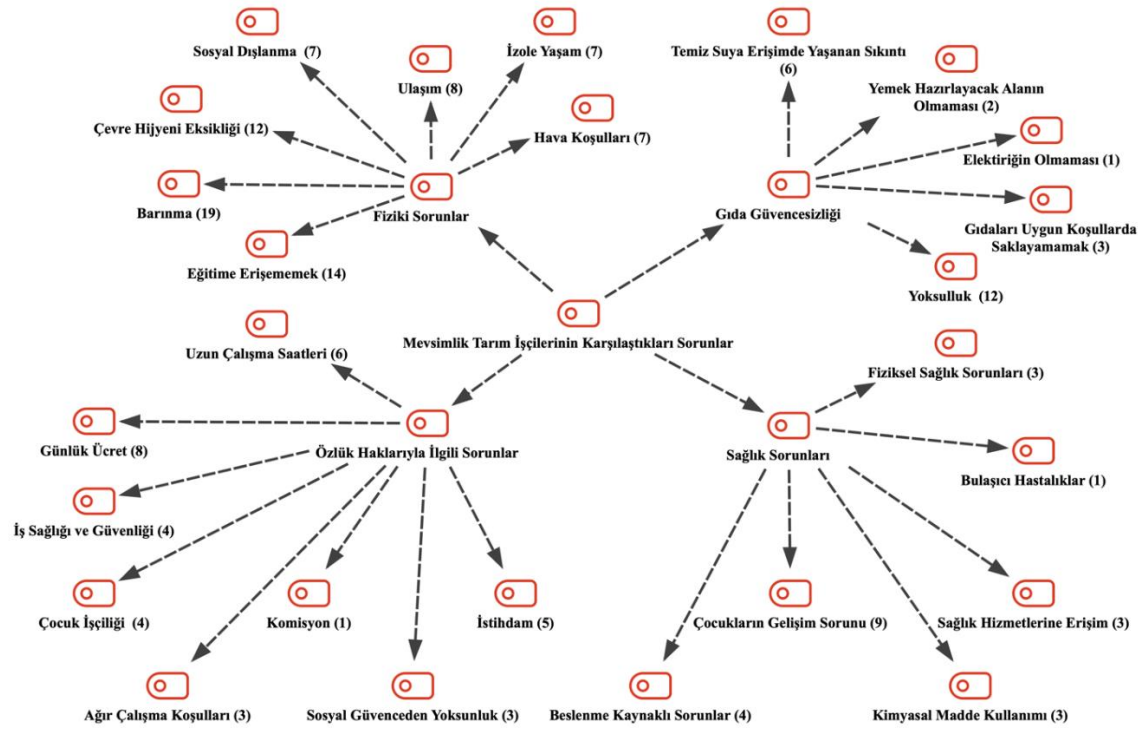
Tablo 5. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceleri

	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler		1	1			1		3
● Aile İş Kolu						1		1
● Dezavantajlı Grup	1				1		1	3
● Göçebe Yaşam	1	1		1	2		1	6
● Yoksulluk		3		1	1		1	6
● İnsani Olmayan Yaşam Koşulları		1	1	2	3	1		8
Σ TOPLAM	2	6	2	4	7	3	3	27
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

Mevsimlik Tarım İşçiliğine Yönelik Düşünceler teması katılımcılar 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar yoksulluk kodları üzerine; 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar göçebe yaşam ve insani olmayan yaşam koşulları kodları üzerine yoğunlaşmıştır.

4.2.Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar” temasına ait 4 kategori oluşturulmuştur (Şekil 10).

Şekil 10. Mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Sağlık Sorunları

Sağlık Sorunları kategorisi altında 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; sağlık hizmetlerine erişim, bulaşıcı hastalık, kimyasal madde kullanımı, kimyasal madde kullanımı, fiziksel sağlık sorunları, beslenme kaynaklı sorunlar, çocukların gelişim sorunudur.

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar sağlık hizmetlerine erişim ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sağlık hizmetlerine ulaşım ve güvence sebebiyle erişemediklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K11 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik tarım işçisi aileler, sağlık hizmetlerine erişimde sınırlamalar yaşayabilirler. Bu durum, temel sağlık ihtiyaçlarını karşılamayı zorlaştırabilir.”
(K11)

“Mevsimlik tarım işçilerinin genellikle düşük gelir seviyeleri vardır ve genellikle sınırlı sağlık hizmetlerine erişimleri olabilir. Sağlık sorunları, aileleri maddi ve fiziksel olarak zorlayabilir.” (K14)

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar bulaşıcı hastalık ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar hijyen eksikliğinden dolayı bulaşıcı hastalıklar tarafından tehdit edildiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K9 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Ayrıca hijyenik bir ortamın eksikliği ve hijyen malzemelerine ulaşmada (ekonomik, ulaşım vb. nedenlerden dolayı) zorluk yaşamalarından dolayı da bulaşıcı hastalık ve bitlenme gibi rahatsızlıkları da tetiklemektedir” (K9)

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar kimyasal madde kullanımı ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar tarım ilaçlarının içerisinde bulunan zehirli kimyasallara maruz kaldıkları için sağlık sorunları yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Onun dışında yaptıkları işler çok ağır. Çok uzun saatler boyu, sabah 5-6’dan, akşam 5-6’lara kadar, neredeyse 12 saat süren ve çok sınırlı molalarla günü tamamladıkları ağır işlerden bahsediyoruz. Çok kimyasala maruz kalabiliyorlar. Bel ağrısı gibi sıkıntılar yaşayabilirler. Yazın sıcağın altında, kışın yağmur-

çamurun altında, soğğun altında çalışmak ve bu şartlarda da çadırlarda kalmak durumunda kalıyorlar. Birçok açıdan çok zorluklarla karşılaştıkları aşikâr.” (K5)

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar fiziksel sağlık sorunları ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çalışma biçimleri nedeniyle fiziksel sağlık sorunları yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Ağır çalışma şartları çocukların ailelerinin uzun saatler boyunca bu işlere maruz kalmaları, birçok fiziksel sağlık sorununu da beraberinde getiriyor.” (K4)

“Sağlık ve Güvenlik Sorunları: Tarım işçileri genellikle ağır fiziksel işlerde çalıştıkları için iş sağlığı ve güvenliği konularında sorunlar yaşar.” (K14)

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar beslenme kaynaklı sorunlar ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sağlık beslenmeden kaynaklı sindirim sistemi sorunları yaşadıklarını ve gıda zehirlenmesi yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 ve K12 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Temin edilen gıdaların uygun koşullarda saklanamıyor olmasından tutun yeterli hijyenin sağlanamamasından kaynaklı gıda zehirlenmeleri, ishal, spazm gibi rahatsızlıklar yaşayabiliyorlar. Aileler, yemek çeşitliliği az olacak şekilde karbonhidrat ağırlıklı beslenmektedirler. Bu da hem sindirim hem de boşaltım sistemlerini gün geçtikçe problemlili hale getirmektedir. Çocuk yaştan itibaren sağlıklı beslenemeyen insanlar, ilerleyen yıllarda sağlık problemleri yaşayabiliyorlar.” (K3)

“Kullandıkları suların çoğunlukla ishal gibi sorunları oluşturduğunu gördüm. Kendi arazilerden alıp getirdikleri sebze ve diğer gıdaların zehirli olması sebebi ile birçok kişinin zehirlendiğini gördüm.” (K12)

Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar çocukların gelişim sorunu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sağlıksız beslenme ve kötü fiziksel koşullar nedeniyle mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının gelişimsel olarak akranlarının gerisinde olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 ve K7 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Kendi akranlarına göre mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocukları çok daha zayıf, çok daha kısa boylu oluyorlar. Akranlarından birkaç yaş küçük gösteriyorlar.”

Yetişkinlere geldiğimizde, mevsimlik tarım işçisi kadınlara ve erkeklere baktığımızda, tam tersi kendi yaşlarına göre çok yaşlı, çökmüş göründüklerini tespit ediyoruz. Yıpranmaktan kaynaklı, ağır şartlarda çalışıyor olmalarından kaynaklı sorunlarla karşılaşıyorlar.” (K5)

“Yetersiz beslenme en büyük sorun. Yoksulluktan ötürü bu insanların sağlıklı ve yeterli beslenme olanakları zayıf maalesef. Aynı zamanda derme çatma çadır yerleşimlerinde gıda ve besin koruma imkânları da yetersiz. Bu da beraberinde besin zehirlenmelerini getiriyor. Protein ağırlıklı bir beslenme yok. Çocuklarda bu nedenle ciddi gelişim problemleri söz konusudur.” (K7)

Fiziki Sorunlar

Fiziki Sorunlar kategorisi altında 7 kod oluşturulmuştur. Bunlar; ulaşım, sosyal dışlanma, barınma, eğitime erişememek, hava koşulları, izole yaşam ve çevre hijyeni eksikliğidir.

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar ulaşım ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ulaşım konusunda sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K10 ve K11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çadırların bulunduğu yerleşkeler şehrin ücra köşelerinde olduğu için ulaşım ile ilgili sıkıntılar yaşıyoruz. Buldukları çadırlar genelde köylerin dış kesimlerine doğru kurulduğu için arsaların genellikle taşlar ve dikenlerle dolu olduğu, özellikle çocukların bu durumdan etkilendikleri görüldü, bu durumun bizleri de etkilediği ve etkinlikler sırasında zorlandığımız durumlar oldu.” (K10)

“Mevsimlik tarım işçisi aileler, yaşadıkları yerlerden uzak bölgelerde çalışabilirler. Bu durum, taze ve sağlıklı gıdalara erişimde zorluk yaşamalarına neden olabilir. Ayrıca, yaşadıkları bölgelerde gıda ticareti eksikliği, pazarların uzak olması gibi durumlar da erişim sorunlarına neden olabilir.” (K11)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar sosyal dışlanma ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin sosyal dışlanma yaşadıklarını ve sosyalleşemediklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K15 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Eğitim, barınma, sağlık, çocuk işçiliği ile mücadele, sosyal dışlanmanın önlenmesi, çocukların sosyal yaşama dâhil olmaları, birçok hakka ulaşmaları ve

sorunların çözüme kavuşmasında aslında STK çalışmaları birincil basamak olarak görünüyor.” (K4)

“Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına yönelik sosyal içerikli destek ve gerekli durumlarda psiko sosyal çalışmalar yapıyoruz. Ayrıca maruz kaldıkları ayrımcılık vb. durumlarda kentte farkındalık yaratarak yaşadıkları süreçlerde hukuki ve insani olarak yanlarında oluyoruz.” (K15)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar barınma ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım için yapılmış geçici barınakların insani yaşam imkânlarından yoksun olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K13 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına yönelik sosyal içerikli destek ve gerekli durumlarda psiko sosyal çalışmalar yapıyoruz. Ayrıca maruz kaldıkları ayrımcılık vb. durumlarda kentte farkındalık yaratarak yaşadıkları süreçlerde hukuki ve insani olarak yanlarında oluyoruz.” (K1)

“Geçici istihdam, korunaksız barınma koşulları, eğitim, sağlık, güvenlik gibi kamu hizmetlerine erişimde sıkıntı, ayrımcılık, izole yaşam, git gide ağırlaşan diğer yaşam sorunları.” (K13)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar eğitime erişememek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar göçebe yaşam, çocuk işçiliği ve ulaşım gibi nedenlerden dolayı çocukların eğitime erişemediklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K8 ve K9 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Özellikle çocuklar açısından bu riskler oldukça fazladır. Eğitime ve sağlığa erişimin sınırlı olduğu alanlarda kurulan yaşam alanları, çocukların hizmetlere erişimini sınırlandırmaktadır. Onun dışında çevre temizliği, gıdaya erişim vb. konularda da riskler mevcuttur.” (K8)

“çocukların eğitim hayatına devam edememesine, sağlık hizmetlerine ve sosyal birçok erişimde problem yaşanmasına sebebiyet vermektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin birçoğunun geçici olması da çocukların okula devamında zorlanmasına ya da okula devam eden çocuklarda uyum ve akran zorbalığı konularında birtakım problemler çıkmasına neden olmaktadır. Mevsimlik tarım işçisi ailelerde çocuk işçiliğinin oranının da yüksek olduğu görülmektedir.” (K9)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar hava koşulları ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar olumsuz hava koşullarından etkilendiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 ve K9 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Yazın sıcaklığın altında, kışın yağmur-çamurun altında, soğğun altında çalışmak ve bu şartlarda da çadırlarda kalmak durumunda kalıyorlar. Birçok açıdan çok zorluklarla karşılaştıkları aşikâr.” (K5)

“Aileler genellikle çadırda yaşamlarını sürdürmektedirler, bu durum da doğal olarak yağmur yağdığıında su basması, kış aylarında soba nedeniyle çadırların yanma riski, yazın çadır içerisinde çok daha sıcak olması vb. problemleri beraberinde getirmektedir.” (K9)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar izole yaşam ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal yaşamdan izole olarak yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K11 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik tarım işçisi aileler, yaşadıkları yerlerden uzak bölgelerde çalışabilirler. Bu durum, taze ve sağlıklı gıdalara erişimde zorluk yaşamalarına neden olabilir. Ayrıca, yaşadıkları bölgelerde gıda ticareti eksikliği, pazarların uzak olması gibi durumlar da erişim sorunlarına neden olabilir.” (K11)

“Sürekli olarak taşınan aileler, toplumlarından ve akraba ilişkilerinden uzaklaşabilir. Bu durum, sosyal izolasyona ve duygusal sorunlara neden olabilir.” (K14)

Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar çevre hijyeni eksikliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çevre hijyeninin olmadığını; böcek, toz ve çöp gibi sorunlarla baş ettiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K4 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Orada çocukların boğulma, düşme, yaralanma, ölüm riskleri oldukça yüksek. Yaşadıkları yerde çöp, ilaçlamanın yeterince yapılmaması, çöpün düzenli alınmamasının getirdiği ve buldukları ortamdan kaynaklanan sinek – haşere sorunları var. Bunlar oldukça ciddi anlamda sorun alanı. Bunlar gibi çok büyük sorunları var.” (K2)

“Hijyeni de buna ekleyebiliriz. Gelişim çağındaki çocuklar yaşlılarına göre fiziksel olarak daha zayıf kalmakta ve bu durumda birçok hastalığı beraberinde

getirmekte. Yaşlarına ağır gelen işler çocukların fiziksel gelişimini son derece etkiliyor. Çadırda kaldıklarından dolayı buzdolabı ve derin dondurucu gibi beyaz eşyaları olmadığı için karbonhidrat ağırlıklı besleniyorlar.” (K4)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisi altında 8 kod oluşturulmuştur. Bunlar; çocuk işçiliği, günlük ücret, istihdam, komisyon, sosyal güvenceden yoksunluk, ağır çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliğidir.

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar çocuk işçiliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçilerinin yaygın olarak emek sömürüsüne maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K7 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Tarım ve mevsimlik tarım işçiliği aynı zamanda çocuk işçiliğinin de yaygın olduğu bir iş koludur. İşçilerin geçici olarak çalışmaya gittikleri yerlerde konaklama koşulları da insana yakışan bir seviyede değildir maalesef. Bu haliyle karşımızda oldukça kötü bir çalışma biçimi olarak durmaktadır. İş kanunu kapsamında değildir, bu nedenle işçiler için hak ihlalleri fazladır.” (K7)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar günlük ücret ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin günlük yevmiye ve düşük ücretlerle çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Ulaşım, barınma, beslenme, çalışma koşulları ile ilgili sorunlar, sağlık sorunları, eğitim sorunları, çocuk işçiliği sorunu, ücret ve bununla ilgili yaşadıkları sorunlar, sosyal dışlanma ve örgütlenme sorunu.” (K4)

“Mevsimlik tarım işçiliği, işçiliğin en kötü biçimlerinden biri olmaktadır. Düşük Ücretler: Mevsimlik tarım işçilerinin ücretleri genellikle düşük olmaktadır Bu durum, ailelerin geçimini sağlamakta zorlanmalarına neden olmaktadır.” (K14)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar istihdam ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik çalışma sebebiyle işsizlik tehdidi altında olduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K11 ve K13 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Ayrıca, bu işçiler genellikle belirsiz çalışma koşullarıyla karşılaşabilirler. Bazı insanlar için mevsimlik tarım işçiliği geçici bir gelir kaynağı olabilirken, diğerleri için daha istikrarlı ve sürekli bir istihdam arayışının bir parçası olabilir. Bu tür işçilikte çalışanların yaşadığı zorluklar ve koşullar genellikle ülkeden ülkeye, bölgeden bölgeye değişebilir.” (K11)

“Geçici istihdam, korunaksız barınma koşulları, eğitim, sağlık, güvenlik gibi kamu hizmetlerine erişimde sıkıntı, ayrımcılık, izole yaşam, git gide ağırlaşan diğer yaşam sorunları.” (K13)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar komisyon ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar iş bulma aracılığı yapan kişilere ücret ödemek zorunda olduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Çok fazla kaza riski ile karşı karşıya kalıyorlar. Çok fazla ölüm haberleri duyuyoruz mevsimlik tarım işçisi ailelerle ilgili. Gittikleri yerlerde düşük ücretlerle çalışıyorlar. Kayıt dışı çalışıyorlar. Sosyal güvenceden mahrumlar. Bir şekilde tarım aracısı aracılığıyla iş buldukları için, komisyon verme yükümlülükleri var. Bundan kaynaklı bir kazanç kayıpları var.” (K5)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar sosyal güvenceden yoksunluk ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sosyal güvenceden yoksun olarak çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çalışma ortamının yarattığı sorunlar var. Şimdi her birini ayrıca ele alacaksak, gerçekten çalışma ortamında iş sağlığı ve güvenliğine yönelik yeteri kadar önlemler yok. Bu insanların düşük ücretleri var ve sosyal güvenlik kapsamında değil. Dolayısıyla emeklilik hakları yok.” (K2)

“Mevsimlik tarım işçiliği, tarım sektörü için önemli bir kaynaktır ve birçok kişiye geçici iş imkânı sunar. Ancak bu işçiler genellikle düşük ücretle çalıştırılır ve sosyal haklardan yeterince faydalanamazlar.” (K11)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar ağır çalışma koşulları ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin fiziksel

olarak ağır işlerde çalıştırıldıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K5 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Onun dışında yaptıkları işler çok ağır. Çok uzun saatler boyu, sabah 5-6’dan, akşam 5-6’lara kadar, neredeyse 12 saat süren ve çok sınırlı molalarla günü tamamladıkları ağır işlerden bahsediyoruz. Çok kimyasala maruz kalabiliyorlar. Bel ağrısı gibi sıkıntılar yaşayabilirler. Yazın sıcağın altında, kışın yağmur-çamurun altında, soğuğun altında çalışmak ve bu şartlarda da çadırlarda kalmak durumunda kalıyorlar. Birçok açıdan çok zorluklarla karşılaştıkları aşikâr.” (K5)
“Sağlık ve Güvenlik Sorunları: Tarım işçileri genellikle ağır fiziksel işlerde çalıştıkları için iş sağlığı ve güvenliği konularında sorunlar yaşar.” (K14)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar uzun çalışma saatleri ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar uzun mesai saatleri boyunca çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K5 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Ağır çalışma şartları çocukların ailelerinin uzun saatler boyunca bu işlere maruz kalmaları, birçok fiziksel sağlık sorununu da beraberinde getiriyor.” (K4)
“Onun dışında yaptıkları işler çok ağır. Çok uzun saatler boyu, sabah 5-6’dan, akşam 5-6’lara kadar, neredeyse 12 saat süren ve çok sınırlı molalarla günü tamamladıkları ağır işlerden bahsediyoruz. Çok kimyasala maruz kalabiliyorlar. Bel ağrısı gibi sıkıntılar yaşayabilirler. Yazın sıcağın altında, kışın yağmur-çamurun altında, soğuğun altında çalışmak ve bu şartlarda da çadırlarda kalmak durumunda kalıyorlar. Birçok açıdan çok zorluklarla karşılaştıkları aşikâr.” (K5)

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar iş sağlığı ve güvenliği için önlem alınmadığını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Çalışma ortamının yarattığı sorunlar var. Şimdi her birini ayrıca ele alacaksak, gerçekten çalışma ortamında iş sağlığı ve güvenliğine yönelik yeteri kadar önlemler yok. Bu insanların düşük ücretleri var ve sosyal güvenlik kapsamında değil. Dolayısıyla emeklilik hakları yok.” (K2)

Gıda Güvencesizliği

Gıda Güvencesizliği kategorisi altında 5 kod oluşturulmuştur. Bunlar; elektriğin olmaması, gıdaların uygun koşullarda saklayamamak, temiz suya erişimde yaşanan sıkıntı, yoksulluk, yemek hazırlayacak ortamın olmamasıdır.

Gıda Güvencesizliği kategorisinde katılımcılar elektriğin olmaması ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar elektrik olmadığı için yiyecekleri sıcaktan koruyamadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K10 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Çalışma ortamının yarattığı sorunlar var. Şimdi her birini ayrıca ele alacaksak, gerçekten çalışma ortamında iş sağlığı ve güvenliğine yönelik yeteri kadar önlemler yok. Bu insanların düşük ücretleri var ve sosyal güvenlik kapsamında değil. Dolayısıyla emeklilik hakları yok.” (K10)

Gıda Güvencesizliği kategorisinde katılımcılar gıdaların uygun koşullarda saklayamamak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yiyecekleri saklayacak uygun alanları olmadığı için daha dayanıklı karbonhidrat ağırlıklı yiyeceklerle beslendiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K10 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Hijyeni de buna ekleyebiliriz. Gelişim çağındaki çocuklar yaşitlarına göre fiziksel olarak daha zayıf kalmakta ve bu durumda birçok hastalığı beraberinde getirmekte. Yaşlarına ağır gelen işler çocukların fiziksel gelişimini son derece etkiliyor. Çadırda kaldıklarından dolayı buzdolabı ve derin dondurucu gibi beyaz eşyaları olmadığı için karbonhidrat ağırlıklı besleniyorlar.” (K4)

“Buzdolabı olmadığı için, elektrik ile ilgili sıkıntılar yaşadıkları için sağlıklı gıda saklama koşullarına sahip değiller. Her türlü gıdaya ulaşimleri kısıtlı, bu yüzden sağlıklı beslenemiyorlar.” (K10)

Gıda Güvencesizliği kategorisinde katılımcılar temiz suya erişimde yaşanan sıkıntı ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar temiz suya erişimde sorun yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Tuvaletleri yetersiz, düzenli banyo yapma imkânları yok, gerçekten çamaşır yıkama, mutfak, yemek hazırlama, ekmek hazırlama, bulaşıklarını yıkama, sürekli akarsuyun olmaması,” (K2)

“Temiz suya erişim imkanının kısıtlı olması, banyo ve tuvaletlerin ortak kullanımı ve birden fazla ailenin bir arada konaklaması, hijyenik olmayan koşulları beraberinde getirmektedir.” (K14)

Gıda Güvencesizliği kategorisinde katılımcılar yoksulluk ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yoksulluk sebebiyle yetersiz beslendiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K6 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik işçiler düzensiz gelir elde etmeleri yaşam ortamlarının kırsalda çoğu şeye erişimdeki dezavantajı, uygun fiyatlı ve besleyici gıdaya sınırlı erişim, yetersiz yaşam koşulları nedeniyle gıda güvenliği riskleriyle karşı karşıyadır. Beslenme sorunları; yetersiz beslenmeyi, beslenme çeşitliliğinin eksikliğini ve sağlık hizmetlerine yetersiz erişimi içerebilmektedir.” (K6)

Gıda Güvencesizliği kategorisinde katılımcılar yemek hazırlayacak ortamın olmaması ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yemek hazırlayacak uygun koşulların olmadığını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Tuvaletleri yetersiz, düzenli banyo yapma imkanları yok, gerçekten çamaşır yıkama, mutfak, yemek hazırlama, ekmek hazırlama, bulaşıklarını yıkama, sürekli akar suyun olmaması,” (K2)

Çalışma grubundakilerin yaş değişkenine göre mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar Tablo 6’da özetlenmiştir.

Tablo 6. Çalışma grubundakilerin yaş değişkenine göre mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar

	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
▼ Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar								
▼ Sağlık Sorunları								
Sağlık Hizmetlerine Erişim		1	1		1			3
Bulaşıcı Hastalıklar		1						1
Kimyasal Madde Kullanımı	1	1			1			3
Fiziksel Sağlık Sorunları	1		1		1			3
Beslenme Kaynaklı Sorunlar	1	3						4
Çocukların Gelişim Sorunu	3	3	1		2			9
▼ Fiziki Sorunlar								
Ulaşım	1	1	1	1	2		2	8
Sosyal Dışlanma	1	2		1	3			7
Barınma		4	2	3	6	2	2	19
Eğitime Erişememek	1	5	3	1	2	1	1	14
Hava Koşulları		2		1	3		1	7
İzole Yaşam		2	1	2	1	1		7
Çevre Hijyeni Eksikliği	1	4	2		2	1	2	12
▼ Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar								
Çocuk İşçiliği	2				2			4
Günlük Ücret	1	2	1		2	1	1	8
İstihdam		2	1	1	1			5
Komisyon					1			1
Sosyal Güvenceden Yoksunluk		1			1		1	3
Ağır Çalışma Koşulları			1		1		1	3
Uzun Çalışma Saatleri	1	1			2		2	6
İş Sağlığı ve Güvenliği			1		1		2	4
▼ Gıda Güvencesizliği								
Elektrikliğin Olmaması				1				1
Gıdaları Uygun Koşullarda Saklayamamak	1			1	1			3
Temiz Suya Erişimde Yaşanan Sıkıntı		3	1		1		1	6
Yoksulluk		4	3		3	1	1	12
Yemek Hazırlayacak Alanın Olmaması							2	2
Σ TOPLAM	15	42	20	12	40	7	19	155
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

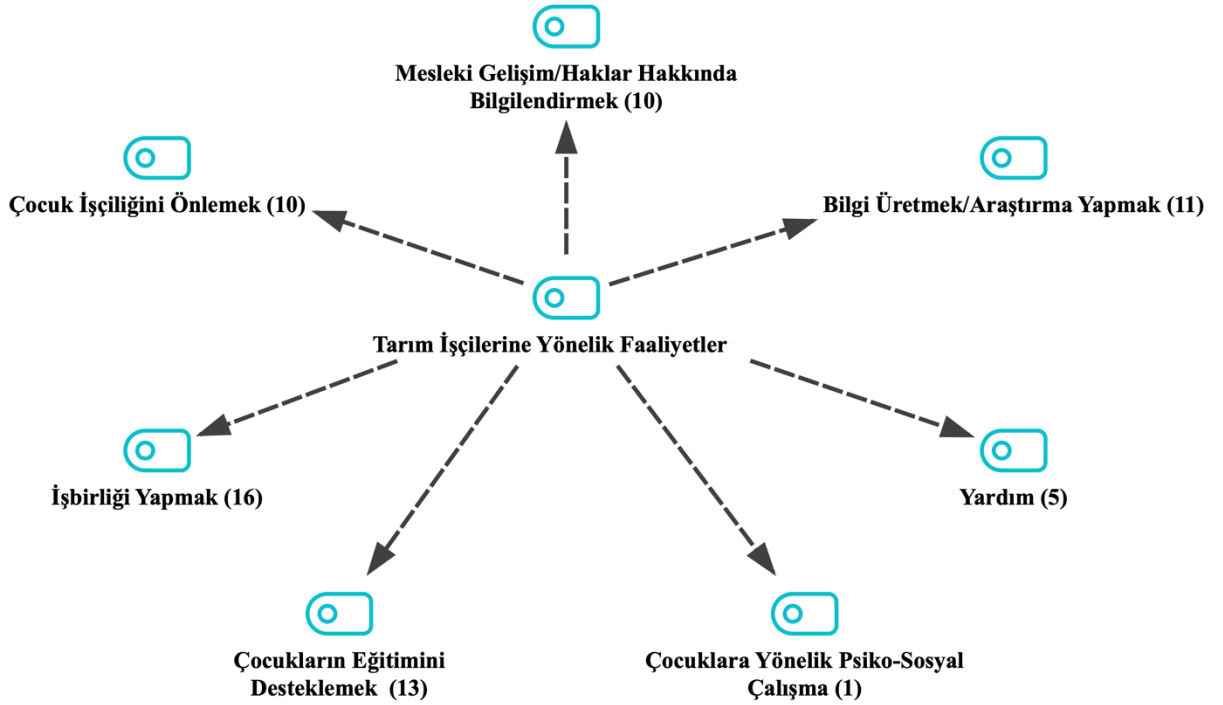
Mevsimlik Tarım İşçilerinin Karşılaştıkları Sorunlar teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar, eğitime erişememek, çevre hijyeni eksikliği ve yoksulluk kodları üzerine; 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar, barınma ve hava koşulları kodları üzerine yoğunlaşmıştır.

4.3. Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler” temasına ait 7 kod oluşturulmuştur. Bunlar; çocukların eğitimini desteklemek, bilgi üretmek/araştırma yapmak, mesleki gelişim/haklar hakkında

bilgilendirmek, iş birliği yapmak, çocuk işçiliğini önlemek, yardım, çocuklara yönelik psiko-sosyal çalışmadır (Şekil 11).

Şekil 11. Tarım işçilerine yönelik faaliyetler temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocukların eğitimini desteklemek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocukların eğitimdeki eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve çocukların eğitim hayatına devam edebilmelerini sağlamak amacıyla faaliyetler düzenlediklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Eğitim faaliyeti gerçekleştiriyoruz çocuklara. Hasat döneminde. Çocukları tarlalardan çekip kendi içeriğimizde oluşturduğumuz eğitimlere tabii tutuyoruz.”
(K1)

“Şu ana kadar yürütmüş olduğumuz projeler kapsamında ağırlıklı olarak eğitim alanında çalışmalarımız gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda projelerimize dâhil olan çocukların aileleri eğitime daha sıcak bakmaya başladıklarını söyleyebiliriz. Bunun doğal bir sonucu olarak da okula devam oranları artmış ve çocukların eğitim başarı göstergeleri pozitif duruma gelmiştir.” (K11)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar bilgi üretmek/araştırma yapmak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşam ve çalışma koşullarıyla ilgili raporlar hazırlayarak durumlarının duyurulmasına katkı sağladıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K8 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Bizim yaptığımız faaliyetlerle değişimi ölçmek zor. Çünkü biz araştırma yapıyoruz, rehber geliştiriyoruz, standart geliştiriyoruz.” (K2)

“Faaliyetler sonucunda yapılan raporlamalar, ulusal ve uluslararası alanda mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının duyurulması, sorunların çözümüne dair politika önerilerinin oluşturulması gibi sonuçlar yaratmıştır. Bunun sonucunda tarım araçları meslek standartlarının oluşturulması, barınma koşulları, hizmetlere erişim gibi bir dizi konuda politika önerisi oluşturulmuştur.” (K8)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar mesleki gelişim/haklar hakkında bilgilendirmek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yetişkin işçilere mesleki ve hakları konusunda bilgilendirme yaptıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Yine burada annelerine eğitimler veriyoruz. Tarım eğitimleri veriyoruz. Kadın sağlığı ve hijyen eğitimi ve onların istedikleri türde eğitimler veriyoruz. Finansal okuryazarlık, teknoloji okuryazarlığı, kadının yasal hakları ve kadına şiddeti önleme. Sosyal güvenlik hakları, pozitif ebeveynlik ve çocuk yetiştirme gibi eğitimler veriyoruz. Bir de burada tarım içerisi eğitimleri mevcut. Burada tarım içerisi belgelendirme eğitimleri ve bakanlık tarafından bir eğitim gerçekleştiriyoruz.” (K1)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar iş birliği yapmak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar kurum ve kuruluşlarla iş birliği yaparak mevsimlik tarım işçilerine destek sağladıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K5 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Onun dışında öğretmenlerle çalışmalar gerçekleştiriyoruz. Öğretmen çalışmalarında Karadeniz Bölgesindeki ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki öğretmenleri, yani orada hasat döneminde çocuğa değinen ve kış döneminde

çocuğa değinen öğretmenleri bir araya getiriyoruz. Ve burada mevsimlik tarım perspektifinden öğretmenin rolleri ve sorunları gibi eğitimler veriyoruz.” (K1)

“Onun dışında öğretmenlerle çalışmalar gerçekleştiriyoruz. Öğretmen çalışmalarında Karadeniz Bölgesindeki ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindeki öğretmenleri, yani orada hasat döneminde çocuğa değinen ve kış döneminde çocuğa değinen öğretmenleri bir araya getiriyoruz. Ve burada mevsimlik tarım perspektifinden öğretmenin rolleri ve sorunları gibi eğitimler veriyoruz.” (K5)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocuk işçiliğini önlemek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocuk işçiliğini önlemeye dair faaliyetler yürüttüklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K8 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çocukların okula takibini yapıyoruz. İzlemelerini gerçekleştiriyoruz okullarla iletişim kurarak. Aynı zamanda akademik gelişimlerini sağlamak amacıyla akademik eğitimler de veriyoruz.” (K1)

“Geçmişte Mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çocuk işçiliğinin önlenmesi ve araştırma projeleri.” (K8)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar yardım ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçisi ailelere yardımda bulunarak destek olduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K12 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Psikolojik olarak aileler yalnız olmadıklarını hissedebiliyorlar, Gıda dağıtımında ailelerin sağlıklı beslendiğini ya da kişisel hijyen kitlerini verdiğimizde daha az hastalandıklarını gözlemledim.” (K12)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocuklara yönelik psiko-sosyal çalışma ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ayrımcılığa maruz kaldıkları için çocuklara psiko-sosyal destek verdiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K15 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik tarım işçilerinin çocuklarına yönelik sosyal içerikli destek ve gerekli durumlarda psiko sosyal çalışmalar yapıyoruz. Ayrıca maruz kaldıkları ayrımcılık vb. durumlarda kentte farkındalık yaratarak yaşadıkları süreçlerde hukuki ve insani olarak yanlarında oluyoruz.” (K15)

Katılımcıların yaşlarına göre tarım işçilerine yönelik faaliyetleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

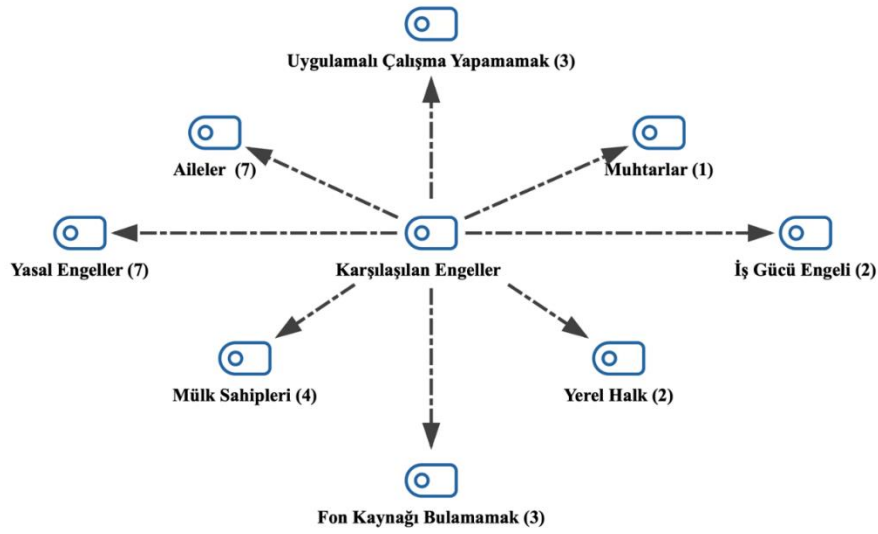
Tablo 7. Katılımcıların yaşlarına göre tarım işçilerine yönelik faaliyetleri

	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
▼ Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler								
● Çocukların Eğitimini Desteklemek		6		2	4		1	13
● Bilgi Üretmek/Araştırma Yapmak		1	2	1	1	2	4	11
● Mesleki Gelişim/Haklar Hakkında Bilgilendirmek		6			3		1	10
● İşbirliği Yapmak	1	4	2		3	1	5	16
● Çocuk İşçiliğini Önlemek		3		1	5	1		10
● Yardım		4	1					5
● Çocuklara Yönelik Psiko-Sosyal Çalışma					1			1
Σ TOPLAM	1	24	5	4	17	4	11	66
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar çocukların eğitimini desteklemek, mesleki gelişim/haklar hakkında bilgilendirmek kodları üzerine; 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar çocuk işçiliğini önlemek kodu; 51-55 yaş aralığındaki katılımcılar bilgi üretmek/araştırma yapmak ve iş birliği yapmak kodu kodları üzerine yoğunlaşmıştır.

4.4.Karşılaşılan Engeller Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Karşılaşılan Engeller” temasına ait 8 kod oluşturulmuştur. Bunlar; yasal engeller, aileler, mülk sahipleri, fon kaynağı bulamamak, uygulamalı çalışma yapamamak, yerel halk, iş gücü engeli ve muhtarlardır.

Şekil 12. Karşılaşılan engeller temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar yasal engeller ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar uygulamalar esnasında bürokrasiye ve yasal engellere takıldıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K6 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Bakanlıktan izin yazısının çıkması, Valilikle görüşmeler, Valilikle görüştükten sonra oranın kaymakamı ile görüşmeler, oranın kaymakamından önce İŞKUR görüşmeleri. Devlet mekanizmasındaki rızaları aldıktan sonra istihdam sürecinde olan insanlar, yöneticiler, saha çalışanları, saha koordinatörleri. Herkese ihtiyacımız var yani.” (K1)

“Sınırlı kaynaklar, bürokratik engeller.” (K6)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar aileler ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ailelerin güvensizlik yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 ve K5 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Çoğunlukla daha önce benzer çalışmalar için aileleri ziyarete giden kamu ve sivil toplum kuruluşu çalışanları yerine getiremeyecekleri sözler verdiği için aileler ön yargılı olabiliyor.” (K3)

“Bizim projenin avantajı uzun yıllarıdır sürmesi. Örneğin benim koordinatörlüğünü yaptığım projenin 10.yılı olduğu için, artık aileler bizleri bildiği için, öğretmenleri bildiği için ve yaz dönemindeki uygulamaları bildiği için daha gönül rahatlığıyla çocuklarını veriyorlar. Ama ilk yıllar ailelerin

güvenlerini kazanmak çok daha zor oluyor. Ama bazen güvenini kazanmış olsanız dahi, ekonomik zorluklardan dolayı çocukları tarlalardan uzak tutamamak söz konusu olabiliyor. Örneğin bu sene depremden kaynaklı çok daha yoğun çocuk işçiliği ve kadınların ve çocukların tarlalara dolduğu bir döneme denk geldik. Erkeklerin daha çok deprem bölgesinde olduğu ama kadınların, çocukların tarlalarda çalıştığı bir dönem oldu. Dolayısıyla böyle süreçlerde, ekonomik krizlerin olduğu süreçlerde ya da doğal afetlerin olduğu süreçlerde aileleri ikna etmek, çocukları tarlalardan uzak tutmak çok da kolay olmayabiliyor.” (K5)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar mülk sahipleri ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mülk sahiplerinin sivil toplum kuruluşlarına tepki gösterdiğini ve çocukların eğitim hayatına devam etmelerine engel olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K5 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Özellikle tarla-bahçe sahiplerinin örgütleri olan ziraat odalarını harekete geçiremiyoruz. Kapasitemiz mi yetmiyor, başarısız mıyız onu bilmiyorum çok. Onları yeteri kadar harekete geçiremiyoruz. Özellikle üretim süreçlerinden sorumlu olan büyük firmaları yeteri kadar harekete geçiremiyoruz. Harekete geçirememenin birçok nedeni var. Bizim yetersiz olmamız olabilir. Kurumların bu konuda henüz yasal yaptırımla karşılaşmamış olmaları olabilir. Hükümetin bu konuyu öncelikli olarak gündemine almaması olabilir. Bunda o kadar çok dinamik, değişken var ki. Maalesef bu insanların hayatını olumlu yönde etkileyecek, değiştirecek ve özellikle çocukların haklarını yerine getirecek çalışmalar, eskisi kadar hayatımızın önemi ve gündeminde yer almıyor.” (K2)

“Aileleri ikna etmeden, tarım araçlarını, bahçe sahiplerini ikna etmeden çocukların tarladan çekilmesi çok mümkün değil.” (K5)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar fon kaynağı bulamamak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar projeler için fon bulmakta zorlandıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K6 ve K11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Sınırlı kaynaklar, bürokratik engeller.” (K6)

“Bu tür programlar genellikle maddi kaynaklara ihtiyaç duyar ve sürdürülebilir finansman sağlamak zordur.” (K11)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar uygulamalı çalışma yapamamak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar uygulamalı çalışma yapamadıklarını ve projelerin etkinliğinin uzun süreli olmadığını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K2 ve K11 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Uygulama yapmıyoruz. O uygulamayı yapanlar onu söyleyebilir. Bizim işimiz rol ve sorumluluğu olan kurumları harekete geçirmektir. Ne kadar değişim yarattığımızı biz bilmiyoruz. Bunu ölçmemiz mümkün değil. Mevsimlik tarım işçileri üstünde spesifik, bire bir uygulama yapmıyoruz. Uygulama yapan bir kuruluş değiliz.” (K2)

“Proje bazlı yapılan faaliyetler her ne kadar faaliyet süresi içerisinde etkin ve verimli olsa da proje sonrasında etkin bir sürdürülebilirlik mekanizması bulunmadığından istenilen başarı düzeyi kalıcı hale gelememektedir.” (K11)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar yerel halk ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar yerel halkın ayrımcılık içeren tepkileriyle karşılaştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K4 ve K15 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Mevsimlik tarım işçilerinin bulunduğu bölgelerdeki yerel halktaki diğer dezavantajlı bireylerle olumsuz olarak karşı karşıya kalıyoruz. Onlara yardımcı olup neden bize yardımcı olmuyorsunuz bize de yardımcı olmanız gerekiyor gibi handikap oluşuyor orada.” (K4)

“Mevsimlik tarım işçi profili gelen göçmen Suriyeliler ile değişime uğradı. Bu açıdan yaşadığımız en önemli sorun yerel halk ile gelişen çatışma vb. durumları. Ve ayrımcılık. Ayrıca elçi ve çavuşlar ile de bazı zamanlarda sorunlar yaşıyoruz. Engelleme vb. gibi durumlar ile karşı karşıya kaldığımız oluyor.” (K15)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar iş gücü engeli ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar gönüllü sayısının yetersiz olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Şu ana kadar hiç olumsuz bir şeyle karşılaşmadım sadece gıda dağıtımında yeterli sayı olmadığı zaman bu desteği almayan kişilerin üzüldüğünü gördüm.” (K1)

Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar muhtarlar ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar muhtarların sivil toplum üzerinde baskı oluşturduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Hem bahçe sahibinin hem de muhtarların baskılarına, baskı demeyim de, bazen sorun yaratabiliyorlar. Bizim köye girmeyin gibi muhtarlar sorun yaratıyor ya da tarım iş araçlarının “ben bunları zaten işçi olarak getirdim, neden çocukları aldırıyorsunuz” gibi söylemleriyle karşılaşabiliyoruz.” (K1)

Katılımcıların yaşlarına göre karşılaşılan engeller Tablo 8’de özetlenmiştir.

Tablo 8. Katılımcıların yaşlarına göre karşılaşılan engeller

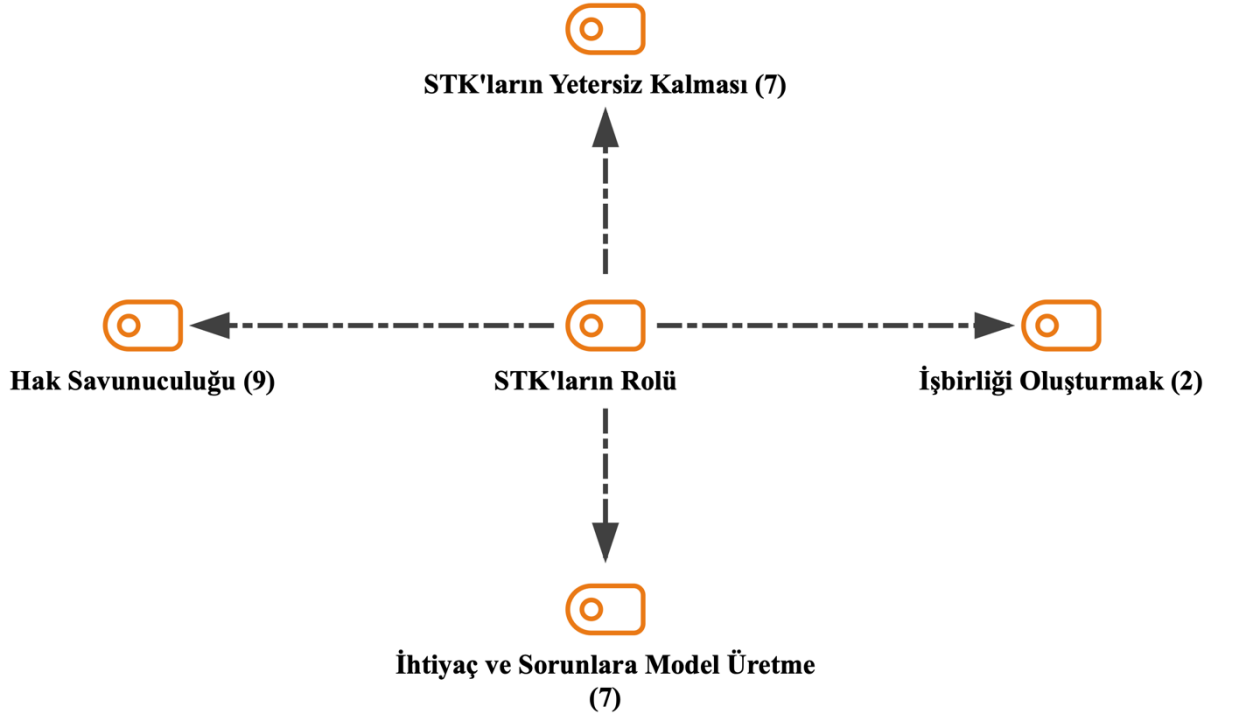
	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
▼ Karşılaşılan Engeller								
• Yasal Engeller		2		1	2		2	7
• Aileler		3		1	3			7
• Mülk Sahipleri		2			1		1	4
• Fon Kaynağı Bulamamak		1			1		1	3
• Uygulamalı Çalışma Yapamamak		1					2	3
• Yerel Halk	1				1			2
• İş Gücü Engeli		2						2
• Muhtarlar		1						1
Σ TOPLAM	1	12		2	8		6	29
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

Karşılaşılan Engeller teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 51-55 yaş aralığındaki katılımcılar uygulamalı çalışma yapamamak kodu üzerine; 21-26 yaş aralığındakiler iş gücü engeli kodu üzerine yoğunlaşmıştır.

4.5.STK’ların Rolü Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “STK’ların Rolü” temasına ait 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; STK’ların yetersiz kalması, hak savunuculuğu, ihtiyaç ve sorunlara model üretme ve işbirliği oluşturmaktır (Şekil 13).

Şekil 13. STK'ların rolü temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

STK'ların Rolü temasında katılımcılar STK'ların yetersiz kalması ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçilerinin mevcut koşullarının değiştirilmesiyle ilgili yetersiz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K9 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Ülkemizde yıllardır mevsimlik tarım işçisi aileler konusu hep gündemdedir. Fakat bu konuda bir türlü beklenen adımların atılmadığını, ailelerin yaşam koşullarının tam anlamıyla iyileştirilemediğini görmekteyim. Özellikle bu alanda çalışmaya başladıktan sonra bu konuyu daha ayrıntılı ve net şekilde gözlemleme, deneyimleme fırsatı elde etmekteyim. Umarım bahsini geçirmiş olduğum sorunların daha da artmadan bir an önce giderilmesi sağlanır, ben ve benim gibi bu alanda çalışan tüm disiplinler de problemlerin ortadan kalkmasına insanların çok daha iyi yaşam şartlarında yaşamasına vesile olur diyorum.”(K9)

STK'ların Rolü temasında katılımcılar hak savunuculuğu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin görünürlüğüne artırma rolü üstlendiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K10 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“STK’ların bu süreçteki görevleri tarım işçilerinin haklarına dikkat çekmek, görünürlüklerini arttırmak, haklarını savunmak, gerekli olan yerlerde diğer kurumlarla iş birliği yaparak koşulların iyileştirilmesine destek olmak vb. olarak sıralanabilir.” (K10)

STK’ların Rolü temasında katılımcılar ihtiyaç ve sorunlara model üretme ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçlarına yönelik proje üretmede rol üstlendiklerini dile getirmişlerdir.

Konuyla ilgili K3 ve K4 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“STK’lar birçok alanda olduğu gibi bu alanda da ihtiyaca doğrudan müdahale şeklinde ilerliyor. Hem kamu kolaylaştırıcısı hem de problemlere model üretme rolünü üstlenmektedir.” (K3)

“Eğitim, barınma, sağlık, çocuk işçiliği ile mücadele, sosyal dışlanmanın önlenmesi, çocukların sosyal yaşama dâhil olmaları, birçok hakka ulaşmaları ve sorunların çözüme kavuşmasında aslında STK çalışmaları birincil basamak olarak görünüyor.” (K4)

STK’ların Rolü temasında katılımcılar iş birliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar özel ve kamu kuruluşlarıyla iş birliği oluşturma rolü olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K7 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Eğitim, barınma, sağlık, çocuk işçiliği ile mücadele, sosyal dışlanmanın önlenmesi, çocukların sosyal yaşama dâhil olmaları, birçok hakka ulaşmaları ve sorunların çözüme kavuşmasında aslında STK çalışmaları birincil basamak olarak görünüyor.” (K7)

Katılımcıların yaşlarına göre STK’ların rolü Tablo 9’da özetlenmiştir.

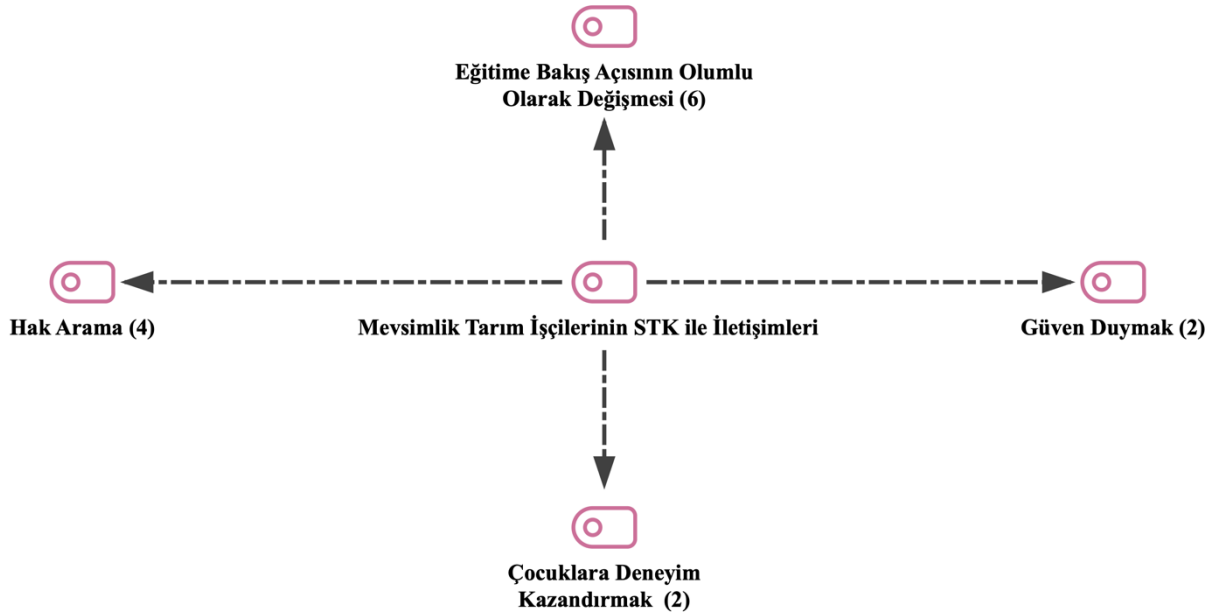
Tablo 9. Katılımcıların yaşlarına göre STK’ların rolü

	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
STK’ların Rolü								
STK’ların Yetersiz Kalması		3		1	1	1	1	7
Hak Savunuculuğu		1		1	5	1	1	9
İhtiyaç ve Sorunlara Model Üretme	3	2			2			7
İşbirliği Oluşturmak				1	1			2
Σ TOPLAM	3	6		3	9	2	2	25
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

STK'ların Rolü teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar hak savunuculuğu kodu üzerine; 21-25 yaş aralığındaki katılımcılar ihtiyaç ve sorunlara model üretme kodu üzerine yoğunlaşmıştır.

4.6. Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK ile İletişimleri Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri” temasına ait 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; eğitime bakış açısının olumlu olarak değişmesi, hak arama, güven duymak ve çocuklara deneyim kazandırmaktır. Şekil 14’de bu durum özetlenmiştir.

Şekil 14. Mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimlerine ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri temasında katılımcılar eğitime bakış açısının olumlu olarak değişmesi ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar ailelerin eğitime olumlu bakmaya başladıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Yaşanan en büyük değişim eğitime bakış açısı oluyor. Başlangıçta çocukların eğitime devam etmesinin önemsiz olduğu düşünülürken süreç içerisinde çocuklarının eğitime devam ettiklerini gördüklerinde ne kadar önemli olduğunu ve bu devamlılığı sağlamaya yönelik çaba sarf ettikleri gözlemlenebiliyor.” (K3)

Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK ile İletişimleri temasında katılımcılar hak arama ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar işçilerin haklarına dair farkındalık kazandıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K6 ve K10 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Haklara ilişkin farkındalığın artması ve toplumun güçlendirilmesi sayılabilir.”
(K6)

“Hakları konusunda farkındalık kazanıyorlar, yaşadıkları olumsuz durumlar karşısında başvurmaları gereken kurumlara ulaşım yollarını öğreniyorlar, problem çözme becerilerini arttırıyorlar.” (K10)

Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri temasında katılımcılar güven duymak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar işçilerin sivil toplum kuruluşlarına güven duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K12 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Psikolojik olarak aileler yalnız olmadıklarını hissedebiliyorlar, Gıda dağıtımında ailelerin sağlıklı beslendiğini ya da kişisel hijyen kitlerini verdiğimizde daha az hastalandıklarını gözlemledim.” (K12)

Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri temasında katılımcılar çocuklara deneyim kazandırmak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocukların kişisel gelişim yönünden olumlu olarak etkilendiklerini dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K10 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Çocuklarda büyük değişimler görüyoruz. Yönelimlerine göre desteklediğimiz için çocuk kendini keşfedebiliyor. Sporla uğraşan bir çocuğu spora yönlendirerek sporda keşfini sağlıyoruz. Ya da müzikle uğraşan bir çocuğu müziğe yönlendirmemizle müzik keşfini, yani müziğini keşfediyor aslında. O yüzden %100 olmasa da olumlu bir değişimi görebiliyoruz.” (K10)

Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri Tablo 10’da özetlenmiştir.

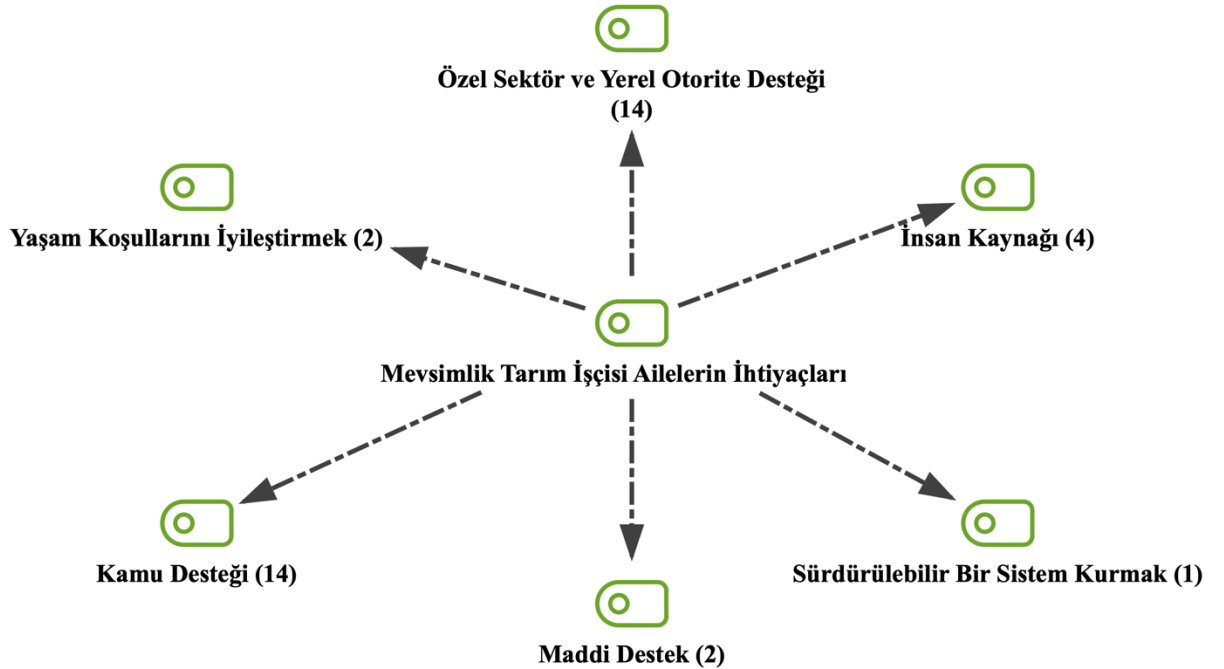
Tablo 10. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri

	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK ile İletişimleri								
• Eğitime Bakış Açısının Olumlu Olarak Değişmesi		2	1		3			6
• Hak Arama	1	1		1	1			4
• Güven Duymak		2						2
• Çocuklara Deneyim Kazandırmak		1		1				2
Σ TOPLAM	1	6	1	2	4			14
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar eğitime bakış açısının olumlu olarak değişmesi kodu üzerine yoğunlaşmıştır.

4.7.Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları Teması

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları” temasına ait 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; kamu desteği, özel sektör ve yerel otorite desteği, insan kaynağı, maddi destek, yaşam koşullarını iyileştirmek ve sürdürülebilir bir sistem kurmaktır (Şekil 15).

Şekil 15. Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları temasına ait hiyerarşik kod-alt kod gösterimi

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar kamu desteği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar devlet eliyle yapılacak düzenlemelere ihtiyaç olduğunu dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 ve K8 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Kamu ayağının biraz daha olayların içerisinde olması ve biraz daha STK'lara desteklemesini isterim.” (K1)

“Sivil toplum olası sorunların çözümünde savunuculuk faaliyeti yürütebilir. Zira oldukça köklü sorunlar mevcuttur ve bu sorunların çözümü ancak kamu iradesi ile mümkündür.” (K8)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar özel sektör ve yerel otorite desteği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar işbirliklerine ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K6 ve K14 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Ortaklıklar kurmak, kaynaklardan yararlanmaya, uzmanlığı paylaşmaya ve mevsimlik tarım işçilerinin ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik daha kapsamlı bir yaklaşım oluşturmaya yardımcı olabilir.” (K6)

“Uluslararası örgütler, organizasyonlar, kamu kurum ve kuruluşları, ilgili tüm bakanlıklar ve tabi ki yararlanıcılar, hedef kitle.” (K14)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar insan kaynağı ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar gönüllü çalışanlara ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 ve K10 kodlu katılımcılar şunlardan bahsetmiştir:

“Faaliyetlerimizi gerçekleştirmek için öncelikle öz insan kaynağına, ardından yerel otoritelere ihtiyacımız var.” (K3)

“Gönüllülere, kamu kurumlarına, ilgili STK'lara, eğitimcilere vb.” (K10)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar maddi destek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar fona ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K11 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“STK'lar, projelerini finanse etmek ve faaliyetleri sürdürmek için maddi kaynaklara ihtiyaç duyarlar. Bu kaynaklar, hükümet destekleri, bağışlar, yardım kuruluşlarından alınan destekler ve diğer finansman kaynakları olabilir.” (K11)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar yaşam koşullarını iyileştirmek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşam koşullarını iyileştirecek projelere ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K1 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Bu insanlara barınma noktasında alanlar yaratarak, mevsimlik tarım işçileri projesindeki o çadırları kuracakları alanları ya da barınma alanlarını yaratarak insan onuruna yaraşır biçimde yaşam sağlamaları istenebilir. Çünkü mevsimlik tarım işçiliğinde gittikleri ürünlerinin hemen hemen tamamı Türkiye’den ihraç olan ürünler. Türkiye bu ihracatı sağlamak istiyorsa bence insan onuruna yaraşır bir şekilde bir alan bırakması makul olur.” (K1)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları temasında katılımcılar sürdürülebilir bir sistem kurmak ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar projelerin sürdürülebilir olmasına ihtiyaç duyduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili K3 kodlu katılımcı şunlardan bahsetmiştir:

“Elbette. Yaşanan bu sorunlara yönelik daha sürdürülebilir sistemlerin kurulması gerektiğini düşünüyorum.” (K3)

Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları Tablo 11’de özetlenmiştir.

Tablo 11. Katılımcıların yaşlarına göre mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları

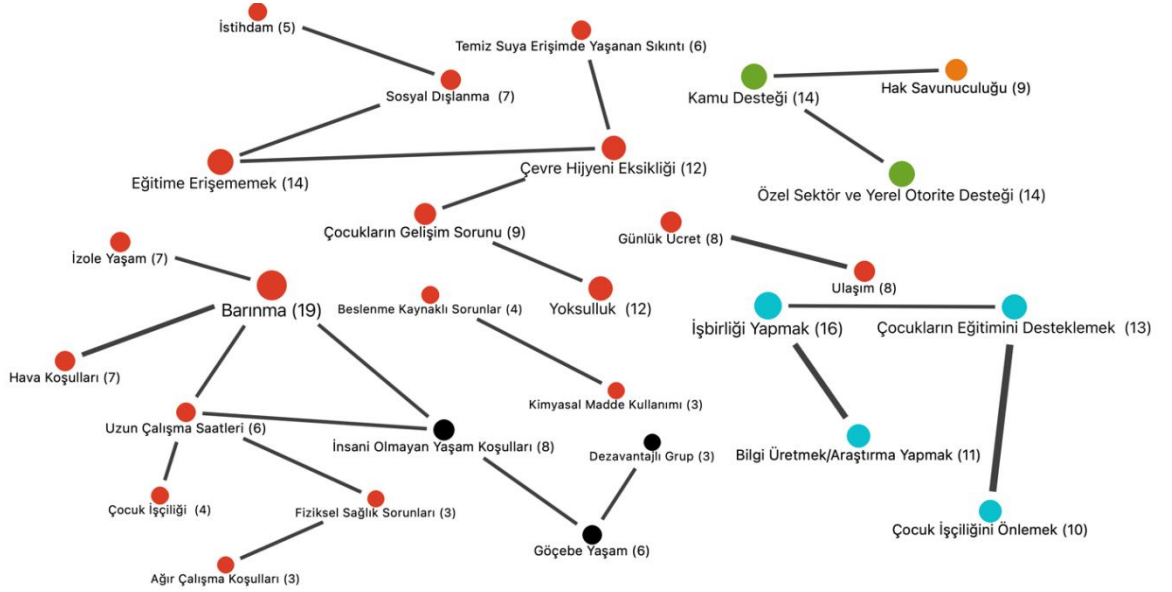
	21-25	26-30	31-35	36-40	41-45	46-50	51-55	Toplam
Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları								
● Kamu Desteği	1	3		4	4	2		14
● Özel Sektör ve Yerel Otorite Desteği		8	1	1	4			14
● İnsan Kaynağı		3		1				4
● Maddi Destek	1	1						2
● Yaşam Koşullarını İyileştirmek		1			1			2
● Sürdürülebilir Bir Sistem Kurmak		1						1
Σ TOPLAM	2	17	1	6	9	2		37
# N= Belgeler/Konuşmacılar	1 (6,7%)	5 (33,3%)	1 (6,7%)	2 (13,3%)	4 (26,7%)	1 (6,7%)	1 (6,7%)	15 (100,0%)

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar özel sektör ve yerel otorite desteği, insan kaynağı kodları üzerine yoğunlaşmıştır (Tablo 11).

Şekil 16. Kod Bulutu

Katılımcı ifadelerinin yoğunluğa göre dağılımı Şekil 16'da gösterilmektedir. Ayrıca katılımcılar tarafından sıkça bahsedilen kodlar da Şekil 17'de gösterilmiştir.

Şekil 17. Kod Haritası

Harita, kodlar arasındaki ilişkileri ve hangi kodların sıklıkla birlikte anıldığını göstermektedir.

5.TARTIŞMA

Mevsimlik Göç ve Sivil Toplum İlişkisi: Sivil Toplum Kuruluşlarının Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelere Yönelik Faaliyetlerinin İncelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada sivil toplum kuruluşlarında çalışan 15 uzman ile görüşmeler yapılarak elde edilen verilerin detaylı sınıflandırması yapılmıştır. Çalışma grubuna dahil edilen uzmanlar, mevsimlik tarım işçilerinin temel sorunlarına ilişkin görüşlerini belirterek spesifik çözüm önerileri sunmuşlardır.

Yaptığımız bu araştırmada mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler temasına ilişkin katılımcılar aile iş kolu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinin ailenin tamamını kapsadığını; sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlara sahip kişilerin mevsimlik tarım işçiliğini tercih ettiklerini; mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl boyu göç ederek yaşadıklarını; tarım işçilerinin yoksulluk ile mücadele ettiklerini, yasal ve sosyal haklardan yararlanmadan çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Elde edilen sonuçlar pek çok araştırma bulgularıyla paralel ve destekler niteliktedir (Aslan, 2020; Benek ve Ökten, 2011; Geçgin, 2009; Kablay, 2016; Orhan, 2017; Özkan-Boyras ve Çağlar, 2023).

Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları içinde uygun olmayan barınma ortamları da bulunabilir. Yaptığımız araştırmada işçilerin genellikle tüm aile bireyleri ile birlikte çalışma ortamına girmeleri, özellikle ele alınması gereken bir konudur. Bebek, çocuk, kadın, yaşlı gibi öncelikli koruma altına alınması gereken aile bireylerinin tamamının tarım işçiliği yapılan ve uygun olmayan ortamlarda bulunmalarının riskli durumları artırabileceği ön görülmektedir. Mevsimlik tarım işçilerinin tüm aile üyeleri ile birlikte tüm yıl boyu göç ederek yaşamaları da beslenme yetersizlikleri, bulaşıcı hastalık oluşması, hijyenin sağlanamaması, çocukların rutinlerinin bozulması ve olumlu alışkanlıklar kazanmalarında yetersizlikler oluşması, akranlarından eğitsel açıdan ve yaşama uyum konularında geri kalmaları gibi risklerin olması ele alınması gereken önemli konulardır. Sağlıksız ortamlarda yaşama, hijyene uyulmaması, bulaşıcı hastalık risklerinin bulunması, kazalardan çocukların korunamaması gibi olumsuz ortamlar konusunda önlemler alınmalıdır.

Yaptığımız çalışma kapsamında bu verilere göre Sağlık Sorunları kategorisi altında 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; sağlık hizmetlerine erişim, bulaşıcı hastalık, kimyasal madde

kullanımı, kimyasal madde kullanımı, fiziksel sağlık sorunları, beslenme kaynaklı sorunlar, çocukların gelişim sorunu olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin sağlık hizmetlerine ulaşım ve güvence sebebiyle erişemediklerini; hijyen eksikliğinden dolayı bulaşıcı hastalıklar tarafından tehdit edildiklerini; tarım ilaçlarının içerisinde bulunan zehirli kimyasallara maruz kaldıkları için sağlık sorunları yaşadıklarını; çalışma biçimleri nedeniyle fiziksel sağlık sorunları yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Mevsimlik tarım işçilerinin insanî olmayan koşullar altında çalışmaları, davranış sorunlarının olması ya da kişiler arası ilişkilerde bozulma gibi durumlara neden olabilir. Bu nedenle mevsimlik tarım işçilerine yönelik aile danışmanlığı ve bireysel danışmanlık hizmetlerinin sunulması çok önemlidir.

Benzer şekilde Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar çocukların gelişim sorunu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Sağlıksız beslenme ve kötü fiziksel koşullar nedeniyle mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarının gelişimsel olarak akranlarının gerisinde olduğu çalışma grubundakiler tarafından vurgulanmaktadır. Literatürde göç etme ve ev ortamından uzak olumsuz koşullarda çocukların bulunmalarının, çocuklarda gelişimsel yetersizliklere neden olabileceği ve hastalık ya da kaza risklerinin artabileceğine ilişkin vurgulamalar yapılmaktadır (Görücü ve Akbıyık, 2010; Kaya ve Özgülner, 2015). Elde ettiğimiz veriler ile benzer konuda yapılan çalışmaların sonuçları birbirine paralellik göstermektedir (Ağyar ve Atış, 2022; Benek ve Baydemir, 2021; Çiftçi, 2012; Kasımoğlu, 2006; Şahin, 2018).

Yaptığımız araştırmada; Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisi altında 8 kod oluşturulmuştur. Bunlar; çocuk işçiliği, günlük ücret, istihdam, komisyon, sosyal güvenceden yoksunluk, ağır çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliğidir. Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar çocuk işçiliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçilerinin yaygın olarak emek sömürüsüne maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir. Mevsimlik tarım işçilerinin ücret almaları ve ekonomik sorunlarına ilişkin yapılan araştırma sonuçları da benzer konulara vurgu yapmaktadır (Çınar ve Lordoğlu, 2011; Okur, 2014). Özellikle ağır çalışma koşullarının sadece erkeklerde değil, özellikle çocuk ve kadınlar gibi hassas gruplarda riskler teşkil edeceği en çok önlem alınmasını gerektiren

durumlar olduğu düşünölmektedir. Ağır çalışma koşulları ve uzun süren çalışma saatleri, çocuk işçiler ve kadın işçiler için hastalık riskleri oluşması açısından ele alınması gereken bir durumdur. Bu nedenle mevsimlik tarım işçileri ele alındığında, özellikle birey ve aile danışmanlığı hizmetlerinin öncelikli olarak verilmesi gereken bir grup olduğu düşünölmektedir.

Yaptığımız çalışmada STK'da çalışan çalışma grubundaki uzmanlar; Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocukların eğitimini desteklemek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocukların eğitimdeki eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve çocukların eğitim hayatına devam edebilmelerini sağlamak amacıyla faaliyetler düzenlediklerini ve yetişkin işçilere mesleki ve hakları konusunda bilgilendirme yaptıklarını dile getirmişlerdir. Çocukların eğitim alma, sağlıklı ortamda yaşama, uygun koşullarda barınma gibi temel hak ve özgürlükleri, Çocuk Hakları Sözleşmesi ile tüm dünya genelinde koruma altına alınmıştır. Çocukların yaşına ve gelişim özelliklerine göre uygun olmayan koşullarda mevsimlik tarım işçisi olarak çalıştırılmaları pek çok sağlık sorunlarına neden olmaktadır. Aynı zamanda bu çocuklar eğitim alma haklarından yeterince yararlanamamaktadır. Çocukların oyun oynama, akranları ile etkileşim kurma gibi etkinlikleri, mevsimlik tarım işçilerinin çalıştıkları ortamlarda yeterince sağlanamadığı için, mevsimlik tarım işçiliğine ilişkin çalışmalarda çocukların yaşam koşullarının özellikle ele alınmasının çok önemli olduğu ve etkili girişimler yapılması gerektiği düşünölmektedir.

Ayrıca yaptığımız araştırma sonuçları ve literatürdeki bilgiler ışığında, çocukların mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma koşullarının yeniden değerlendirilmesine ve bu alanda etkili yeni projelerin yapılmasına ihtiyaç duyulduğu düşünölmektedir.

6.SONUÇ VE ÖNERİLER

Mevsimlik göç ve sivil toplum ilişkisi: sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik faaliyetlerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu araştırmada çalışma grubundan elde edilen veriler mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler, mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar, tarım işçilerine yönelik faaliyetler, karşılaşılan engeller, STK'ların rolü, mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri ve mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları olmak üzere 7 tema altında toplanmıştır.

Mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler temasına ilişkin katılımcılar aile iş kolu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinin ailenin tamamını kapsadığını; sosyal ve ekonomik olarak dezavantajlara sahip kişilerin mevsimlik tarım işçiliğini tercih ettiklerini; mevsimlik tarım işçisi ailelerin yıl boyu göç ederek yaşadıklarını; tarım işçilerinin yoksulluk ile mücadele ettiklerini; yasal ve sosyal haklardan yararlanmadan çalıştıklarını dile getirmişlerdir.

Çalışma kapsamında mevsimlik tarım işçiliğine yönelik düşünceler, mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştıkları sorunlar, tarım işçilerine yönelik faaliyetler, karşılaşılan engeller, STK'ların rolü, mevsimlik tarım işçilerinin STK ile iletişimleri ve mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçları olarak sınıflandırılmıştır.

Çalışma grubundaki 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar yoksulluk kodları üzerine; 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar ise daha çok göçebe yaşam ve insanî olmayan yaşam koşullarına ilişkin kodları üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışma kapsamında bu verilere göre Sağlık Sorunları kategorisi altında 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; sağlık hizmetlerine erişim, bulaşıcı hastalık, kimyasal madde kullanımı, kimyasal madde kullanımı, fiziksel sağlık sorunları, beslenme kaynaklı sorunlar, çocukların gelişim sorunu olarak sınıflandırılmıştır. Katılımcılar mevsimlik tarım işçilerinin sağlık hizmetlerine ulaşım ve güvence sebebiyle erişemediklerini; hijyen eksikliğinden dolayı bulaşıcı hastalıklar tarafından tehdit edildiklerini; tarım ilaçlarının içerisinde bulunan zehirli kimyasallara maruz kaldıkları için sağlık sorunları yaşadıklarını; çalışma biçimleri nedeniyle fiziksel sağlık sorunları yaşadıklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca Sağlık Sorunları kategorisinde katılımcılar çocukların gelişim sorunu ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Sağlıksız beslenme ve kötü fiziksel koşullar nedeniyle mevsimlik tarım işçisi ailelerin

çocuklarının gelişimsel olarak akranlarının gerisinde olduğu çalışma grubundakiler tarafından vurgulanmaktadır.

Çalışma kapsamında oluşturulan Fiziki Sorunlar kategorisinde katılımcılar ulaşım ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Aynı zamanda mevsimlik işçilerin sosyal dışlanma yaşadıklarını ve sosyalleşemediklerini; mevsimlik tarım için yapılmış geçici barınakların insani yaşam imkânlarından yoksun olduğunu; göçebe yaşam, çocuk işçiliği ve ulaşım gibi nedenlerden dolayı çocukların eğitime erişemediklerini dile getirmişlerdir. Bunların yanı sıra sosyal yaşamdan izole olarak yaşadıkları ve çevre hijyeninin olmadığı; böcek, toz ve çöp gibi sorunlarla baş ettikleri de vurgulanmıştır.

Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisi altında 8 kod oluşturulmuştur. Bunlar; çocuk işçiliği, günlük ücret, istihdam, komisyon, sosyal güvenceden yoksunluk, ağır çalışma koşulları, uzun çalışma saatleri, iş sağlığı ve güvenliğidir. Özlük Haklarıyla İlgili Sorunlar kategorisinde katılımcılar çocuk işçiliği ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar mevsimlik tarım işçiliğinde çocuk işçilerinin yaygın olarak emek sömürüsüne maruz kaldıklarını dile getirmişlerdir

Gıda Güvencesizliği kategorisi altında 5 kod oluşturulmuştur. Bunlar; elektriğin olmaması, gıdaların uygun koşullarda saklayamamak, temiz suya erişimde yaşanan sıkıntı, yoksulluk, yemek hazırlayacak ortamın olmamasıdır.

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocukların eğitimini desteklemek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocukların eğitimdeki eşitsizliğini ortadan kaldırmak ve çocukların eğitim hayatına devam edebilmelerini sağlamak amacıyla faaliyetler düzenlediklerini ve yetişkin işçilere mesleki ve hakları konusunda bilgilendirme yaptıklarını dile getirmişlerdir.

Tarım İşçilerine Yönelik Faaliyetler temasında katılımcılar çocuk işçiliğini önlemek ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar çocuk işçiliğini önlemeye dair faaliyetler yürüttüklerini dile getirmişlerdir. Ayrımcılığa maruz kaldıkları için çocuklara psiko-sosyal destek verdiklerini de eklemişlerdir.

Karşılaşılan Engeller temasına ait 8 kod oluşturulmuştur. Bunlar; yasal engeller, aileler, mülk sahipleri, fon kaynağı bulamamak, uygulamalı çalışma yapamamak, yerel halk, iş gücü engeli ve muhtarlardır. Karşılaşılan Engeller temasında katılımcılar yasal engeller ile ilgili yoğun olarak görüş bildirmişlerdir. Katılımcılar aynı zamanda uygulamalar

esnasında bürokrasiye ve yasal engellere takıldıklarını; ailelerin güvensizlik yaşadıklarını; mülk sahiplerinin sivil toplum kuruluşlarına tepki gösterdiğini ve çocukların eğitim hayatına devam etmelerine engel olduğunu; projeler için fon bulmakta zorlandıklarını; uygulamalı çalışma yapamadıklarını ve projelerin etkinliğinin uzun süreli olmadığını; yerel halkın ayrımcılık içeren tepkileriyle karşılaştıklarını; gönüllü sayısının yetersiz olduğunu ve muhtarların sivil toplum üzerinde baskı oluşturduklarını dile getirmişlerdir.

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “STK’ların Rolü” temasına ait 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; STK’ların yetersiz kalması, hak savunuculuğu, ihtiyaç ve sorunlara model üretme ve iş birliği oluşturmaktır. Katılımcılar sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçilerinin mevcut koşullarının değiştirilmesiyle ilgili yetersiz kaldıklarını; mevsimlik tarım işçilerinin görünürlüğünü artırma rolü üstlendiklerini; sivil toplum kuruluşlarının mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçlarına yönelik proje üretmede rol üstlendiklerini; özel ve kamu kuruluşlarıyla iş birliği oluşturma rolü olduğunu belirtmişlerdir.

STK’ların Rolü teması katılımcıların yaşlarına göre incelenmiştir. Buna göre 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar hak savunuculuğu kodu üzerine; 21-25 yaş aralığındaki katılımcılar ihtiyaç ve sorunlara model üretme kodu üzerine yoğunlaşmıştır.

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçilerinin STK İle İletişimleri” temasına ait 4 kod oluşturulmuştur. Bunlar; eğitime bakış açısının olumlu olarak değişmesi, hak arama, güven duymak ve çocuklara deneyim kazandırmaktır. Katılımcılar ailelerin eğitime olumlu bakmaya başladıklarını; işçilerin haklarına dair farkındalık kazandıklarını; işçilerin sivil toplum kuruluşlarına güven duyduklarını; çocukların kişisel gelişim yönünden olumlu olarak etkilendiklerini belirtmişlerdir. Çalışmaya dâhil olan 41-45 yaş aralığındaki katılımcılar eğitime bakış açısının olumlu olarak değişmesi kodu üzerine yoğunlaşmışlardır.

Araştırma kapsamında ele alınan temalardan biri olan “Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları” temasına ait 6 kod oluşturulmuştur. Bunlar; kamu desteği, özel sektör ve yerel otorite desteği, insan kaynağı, maddi destek, yaşam koşullarını iyileştirmek ve sürdürülebilir bir sistem kurmaktır. Katılımcılar devlet eliyle yapılacak düzenlemelere ihtiyaç olduğunu dile getirmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar işbirliklerine ihtiyaç

duydıklarını; gönüllü çalışanlara, fona, mevsimlik tarım işçisi ailelerin yaşam koşullarını iyileştirecek projelere ve projelerin sürdürülebilir olmasına ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir.

Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelerin İhtiyaçları teması katılımcıların yaşların göre incelenmiştir. Buna göre 26-30 yaş aralığındaki katılımcılar özel sektör ve yerel otorite desteği, insan kaynağı kodları üzerine yoğunlaşmıştır. Barınma kodundan bahseden katılımcılar; aynı zamanda izole yaşam, hava koşulları, uzun çalışma saatleri, insani olmayan yaşam koşulları kodlarından da bahsetmişlerdir.

Yaptığımız çalışmadan elde edilen bilgiler ışığında aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- Bu çalışmada farklı STK'larda çalışan 15 uzmanın mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarına ve çözüm önerilerine yönelik görüşlerine yer verilmiştir. Yapılacak başka çalışmalarda örneklem grubunun daha fazla oluşturulmasının çözüm önerileri geliştirme konusunda daha yararlı olacağı düşünülmektedir.
- Bu çalışmada sadece STK'larda çalışanların görüşleri ele alınmış ancak mevsimlik tarım işçiliği yapanların görüşlerine yer verilmemiştir. Gelecekte yapılacak araştırmalarda bizzat mevsimlik tarım işçisi olanların da görüşlerine yer verilmesinin yararlı olacağı ön görülmektedir.
- Yaptığımız çalışma ile nitel bulgular elde edilerek veriler analiz edilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmalarda sadece nitel verilerle değil aynı zamanda nicel bulgularla birlikte değerlendirilen karma araştırma yönteminin uygulandığı çalışmalar yapılması önerilmektedir.
- Mevsimlik tarım işçilerinin bu çalışmada pek çok sorunu ortaya konmuş ve STK çalışanlarının bu konuyla ilişkili önerilerine yer verilmiştir. Mevsimlik tarım işçilerine yönelik yapılan aile danışmanlığı ve profesyonel psikolojik hizmet uygulamaları ülkemizde neredeyse hiç yapılmamaktadır. Yaptığımız bu çalışmadaki veriler ışığında mevsimlik tarım işçilerine yönelik aile danışmanlığı uygulamalarının başlatılması, sadece STK'lar aracılığı ile değil Bakanlıkların geliştirdiği ülke genelinde yapılacak stratejik uygulamalarla geliştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Ağyar, E., ve Atış, M. (2022). Mevsimlik tarım işçiliğinde çocukların maruz kaldığı riskler ve hak ihlalleri. *Türk Kamu Yönetim Dergisi*, 3(2), 189-190.
- Akbıyık, N. (2008). Türkiye’de tarım kesiminde işgücü piyasalarının yapısı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 7 (24): 220-38.
- Akalın, M. (2018). Mevsimlik tarım işçilerinin barınma koşullarının değerlendirilmesi: Yenice, Tarsus, Silifke örnekleri. *Sosyal Güvençe Dergisi*, 7(13), 1-30.
- Akgeyik, M. (2022). Mevsimlik tarım işçiliği ve çocuk işçiliği üzerine bir araştırma: Hilvan örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Tokat.
- Aksoy, Z. (2012). Uluslararası göç ve kültürlerarası iletişim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), 292-303.
- Aksoylu, D. (2023). Mevsimlik tarım işlerinde üreticilerin ve işçilerin karşılaştığı sorunlar: çay tarımı örneği (Yayımlanmamış doktora tezi). Pamukkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Denizli.
- Arch, J. J., & Ayers, C. R. (2013). Which treatment worked better for whom? Moderators of group cognitive behavioral therapy versus adapted mindfulness based stress reduction for anxiety disorders. *Behaviour Research and Therapy*, 51(8), 434–442. <https://doi.org/10.1016/j.brat.2013.04.004>
- Aslan, K. (2020). Kayısı tarımında mevsimlik tarım işçiliği ve insana yakışır iş olanakları açısından durum analizi: Malatya ili araştırması (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Ata, R. (2020). Gezici mevsimlik tarım işçileri ve sosyal hizmet ihtiyacı: Adıyaman il örneği (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Avcı, F., ve Ekici, T. (2023). Mevsimlik tarım işçisi çocuklar: okul devamsızlıkları ve öğrenme kayıpları üzerine bir durum çalışması. *Ulusal Eğitim Dergisi*, 3(5), 757-773.
- Bach, P. & Hayes, S. (2002) The Use of Acceptance and Commitment Therapy to Prevent the Rehospitalization of Psychotic Patients: A Randomized Controlled Trial. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 70, 1129-1139. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-006X.70.5.1129>
- Bal, A., ve Bedel, A. (2015). The effect of family counseling training on the relationship between mother-father and the child. *The Online Journal of Counseling and Education*, 4(3), 1-14.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır?. *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(2), 368-388.
- Bastia, T., & Skeldon, R. (2022). International and internal migration. In *The Routledge Handbook of Global Development* (pp. 533-544). Routledge.
- Baygül, Ş. (2015). Çözüm odaklı kısa süreli aile danışmanlığı kuramına dayalı olarak geliştirilen evlilik danışmanlığı programının çiftlerin evlilik uyumlarını

artırmadaki etkisi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi. Muğla

- Bayraktar, S. ve Çetinkaya Ö. (2020) Salgında ötelenenler, Covid-19 salgınında dünyada ve Türkiye’de mevsimlik gezici ve göçmen tarım işçilerine ve onların çocuklarına ilişkin gelişmeler izleme ve belgeleme çalışması raporu. Kalkınma Atölyesi, Ankara.
- Benek, S, Ökten, Ş. (2011). Mevsimlik tarım işçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bir araştırma: Hilvan ilçesi (Şanlıurfa) örneği. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 10 (2): 653-676.
- Benek, S. ve Baydemir, R. (2021). Mevsimlik tarımda çocuk işçiliğini azaltmak için bir model önermesi: eğitime erişim ve iletişim biriminin kurulması. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (2), 45-57.
- Beyazova, A. (2020). Kapsayıcı ve katılımcı okullar için eğitimcilerle yönelik çocuk işçiliği ve ayrımcılıkla mücadele rehberi: mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocukları ve eğitim. İstanbul Bilgi Üniversitesi Göç Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi, İstanbul.
- Beydili-Gürbüz, E., & Demiröz, F. (2017). Hizmet sağlayıcıların gözünden mevsimlik tarım işçisi anne olmak: Algular ve hizmetlere ilişkin deneyimler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 29(2), 144-162.
- Beydili-Gürbüz, E., ve Yılmaz, Ç. (2021). Mevsimlik tarım işçiliğinde çalışma sürecinin işçi, aracı ve işverenler açısından değerlendirmesi üzerine nitel bir araştırma. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(3), 959.
- Büyüktarakçı, S. (2010). İş hukukunda mevsimlik işler ve kampanya işleri. Seçkin Yayınevi, Ankara.
- Carlson J, Sperry L, Lewis JA. (2005). Family therapy techniques: intergrating and tailoring treatment. New York and Hove: Routledge; p.25-46
- Carr, G. (2008). Resistance, dilemmas and crises in family therapy. *Journal of Family of Pscycotherapy*. 6, 1-18 https://doi.org/10.1300/j085V06N04_03
- Castles, S., & Miller, M. J. (2009). The age of migration: International population movements in the modern world. Guilford Press.
- Cheetham, J. (2022). Social Work with Immigrants. Routledge.
- Çaha, Ö., Çaylak, A., & Tutar, H. (2013). Sivil toplum kuruluşları profili. Serhat Kalkınma Ajansı Yayınları, Ankara.
- Çaha, Ö. (2000). Sivil toplum, aydınlar ve demokrasi. İstanbul: İz Yayınları.
- Çelik, E. (2019). Suriyeli sığınmacıların istihdamı ve emek piyasasına etkileri: Şanlıurfa örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Harran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.
- Çınar, S. (2014). Türkiye’de mevsimlik tarım işçilerine dair kısa bir değerlendirme. Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği.
- Çiftçi, C. (2012). Sivil toplum: kökenler, örgütlenme ve çalışma yaklaşımları. Kadın ve kadın STK’larının güçlendirilmesi projesi raporu, Ankara.

- Dannahy, L., Hayward, M., Strauss, C., Turton, W., Harding, E. & Chadwick, P. (2011). Group person-based cognitive therapy for distressing voices: Pilot data from nine groups. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 42(1), 111–116. <https://doi.org/10.1016/j.jbtep.2010.07.006>
- De Brauw, A. (2020). Seasonal migration and agricultural production in Vietnam. In *Migration, Transfers And Economic Decision Making Among Agricultural Households* (pp. 114-139). Routledge.
- Dedeoğlu, S., Bayraktar, S. S., & Çetinkaya, Ö. (2019). Yoksulun umudu çocuk: Türkiye’de Suriyeli tarım işçisi çocuklar. *Çalışma ve Toplum*, 4(63), 2585-2610.
- Demirbilek M. (2016). Aile danışmanlığı: bir uygulama örneği. *TJFM&PC*,10 (2):109-120.
- Disque, J. G. & Bitter, J. R. (1998). İntegrating narrative therapy with Adlerien lifestyle assessment: a case study. *Journal of Individual Psychology*, 54, 431-450.
- Doğan, B. K., ve Pekasıl, A. N. (2021). COVID-19 pandemisi bağlamında evsizler, mevsimlik tarım işçileri, mülteci, şartlı mülteci ve geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin sorunları üzerine bir değerlendirme. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 32(1), 275-292.
- Eraslan, L. (2011). Sivil toplum ve eğitim (ESTK). Ankara: Maya Akademi.
- Erbay, E. (2013). Türkiye’de çocuk işçiliğinin büyük resmi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 24 (1), 157-167
- Erdoğan, T. (2019). Kavramsal ve kuramsal açıdan göç olgusu. Konya Kitabı XVII, 17.
- Erdoğan-Tosun, G. (2001). Demokratikleşme perspektifinden devlet-sivil toplum ilişkisi (Türkiye örneği). Alfa Yayınları, İstanbul.
- Fışıloğlu, H. (1996). Virginia Satir: Aile içi algı-iletişim. Aile tedavileri içinde (147-152). Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi
- Geçgin, E. (2009). Ankara-Polatlı örneğinde sosyal dışlanma açısından mevsimlik tarım işçiliği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 3-35.
- Gingerich, W. J., & Eisengart, S. (2000). Solution-Focused Brief Therapy: A review of the outcome research. *Family Process*, 39, 477– 498.
- Gladding, ST. (2012). Aile terapisi: tarihi, kuram ve uygulamaları. Keklik İ, Yıldırım İ, editörler. 2. baskı. Ankara: Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Derneği Yayınları. p.5-285
- Goldenberg, H., & Goldenberg, I. (2007). Family therapy: an overview. Belmont, CA: Thomson Higher Education.
- Görücü, İ., ve Akbıyık, N. (2010). Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği: Sorunları ve çözüm önerileri. *Hikmet Yurdu Düşünce-Yorum Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 3(5), 189-219.
- Gray, C., & Mueller, V. (2012). Drought and population mobility in rural Ethiopia. *World Development*, 40(1), 134-145.
- Gülçubuk, B. (2012). Tarımda çocuk emeği sömürüsü ve toplumsal duyarlılık. *Çalışma ve Toplum*, 2(33), 75-94.

- Güvenç, B. (1996). Göç olgusu ve Türk toplumu. II. Ulusal Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç, Mersin: Sosyoloji Derneği Yayınları
- Hagen-Zanker, J. (2008). Why do people migrate? A review of the theoretical literature. MPRA Working Paper, No.28197.
- Hermele, K. (2021). The Discourse on migration and development. in international migration, immobility and development (pp. 133-158). Routledge.
- Kablay, S. (2016). Fındık bahçesinde işçi olmak: Ordu ve Giresun illerinde mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları. E. Haspolat, & D. Yıldırım (Ed.), Değişen Karadeniz'i anlamak (s. 281-308). Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Kalkınma Ajansı. (2014). Eskişehir ilinde bitkisel üretimde çalışan çocuklar raporu. www.humanistburo.org/dosyalar/humdosya/Eskisehir%20ilinde%20Bitkisel%20Uretimde%20Calisan%20Cocuklar.pdf
- Kasımoğlu, E. (2006) Tarımda çalışan kadınların sorunları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
- Kasimis, C., Papadopoulos, A. G., & Pappas, C. (2010). Gaining from rural migrants: Migrant employment strategies and socioeconomic implications for rural labour markets. *Sociologia Ruralis*, 50(3), 258-276.
- Kaya, E. (2023). Kamu politikalarının belirlenmesinde sivil toplum kuruluşlarının etkisi ve rolü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kaya, M., & Özgülnar, N. (2015). Mevsimlik (gezici/geçici) tarım işçilerinin iki yerleşim birimindeki yaşam koşulları ve sağlık durumlarına niteliksel bakış. *Turkish Journal of Public Health*, 13(2), 115-126.
- Kaya, Ö. (2008). Sivil toplum kuruluşları ve kalkınma (Yayımlanmamış Yeterlilik Tezi). İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Kesici, Ş. (2017). Vaka örnekleriyle birlikte aile danışma kuramları ve teknikleri. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Korkut, Y. (2001). Aile danışmanlığı ve aile terapisi hizmetleri. *İ.Ü. Psikoloji Çalışmaları*, 22, 97 -133
- Lordoğlu K., ve Etiler N. (2014). Batı Karadeniz bölgesinde mevsimlik gezici tarım işçiliğinde çalışan çocuklar üzerine sınırlı bir araştırma. *Çalışma ve Toplum Dergisi*, 2, 115-134.
- Marmasan, D. (2014). Bir mekânsal ayrışma modeli olarak modern gettolaşma: Televizyon reklamları üzerine bir inceleme. *Global Media Journal: Tr Edition*, 5(9), 1-17
- Mert, A. (2014). Sistemik aile yönelimli psiko-eğitim programı, algılanan sosyal destek ve çift uyumuna etkisi. Yayınlanmamış doktora tezi. Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Mesleki Sağlık ve Güvenlik Kurulu (MSG). (2010). Mevsimlik tarım işçilerinin yasal durumu. *Mesleki Sağlık ve Güvenlik Dergisi*, 38, <https://www.ttb.org.tr/MSG/> (Erişim Tarihi: 27. 03. 2023)

- Metin, O. ve Ünal, Ş. (2022). İçerik analizi tekniği: İletişim bilimlerinde ve sosyolojide doktora tezlerinde kullanımı. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(Özel Sayı 2), 273-294.
- Mevsimlik Tarım İşçileri. (2023). Mevsimlik Tarım İşçileri. www.mevsimliktarimiscileri.com.
- MİGA. (2012). Tarımda mevsimlik işçi göçü Türkiye durum özeti. [http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20\(\).pdf](http://www.festuerkei.org/media/pdf/D%C3%BCnyadan/d%C3%BCnyadan_12%20().pdf)
- Monk, G., Winslade, J., Crocket & Epston, D. (2001). Narrative therapy in practice: the archaeology of hope. *Journal of Community & Applied Social Psychology*, 11, 319-327
- Müftüoğlu, S., Parlakyiğit, A. (2020). Vardiyalı çalışan işçilerin fiziksel aktivite, duygudurumu ve beslenme alışkanlıkları arasındaki ilişkinin belirlenmesi. *Türkiye Klinikleri Sağlık Bilimleri Dergisi*. 5 (1), 10-21
- Nazlı, S. (2001). Aile danışmanlığı. 2. baskı. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. p.4-370
- Nichols, MP. (2013). Aile terapisi kavramlar ve yöntemler. İstanbul: Kaknüs Yayınları; p.209-387.
- Okur, Z. (2014). Mevsimlik işlerde yıllık ücretli izin (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu kararı incelemesi). *Journal of Istanbul University Law Faculty*, 72(2), 305-315.
- Orhan, F. (2017). Erzincan'da mevsimlik gezici tarım işçiliği ve yaşanan sorunlara yönelik coğrafi bir inceleme. *Türk Coğrafya Dergisi*, (69), 59-68.
- Önen, S. (2012). Mevsimlik tarım işçiliği ve Çingeneler. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 4(2), 285-286.
- Özabacı, N. ve Erkan, Z. (2017). Aile danışmanlığı kuram ve uygulamalara genel bir bakış. Ankara: Pegem Akademi
- Özgüven, İE. (2009). Evlilik ve aile terapisi. 2. baskı. Ankara: PDREM Yayınları. p.15-308
- Özkan, G. (2022). Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri ve sosyal hizmet gereksinimleri: Sivas ili örneği. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ankara.
- Özkan-Boyras, G. (2022). Mevsimlik tarım işçisi yaşlı bireylerin yaşam deneyimleri ve sosyal hizmet gereksinimleri: Sivas İli Örneği. Yüksek Lisans tezi. Ankara Üniversitesi.
- Özkan-Boyras, G., ve Çağlar, T. (2023). Mevsimlik tarım işinin görülmeyen ve duyulmayan kesimi: Yaşlı işçiler. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 34(2), 427-451.

- Özmutaf, M. N., ve Aydın, İ. (2015). Sağlık yöneticilerinin sivil toplum kuruluşlarına yönelik algılarının belirlenmesi. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 4(1), 185-198.
- Pate, M. L., ve Görücü, S. (2020). Agricultural work-related fatalities to non-working youth: implications for intervention development. *Journal of Agricultural Safety and Health*, 26(1), 31-43.
- Padhy, C., Satyanarayana, P., Pattanayak, K. (2020). Assessment of mental health and psychological counseling for farmers.
- Perloff, J. M., Lynch, L., & Gabbard, S. M. (1998). Migration of seasonal agricultural workers. *American Journal of Agricultural Economics*, 80(1), 154-164.
- Piguet, E. (2018). Theories of voluntary and forced migration. In Routledge handbook of environmental displacement and migration (Pp. 17-28). Routledge.
- Robertson, J. (2014). Searching for signs in new spaces: A Semiotic approach to cultural transmission in The Tibetan community in Toronto. *Immigrant Integration: Research Implications For Future Policy*, 309.
- Sayın, Y., Usanmaz, A., & Aslangiri, F. (2016). Uluslararası göç olgusu ve yol açtığı etkiler: Suriye göçü örneği. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 18(31), 1-13.
- Sevinç, M. R. (2015). Adana ilinde mevsimlik tarım işçiliğinin sosyo-ekonomik yapısı ve geleneği (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Çukurova Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü
- Sevinç, M. R., ve Davran, M. K. (2022). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve sosyal hayatlarının iyileştirilmesi stratejisi ve eylem planlarının (Metip I ve Metip II) uygulanmasına yönelik eleştirel bir yaklaşım (Adana İli Örneği). *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 8(65), 2057-2066.
- Sproule, K., & Bliznashka, L. (2021). Researcher-implementer partnerships in nutrition-sensitive agriculture programming: lessons from ifpri's work with helen keller international and the world food programme. *Intl Food Policy Res Inst.*
- Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi. (2016). Mevsimlik tarım işçilerinin çalışma koşulları, sorunları ve çözüm önerileri. Stratejik Düşünce ve Analiz Merkezi, İstanbul.
- Tadros, E., & Ogden, T. E. (2020). Conceptualizing incarcerated coparenting through a structural family theory lens. *Marriage & Family Review*. <https://doi-org/10.1080/01494929.2020.1728007>
- Talas, M. (2011). Sivil toplum kuruluşları ve Türkiye perspektifi. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 29, 387-401.

- Taylor, G. (2002). Family reconstruction. *Contemporary Family Therapy*, 24 (1), 129-138
- TBMM. (2015). Mevsimlik tarım işçilerinin sorunlarının araştırılarak alınması gereken önlemlerin belirlenmesi amacıyla kurulan meclis araştırması komisyonu raporu. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Ankara.
- Tınar, Y. (2022). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Sivil Toplum Kuruluşlarının Önemi Ve Rolü. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(2), 129-151.
- TÜİK (2022).
<https://data.tuik.gov.tr/Search/Search?text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%20%C4%B0statistikleri> (Erişim Tarihi: 13.12. 2023)
- Tümtaş, M. S. (2020). Nöbetleşe dışlanma: göç ve sosyal dışlanma döngüsü (477). İletişim Yayınları.
- Türk Kızılayı Stratejik Planı (2020). Türk Kızılayı Stratejik Planı [https://www.kizilay.org.tr/Upload/Editor/files/T%C3%BCrk%20K%C4%B1z%C4%B1lay%20Stratejik%20Plan%C4%B1%20\(2016-2020\)%20TUR.pdf](https://www.kizilay.org.tr/Upload/Editor/files/T%C3%BCrk%20K%C4%B1z%C4%B1lay%20Stratejik%20Plan%C4%B1%20(2016-2020)%20TUR.pdf)
- Uğur, A. (1998). Yeni demokrasinin yeni aktörleri: merhaba sivil toplum. İstanbul: Helsinki Yurttaşlar Derneği
- Us, K., ve Akbıyık, N. (2023). Tarım sektöründe istihdam ve çalışanların sosyal güvenliği. *Econharran*, 7(12), 25-36.
- Usta, S. (2006). Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde sivil toplum kuruluşları: sivil toplum, demokrasi ve güven (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uyan-Semerci, P., Erdoğan, E., ve Kavak, S. (2014). Mevsimlik gezici tarım işçiliği raporu. İstanbul: İstanbul Ticaret Üniversitesi Raporu, 12.
- Üner, MH ve Yılmaz, İ. (2020). İşçi beslenmesi, iş kazaları ve üretkenlik ilişkisinin incelenmesi. *Haliç Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*. 3(3) 169-179
- Vatan, S. (2016). Bilişsel davranışçı terapilerde üçüncü kuşak yaklaşımlar. *Psikiyatride güncel yaklaşımlar. Current Approaches in Psychiatry*. 8(3), 190-203 <http://10.18863/pgy.238183>
- Vetere, A. (2001). Structural family therapy. *Child Psychology and Psychiatry Review*, 6(3), 133-139.
- Vianello, F. A. (2013). Ukrainian migrant women’s social remittances: contents and effects on families left behind. *Migration Letters*, 10(1), 91-100.
- Villarejo, D. (2003). The health of US hired farm workers. *Annual Review of Public Health*, 24(1), 175-193.

- Wampler, K. S., & Patterson, J. E. (2020). The importance of family and the role of systemic family therapy. In K. S. Wampler, R. B. Miller, & R. B. Seedall (Eds.), *The handbook of systemic family therapy: The profession of systemic family therapy* (pp. 3–32). Wiley Blackwell. <https://doi.org/10.1002/9781119790181.ch1>
- Weiler, A. M., & Mclaughlin, J. (2019). Listening to migrant workers: should Canada's seasonal agricultural worker program be abolished?. *Dialectical Anthropology*, 43(4), 381-388.
- Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri (8. Baskı). Ankara: Seçkin.
- Yıldırım, M. ve Karakoyun, O. (2023). Mevsimlik tarım işçiliği üzerine bir araştırma: Çarşamba (Samsun) ilçesi örneği. *19 Mayıs Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(2), 61-81.
- Yıldırım, U. D. (2015). Türkiye tarımında yapısal dönüşüm ve mevsimlik tarım işçileri: Sakarya Örneği. Sav Yayınları, İstanbul.
- Yıldırım-İşler, A. S. (2022). Mevsimlik gezici tarım işçilerinin karşılaştığı sorunların sosyal hizmet açısından incelenmesi. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- Yıldırım-İşler, A. S., & Yılmaz, Ç. (2020). Fındık tarımı özelinde tarım iş aracılığının sosyolojik analizi, *Emek ve Araştırma Dergisi*, 11 (18), 120-121.
- Yiğit, B., Çiçek, Ö., & Öztürk, M. (2017). Gezici mevsimlik tarım işçileri ile yerel mevsimlik tarım işçilerinin karşılaştırmalı analizi: Isparta ili örneği. *Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-25.
- Yiğit, R. (2017). Türkiye'nin yeni dönem göç politikaları kapsamında sivil toplumun yeri (Suriye örneği). (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Yüksel, D. (2022). Kırsal alanlarda sosyal kalkınma ve sosyal hizmet ilişkisi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 22(57), 745-773.

EKLER

BİLGİLENDİRİLMİŞ GÖNÜLLÜ OLUR FORMU

Sayın Katılımcı,

KTO Karatay Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Disiplinlerarası Aile Danışmanlığı Anabilim Dalı'nda yürütülmekte olan yüksek lisans tezi kapsamında "Mevsimlik Göç ve Sivil Toplum İlişkisi: Sivil Toplum Kuruluşlarının Mevsimlik Tarım İşçisi Ailelere Yönelik Faaliyetlerinin İncelenmesi" adlı bir araştırma gerçekleştirilmektedir. Bu araştırmanın temel amacı, mevsimlik tarım işçiliği ile alakalı faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının ailelere yönelik nasıl faaliyetler gerçekleştirdiklerini derinlikli ve bütüncül bir şekilde incelemektir.

Bu çalışma sırasında, yarı yapılandırılmış görüşme formunda yer alan soruları cevaplamam gerektiği ifade edilmiştir. Bir sorun olduğu takdirde araştırmacı Zeliha Kübra Karakuş'a ***** adresinden ulaşabilirim. Benden istenen bilgilerin yalnızca bilimsel amaçlı olarak kullanılacağı ve isimlerin gizli tutulacağı bana anlatılmıştır. Bu çalışmaya katılmayı kendi isteğimle, gönüllü olarak kabul ediyorum. Eğer istemezsem bu çalışmaya katılmayabileceğimi biliyorum. Bu çalışma ile ilgili bana mali yük getirilmeyeceği söylendi. Ayrıca görüşmeye katılmamdan dolayı parasal ya da başka bir tür ödül almayacağımı bilmekteyim. Söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı ve telkin olmaksızın katılmayı kabul ediyorum.

Katılımcı:

Tarih:

Araştırmacı
Zeliha Kübra Karakuş

YARI YAPILANDIRILMIŞ GÖRÜŞME FORMU

1. Yaşınız:
2. Cinsiyetiniz:
3. Eğitim Durumunuz:
  - ( ) Okur-yazar
  - ( ) İlkokul
  - ( ) Ortaokul
  - ( ) Lise
  - ( ) Üniversite
  - ( ) Lisansüstü
4. Kaç yıldır bu görevdesiniz?
- 5.Mevsimlik tarım işçiliğini nasıl değerlendiriyorsunuz (Gözlemler, duygu ve düşünceler)
- 6.Mevsimlik tarım işçisi ailelerin karşılaştıkları sorunlar nelerdir?
- 7.Mevsimlik tarım işçisi ailelere yönelik nasıl faaliyetler gerçekleştiriyorsunuz?
- 8.Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaç ve sorunlarına yönelik olarak gerçekleştirdiğiniz faaliyetlerde ne gibi problemlerle karşı karşıya kalıyorsunuz?
- 9.Faaliyetleriniz sonucunda mevsimlik tarım işçisi aileler nasıl değişim yaşıyor?
- 10.Mevsimlik tarım işçisi ailelerin ihtiyaçlarının karşılanmasında STK'ların rolünü ne şekilde tanımlarsınız? (Eğitim, barınma, sağlık vb.)
- 11.Faaliyetlerinizi gerçekleştirmek için kimlere ihtiyacınız var?
- 12.Faaliyetleriniz nedeniyle olumsuz bir değişim yaşayan var mı? Ya da faaliyetlerinizden kimler olumsuz bir değişimle karşı karşıya kalabilir?
- 13.Bu sorunların çözümüne yönelik bir değişim istiyor musunuz?
- 14.Mevsimlik tarım işçisi aileler gıda güvencesi açısından riskle karşılaşılıyor mu? Aileler ne tür beslenme sorunlarıyla karşı karşıya kalıyor?
- 15.Ekleme istedikleriniz var mı?